

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

24

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE ORTAMINDA
TOPLUMSAL KİŞİLİK GELİŞTİRME KAVRAM VE SÜREÇLERİ TEMELİNDE
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN
BOŞ ZAMAN ETKİNLİKLERİNDE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ YERİ

(ALAN ARAŞTIRMASI)

(Yüksek Lisans Tezi)

A. Oğuz ÜNLÖER

Eskişehir, 1988

Anadolu Üniversitesi
Eskişehir Kütüphane

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
SUNUŞ.....	1
I- KİŞİLİK KAVRAMI	
1- Kişiliğin Tanımı ve Boyutları	14
2- Kişiliğin Oluşum Süreci	17
A) İnsan-Aile İlişkileri	17
B) Okul	23
C) Kitle İletişim Araçları ve Kişilik Gelişimi	24
II- TOPLUMSAL YAPI, KÜLTÜR ve TOPLUMSAL KİŞİLİK	
3- Toplumsal Yapı Kavramı	28
A) Ekonomik Yapı	29
B) Aile	32
C) Eğitim	35
D) Kentleşme	40
E) Nüfus	40
4- Toplumsallaşma Süreci ve Toplumsal Kişilik	43
5- Kültürel Yapı ve Toplumsal Kişilik	49
6- Türkiye'de Atatürkçü Toplumsal Kişilik.	61
III- ÜNİVERSİTE ve TOPLUMSAL KİŞİLİK GELİŞTİRME ORTAMI	

7- Üniversite ve Toplumsal Ortamı	67	
8- Üniversite Öğrenciliği ve Toplumsal Kişilik	72	
9- Toplumsal Kişiliği Geliştirme ve Zamanın İşlevi	76	
10- Üniversite Öğrenciliği ve Boş Zaman Değerlendirme	81	
IV- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve ZAMANI DEĞERLENDİRME		
11- Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal İşlevleri	86	
12- Zamanı Değerlendirme Karşısında Kitle İletişim Araçları	106	
V- AÖF ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMINDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ YERİNİN BULGULARI IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ		
13- Öğrencilerin Doğal, Toplumsal ve Ekonomik Yapıları	116	
14- Öğrencilerin Boş Zaman Değerlendirmeleri..	121	
15- Öğrencilerin Kitle İletişim Araçları ile Zamanı Değerlendirmeleri	128	
VI- SONUÇ ve ÖNERİLER		148
VII- EK		154
VIII- KAYNAKLAR		160

S U N U Ş

Son dönemlerini yaşamakta olduğumuz 20. yüzyıl teknoloji çağı olarak adlandırılmaktadır. Yüzyılımızın özellikle ikinci yarısında büyük bir hız kazanan teknolojik gelişmeler insanların yaşamını, toplumsal yapıları değişik ve geniş boyutlarda etkilemektedir. Teknolojik gelişim diğer pek çok alanda olduğu gibi iletişim alanında da önemli değişiklik ve gelişmelere neden olmuştur. Teknolojik olanaklar, günümüzde kitle iletişimi olarak adlandırılan, yüzyılımıza özgü, oldukça yaygın ve önemli bir iletişim türünü ortaya çıkarmıştır. Bu iletişim türü günümüzün çok geniş ve karmaşık örgütlenme biçimlerinde insanları olan bitenden bilgili kılma, başka kültürler, başka çevre ve toplumlar hakkında bilgilendirme, insanları belli amaçlar etrafında bütünleştirme gibi görevler üstlenmiş durumdadır. Kısaca kitle iletişim araçları adını verdiğimiz basın, radyo, televizyon, sinema, video gibi araçlar, geniş kitlelere ulaştırdıkları iletilerle kitleleri etkilemekte, bu etkileri evrensel düzeyde oluşturmakta ve yaymaktadır. Öyle ki iletişim alanındaki gelişmeler karşısında Dünyanın "evrensel bir köye" dönüştüğü ileri sürülmektedir(1). Sürmekte olan teknolojik gelişmeler kitle ileti-

---

(1) MERİH ZİLLİOĞLU, Sinematografik Bilim-Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşünün Oluşumu Üzerindeki Etkileri, Anadolu Üniversitesi yayınları No:159, Eskişehir, 1986, s.42

şim araçlarının etkinlik boyutlarını sürekli arttırmaktadırlar. Bu araçlar günümüzde bireyler arası ilişkilerden başlayarak, bölgesel, ulusal ve hatta evrensel örgütlenmeler, ilişkiler içindeki yerini almıştır. Artık gündemde kitle iletişim araçlarının öneminden çok bu araçların nasıl kullanıldığı, nasıl kullanılması gerektiği gibi tartışma ve araştırmalar vardır.

Kitle iletişim araçlarının işlevlerini belirlemede, içinde buldukları toplumların ekonomik, sosyo-kültürel ve politik yapıları etkin rol oynamaktadır. Ulusal hedefler ve politikaların yanısıra uluslararası ekonomik, kültürel ilişkiler, anlaşmalar kitle iletişim araçlarının yükleneceği görev ve sorumlulukların saptanmasında belirleyici unsurlardır. Çeşitli yöntemlerle kitle iletişim araçlarının denetimini elinde tutan devlet, temelde bu araçların ulusal çıkar ve amaçlar doğrultusunda kullanılmasını gözetir. Sözkonusu ulusal çıkar ve amaçların kimler tarafından, neye göre ve hangi koşullarda saptandığı, uluslararası yayın ağını elinde tutan tekellerin ulusal çıkar ve amaçlarla nasıl bir uzlaşmaya vardıkları ayrıca incelenmesi gereken konulardır.

Bir teknoloji ürünü olarak ortaya çıkan kitle iletişim araçlarının, teknolojisinin üretildiği ülkelerde, geniş kapsamlı kullanım beçimleri vardır: Öncelikle, tüm ülkelerde olduğu gibi, var olan sistemi meşru kılmak, haber vermek; Toplumun eğitim, eğlence gibi gereksinimlerini karşılamak, toplumsal yapının pekiştirilmesine katkıda bulunmak ve benzeri amaçlarla kullanılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde sistemin gereği olarak kitle iletişim araçları da birer endüstriyel ürün olarak değerlendirilmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere kitle iletişiminin hem teknolojisi, hem de ürünleri pazarlanmaktadır. Başka deyişle, bu araçları edinen azgelişmiş ülkeler araçlarla yayınlayacakları iletilerin büyük bir bölümünü yine gelişmiş ülkelere almak durumundadırlar. Günümüzde A.P., U.P.İ., A.F.P., Reuter, T.A.S.S. gibi büyük ajanslar ulus-

lararası haber akışının % 80-97'sini ellerinde tutmaktadır(2). Film dışı satımından elde edilen gösteri hakkı ve harç gelirleri Amerika Birleşik Devletleri'nde petrol ve diğer ticaret gelirlerinden daha fazla olabilmektedir(3). Amerika Birleşik Devletleri yılda tek başına 100.000-200.000 saatlik televizyon programı satabilmekte; Onu Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa gibi diğer gelişmiş ülkeler izlemektedir(4). Bu durum az gelişmiş ülkelerin gerek kitle iletişim teknolojisi olarak, gerek haber ve program gibi ileti ediniminde gelişmiş ülkelere bağımlılığını göstermektedir.

Konunun, üzerinde önemle durulan bir başka yönü de kitle iletişimi alanında gerek teknoloji, gerek ileti olarak gelişmişlerden az gelişmişlere doğru gerçekleşen, bu tek yönlü işleyişin yarattığı kültürel sorunlardır.

Tartışılan sorun, haber üreten büyük merkezlerin oluşturdukları kültürel değerlerin de iletimidir. Dolayısıyla sorun ister istemez çağdaş teknikler yardımıyla belli ideolojileri oluşturan düşüncelerinde tek yanlı olarak yayılmasıdır(5). Böylece, alıcı konumundaki toplumların kendi kültürlerine yabancılaşması, giderek terketmesi gibi bir durumun ortaya çıkması olasıdır.

Kitle iletişiminin kısaca özetlediğimiz bu gelişimine karşılık, az gelişmiş ülkelerin kitle iletişim araç-

---

(2) HIFZI TOPUZ, Uluslararası İletişim, Anadolu Üniversitesi Yay., No:85, Eskişehir, 1984, s.11

(3) METİN KAZANCI, "İletişimde İdeolojik Yönlendirme", A. Ü. SBF.BYYO. Yıllık 1981, Ankara, 1982, s.423

(4) NERMİN ABADAN UNAT, "Tek Yönlü İletişime Karşı Görüşler ve Düşünceler", Ankara Ü. SBF.BYYO. Yıllık 1974-1976, Ankara, 1977, s.427

(5) A.g.k. , s.432

larını edinirken güddükleri hedeflerin ağırlıklı olarak kalkınmaya, gelişmeye yönelik olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarının kalkınmadaki, modernleşmedeki katkısını olduğundan fazla değerlendiren az gelişmiş ülkelerin yönetimleri hızla bu araçlardan edinme yoluna gitmişlerdir. Oysa kitle iletişim araçları değıştirici değil yönlendiricidirler. Kitle iletişim araçlarının etkileri ancak; içinde buldukları toplumların ekonomik, sosyal, kültürel amaç ve hedefleriyle eşgüdümlü olarak düzenlenmeleri durumunda değıştirici niteliğine kavuşabilirler(6).

Buraya kadar kitle iletişim araçlarının önem ve işlevleri üzerinde yönetimler ve genel politikalar bağlamında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Kitle iletişimi konusunda ele alınması gereken bir diğer konu da insan unsurudur. Kitle iletişim araçlarının hedefi ve temel varlık nedeni insanlardır. Bu araçlardan sürekli ileti yağmuruna tutulan bireylerin tepkileri, davranışları ne olacaktır? Başka deyişle insanlar bu iletilerden ne kadar, nasıl, niçin etkilenmektedirler?

İletinin bireye ulaştırılmasıyla iletişim sürecinin ilk adımı atılmış olmaktadır. İletişim diliyle açıklamaya çalışırsak, iletiyi ileten konumundaki kitle iletişim araçları, buraya kadar saydığımız ilişkiler ve kendisine yüklenen görevlere uygun olarak kodlanmış, iletiyi bireye ulaştırmıştır.

Bu varış noktası aynı zamanda başka bir dizi sürecinde başlama noktasıdır: Seçici algı, seçici bellek, seçici anlama gibi... Şöyle ki izleyicinin kitlesel iletimden çıkardığı içerik bu iletimin ilk amaçlandığı şeklinden çok farklı olabilir. Bu gibi filtreden geçirme olguları ise, gelişmiş güzel olmayıp da sistemli bir biçimde, kişi ve onun

---

(6) Bu konuda bilgi için bkz. ÜNSAL OSKAY, Toplumsal Gelişmede Radyo-Televizyon, Ankara Ü. SBF yay., No: 410, Ankara, 1978, s.33-34, 65-81

sosyal çevresiyle doğrudan ilgilidir(7). Bu sistemli filtreleme olguları bireyin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal yapı ve kültür süreçlerinden oluşmaktadır. İletişim, toplumun busaydığımız özelliklerine uygun olarak düzenlenir ve kitleye aktarılırsa, Nazi Almanyası'nda Hitler'in propaganda bakanı Goebbels'in başardığı gibi, bir ulusun bile belli hedeflere yöneltilmesi olasıdır. İletişimin, ulaştırılacak kitlenin özelliklerine uygun olmaması durumunda ise insanlar iletilere ilgisiz kalabilirler.

Görüldüğü gibi iletişim, uluslararası ilişkilerden, örgütlenmelerden bireye ulaşan iletişime kadar bir çok halkadan oluşmaktadır. Ayrıca iletişim iletinin bireye ulaşmasıyla sona ermemekte, bireyin iletişimi almasıyla yeni bir iletişim süreci başlamaktadır. Ülkemizdeki iletişim yöntem ve modellerinin, insanların iletişimle olan ilgilerinin bir değerlendirmesini yapabilmek için iletişim tarihimizi kısaca değerlendirmekte yarar vardır. Böylece günümüzdeki iletişim biçimlerinin, iletişimde bulunan insanların durumlarının objektif bir temele oturtulması mümkün olabilecektir.

Ülkemizde Cumhuriyet dönemi ile birlikte yapısal nitelikleri bakımından çağdaş, batılı anlamda bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin yeni yapısının ve amaçlarının tanımlanması çok öz biçimde Atatürk'ün altı ilkesinde bulmak mümkündür. Cumhuriyet yönetimi ile birlikte yasa, yürütme, yargı organları çağdaş biçimde düzenlenmiş üretim ilişkileri, eğitim modeli, toplumsal statülerin belirlenmesi Cumhuriyetin gereklerine uygun hale getirilmiştir. Bütün bu düzenleme ve değişikliklerin Türk toplumuna benimsetilmesinde kitle iletişim araçlarına önemli görevler düşmüştür. Bilindiği gibi Osmanlı yönetimi döneminde,

---

(7) SEVAL GÜREL, "Kitle İletiminde Sosyal Psikolojinin Önemi," A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1974-1976, Ankara, 1977, s. 332

batıda ortaya çıkan yenilik ve gelişmeler çeşitli nedenlerle topluma oldukça geç ve sınırlı şekillerde yansımıştır (8). Cumhuriyet döneminde özellikle ilk yıllarda oldukça kısıtlı olanaklar ve sınırlı çevrelerde etkinlik gösteren araçların, Atatürk Devrimine önemli katkılarının olduğunu söylemek mümkün değildir. Gazetenin etkin olamayışının önemli nedenlerinden bir tanesi, toplumda o dönemlerde okuma-yazma oranının çok düşük olmasıdır. Cumhuriyet yönetiminin öngördüğü yeni yönetim modeli, bu nedenlerle toplumda sınırlı da olsa dirençle karşılaşmıştır. Bu direncin somut olarak doğuda Seyh Sait isyanıyla, batıda ise Menemen olayıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür karşı çıkışlar sonucunda devlet birtakım önlemler almak durumunda kalmıştır. Toplumsal iletişim alanında bir kesinti oluşturan Tahrir-i Sükun yasası böyle bir önlem gereksiniminin sonucudur(9). Cumhuriyetin ilk yıllarında gazetenin geniş kitlelere ulaşabilme olanaklarından yoksunluk, okuma-yazma oranının düşüklüğü gibi nedenlerle etkin olamadığı; buna karşılık radyonun, teknik olanaklarının artışıyla paralel olarak önemli bir konuma geldiği görülmektedir. Bu önem aynı zamanda Cumhuriyetin Türk toplumuna tanıtılması, benimsetilmesi gibi bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

20. y.y.'ın ikinci yarısında çok büyük gelişmeler gösteren teknoloji ve aynı yıllarda demokratik yönetime

-
- (8) Batıda ilk gazete, Nieuwe Tydinghen adı ile, 1605 yılında Hollanda da çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda Türkçe olarak ilk gazete 1831 yılında Takvim-i Vekayi adıyla ortaya çıkmaktadır. Demiryolu 1866, telgraf 1855 yıllarında Osmanlılarda gelişmeye başlamıştır. KORKMAZ ALEMDAR, Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, A.İ. T.İ.A. Yay. No: 165, Ankara, 1981, s.98-108
- (9) 4 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tahrir-i Sükun yasası konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. AHMET MUMCU, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkilap ve Aka yayınevi, İstanbul, 1982, s.129-132.

geçişte çok partili dönemin Türkiye'de başlamış olması, kitle iletişim araçlarının giderek etkin bir konuma gelmelerini olanaklı kılmıştır. Özellikle 1961 anayasasıyla geniş özgürlükler elde eden basın, 1968 yılında deneme yayınlarına başlayan televizyon, kısa sayılabilecek bir sürede büyük aşamalar kaydetmişlerdir. Günümüzde, kitle iletişim araçları demokratik rejimin vazgeçilmez denge unsurları olarak, sistemdeki yerlerini almışlardır.

Bilindiği gibi bireylerin ve ortak yaşantılara, değerlere sahip grupların, bireysel ve kümeli amaçları vardır. Örneğin bireyin, içinde bulunduğu toplumun geçerli değer ve kurallarına göre bir eğitim alma, belirli bir gelir düzeyine ulaşma isteği gibi beklentileri bireysel nitelikli amaçlardır. Aynı şekilde toplumun, içinde yer alan bireyden kendi değer ve yaşantı biçimlerine uyum sağlaması isteği ve bireyi bu doğrultuda yönlendirmesi, grup amaçları kapsamında yer alır. Öte yandan ulus biçiminde örgütlenen toplumlar başka uluslar arasında varlıklarını sürdürebilmek, kendilerine yer edinebilmek gibi amaçlara da sahiptirler. Toplumun bütün katmanları, ulusal yönetimce, bireysel amaçlarının yanı sıra; bu amaca da ulaşmak üzere yönlendirilmeye çalışılır. Gerek toplum içi düzenlemeler ve bütünleştirme çabaları, gerek uluslararası ilişkilerde varolma mücadelesi içinde kitle iletişim araçlarına çok önemli görevler düşer. Bu görevler, eğitime, haber verme, tanııtma, kamuoyu yaratma gibi görevlerdir. Özellikle demokratik rejimlerde yönetime katılma işlevinin gerçekleştirilmesi, toplum içi, toplum dışı olaylar ve gelişmeler karşısında ortak düşünce ve davranış kalıpları oluşturulması sürecine önemli katkılarda bulunurlar. Ülkemizde gazete, dergi gibi basılı materyallerin çeşitlilikleri ve tirajları sınırlı da olsa bir okuyucu kitlesinin varlığının kanıtı sayılabılır. Televizyon izleme alışkanlığının ise toplumumuzda ötedenberi yaygın bir yerinin olduğu bilinmektedir. Kitle iletişim araçlarının toplumumuzda genel kabul görmesi ve önemi sonucu üniversitelerimiz de batıda bir bilim haline gelen iletişim, özellikle kitle iletişimi alanına

ilgisiz kalmamışlardır. Önceleri basın-yayın, daha sonra da sinema televizyon gibi görsel sanatlar alanında öğretim yapan yüksek okul ve fakülteler açılmıştır(10). Bu okulların ve bünyelerinde yer alan öğretim görevlilerinin, üyelerinin öğretim faaliyetleri yanında alana katkıda bulunmak, yeni toplum kesimlerini bilgilendirmek amaçlarıyla bilimsel makaleler, kitaplar, çeviriler, araştırmalar yayınladıkları görülmektedir(11).

Gerek teknoloji gerek toplumsal yapılar devingen bir özellik gösterir. Buna bağlı olarak dünya, sürekli değişen bir ortam görüntüsüne sahiptir. Bu değişen ortam görüntüsü içerisinde yönlendirici, bütünleştirici niteliklere sahip kitle iletişim araçlarının da giderek daha faydalı kullanımlarını sağlamak amacıyla sürekli gözlenmesi, değerlendirilmesi gereklidir. Böylece varsa eksiklik ve yanlışlıklar

-
- (10) Günümüzde iletişim alanında Ankara, İstanbul, İzmir ve Eskişehir'de üniversitelere bağlı olarak eğitim; Basın Yayın yüksek okulları Sinema-Televizyon ve diğer iletişim alanlarında sürdürülmektedir. Eskişehir'de kitle iletişim alanındaki yüksek öğretim 1977 yılında Sinema-Televizyon Yüksek Okulu ile başlamış, okul sırasıyla Televizyonla Öğretim ve Eğitim Fakültesi, İletişim bilimleri fakültesi aşamalarından geçmiştir. Son olarak Açıköğretim Fakültesinin örgün bölümlerini oluşturmak üzere yeni bir örgütlenmeye yönelen okul Sinema-Televizyon İletişim sanatları, Basın ve Yayıncılık, Eğitim İletişimi Planlaması olmak üzere dört bölüm halinde eğitimini sürdürmektedir. 24. 8.1977 tarih ve 16037 sayılı resmi gazetede yayınlanan Sinema-Televizyon Yüksek Okulu yönetmeliğinin amacıyla belirtildiği gibi Okul İletişim alanında bilim yoluyla uzman elemanlar yetiştirmeyi planlamıştır. İNAL CEM AŞKUN, "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının yeni bir kurumu: Sinema-Televizyon Yüksek Okulu", Kurgu:1, E.İ.T.İ.A. T.Ö.E.F. yay., No:1, Eskişehir, 1979, s.3
- (11) İletişim alanında öğretim yapan fakülteler Yıllıklar çıkartarak alanla ilgili bilimsel araştırma, makale ve incelemeler yayınlamaktadır. Ayrıca bu fakültelerde öğretim görevlisi olarak çalışan bilim adamları alanla ilgili kitap, makale, araştırma v.b. çalışmalarını çeşitli yollarla yayınlamaktadır.

ortaya çıkarılabilecek ve yeni düzenlemelere gidilebilecektir. Sorunun bu şekilde tanımlanmasından da anlaşılacağı gibi bu çalışmada; ülkemizde etkin, özellikle televizyon ile iletişim alanında yaygın biçimde kullanılan kitle iletişim araçlarının insanlarımızca kullanım amaç ve biçimlerine ilişkin bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir değerlendirmenin ortaya çıkabilmesi ise, ancak bu araçlarla ilişki halinde bulunan insanların; kitle iletişim araçlarını ne zaman, nasıl, ne amaçla kullandıklarının araştırılması ve ortaya çıkarılması ile olanaklıdır. Kitle iletişim araçlarının, belirlenen amaçlarına ulaşım ulaşımadıkları; yapmak istedikleriyle değil, hedef konumdaki kitlelerin araçları ve iletileri algılayış biçimlerini kavrayabilmekle saptanabilir.

Ülkemizde bu güne kadar kitle iletişim araçlarının toplumda nasıl algılandığına ilişkin bir araştırma yapılmamıştır. Kaldı ki böylesine genel amaçlı bir araştırmanın yapılması, işe yarama, zaman harcama ve ekip sorunları gibi sebeplerden dolayı gereksizdir. Sınırlı ama çok sayıda yapılan ve yapılacak değişik çalışmaların bütünleştirilmesi ile gerekli olduğunda bir takım genel yargılara ulaşabilmek olanaklıdır.

Kitle iletişimi alanında en fazla bilgi sahibi olacakları varsayımdan yola çıkılarak bu alanda öğretim yapan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencilerini kapsayan bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada amaçlanan; öğrencilerin kitle iletişim araçları ile ilişkilerinin saptanması ve dolayısıyla ülkemizdeki kitle iletişim araçlarının algılanış ve kullanılışı konusunda bir değerlendirme yapmaktır. Böyle bir çalışmanın ikinci derecede bir yararı da, alanda öğretim yapan fakültenin öğrencilerinin, verilen eğitimle beklenen amaçlara ulaşım ulaşımadıklarının sınanması olacaktır.

Araştırmada yukarıda belirtilen amaca ulaşabilmek için bazı sınırlılıklar konulmuştur. Daha önce de belir-

tildiği gibi araştırma Açıköğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencileriyle sınırlıdır. Çalışmamız, öğrenciler üzerinde uygulanan bir anket temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Anket, fakültenin hazırlık, ikinci sınıf ve dördüncü sınıflarının uygulama sırasında okulda bulunan tüm öğrencilerine uygulanmıştır. Öğrencilerin bu şekilde seçilmesindeki en önemli etken anket çalışmasının yapıldığı 1986-1987 öğrenim yılında fakültelerin üçüncü sınıf öğrencilerinin olmayışdır. Bu sebeple dengeli bir ortalama elde edebilmek için birinci sınıflar uygulama kapsamından çıkarılmış, henüz mesleki hiçbir bilgi almamış olan hazırlık sınıfları, fakültenin öngördüğü eğitim programının yarısını tamamlamış ikinci sınıflar ve mezuniyet aşamasına gelmiş olmaları sebebiyle fakültenin planladığı niteliklere sahip oldukları varsayılan dördüncü sınıflar uygulama kapsamına alınmışlardır.

Araştırmanın sınırlılıklarından bir tanesi de "boş zamanlar" olarak belirlenmiştir. Böyle bir sınırlılık oluşturulmasının nedeni, bireyin istekli olarak kitle iletişim araçlarıyla ilişki kurabilmesinin boş zamanlarla sınırlı oluşudur. Bireyin boş zamanı içinde kitle iletişim araçlarına ayırdığı zaman, bu amaçların başarısının olduğu kadar, kişi açısından bu etkinliğin öneminin bir göstergesi sayılabilir. Bir diğer neden de kitle iletişim araçlarının yapısından kaynaklanmaktadır. Kitle iletişim araçları, sahip oldukları teknik olanaklarla; insana yaşamının her anında ve her yerde ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla birey, kitle iletişim araçlarıyla ilişkilerinde, zaman zaman etken, zaman zaman da edilgen konumda olabilmektedir. Örneğin; radyo, iletileri gerektirdiği zorunluluk halleri dışında, her ortamda bireye ulaşabilmektedir. Topluluk içinde bir başkasıyla konuşan, bir iş yapan insan, görüş alanındaki bir televizyondan, radyodan, başkalarının okumakta olduğu gazeteden dergiden, bir anda bilinçsizce de olsa ileti alabilmektedir. Bu tür edilgen ortamlarda oluşan kitle iletişimini konu dışı tutmak, bireyin gerçekten etken olarak kitle iletişim aracına yöneldiği, ilişki kurduğu andaki algı-

layışını saptayabilmek için, kişinin boş zamanında kitle ile iletişim araçlarıyla ilişkisinin değerlendirilmesinin doğru olacağı varsayılmaktadır. Doğru sonuçların ancak bu tür ilişkilerden çıkabileceği kanısına ulaşılabilir.

Öğrencilere uyguladığımız anket aracılığıyla edinilen bilgiler anketin uygulandığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Deneklerin kitle iletişim araçları hakkında fakülte öğrenciliği öncesinde de yaşantıları ve bilgileri çerçevesinde bin anlayışa sahip oldukları gözönüne alınmalıdır. Fakültedeki edinimleri onların önceki anlayışlarını bir ölçüde değiştirmiş olmalıdır. Bu alanda eğitim görmeleri sebebiyle kitle iletişim araçları ile ilgili bilgileri artmıştır. Ayrıca yaşam deneyimleri de fakülte öğrenciliği öncesine göre daha fazladır. Başka deyişle görüşlerindeki olaşık değişikliklerin bir diğer nedeni kendilerinin değişmiş olmasıdır. Aynı şekilde kitle iletişim araçlarının da zaman ve teknolojik gelişme süreçleri içinde bünyelerinde oluşan değişiklikler, onları algılamışında da farklılıklara yol açacaktır. Bu iki yönlü değişim sürecinin böylece sürüp gideceği düşünülürse, neden-sonuç ilişkileri bağlamında algılamının da sürekli değişim göstereceği ileri sürülebilir. Gelecek için bu konuda söylenecekler varsayımdan öteye gidemezler. Çünkü denenmemişlerdir. Oysa geçmişin gerçeklik boyutu vardır. Yaşanmış gerçekler ve bunlardan kaynaklanan bir bilgi birikimi sözkonusudur. Dolayısıyla öğrencilerin, anketi uyguladığımız andaki, kitle iletişim araçlarıyla ilgili görüş ve değerlendirmeleri, geçmişlerinde edindikleri birikimlere de bağlıdır. Öğrencilerin kitle iletişim araçlarını nasıl algıladıklarının saptanmasından sonra gelecek "neden böyle algılıyorlar" sorusunun yanıtı biraz da onların geçmiş yaşantılarında aranmalıdır. Bu düşüncelerle çalışmamızın sunuştan sonraki ilk bölümünde, kişilik ve kimliğin oluşum sürecinde etken olan faktörlere yer verilmektedir. Bu bölümde kişinin algılama ve buna bağlı olarak bir dünya görüşü oluşturma sürecinde ailenin, okulun, yakın çevrenin ve kitle iletişim araçlarının etkilerine değinilmektedir.

Bireyin yönlendirilmesinde, başka bir deyişle toplumsallaştırılmasında ilk bilgi ve değerleri aktaran aile, okul, kitle iletişim araçları gibi kurum ve kuruluşlar, aynı zamanda toplumsal yapının birimlerini oluşturmaktadırlar. Bireyi toplum adına eğiten kurumlar olarak da tanımlanabilirler. Bu durumda, bu birimleri oluşturan ve yönlendiren toplumsal yapının, toplumsal yapıya bağlı olarak oluşan kültürün de bilinmesi gereklidir. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu görüş açısından hareketle, toplumsal yapı ve kültüre ilişkin inceleme ve değerlendirmeler yer almıştır.

Çalışmanın kapsadığı Açıköğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencileri toplumun birer üyesi olmalarının yanı sıra Üniversite öğrenciliğinin sağladığı bir takım özelliklere de sahiptirler. Bilim kurumu olarak örgütlenmiş üniversite ortamı, öğrencilerin toplumsal kişilik geliştirmelerine birtakım katkılarda bulunmakta; sahip oldukları genel toplumsal kişilik özelliklerine farklı ve özgün bir boyut kazandırmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu görüş açısından hareket ederek toplumsal kişilik oluşturma sürecinde üniversitenin işlevi üzerinde durulmakta; çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak daha önce de belirtilen boş zaman ve kullanılışı konusunda üniversite öğrencilerinin eğilimleri değerlendirilmektedir. Böylece uygulanan anketle elde edilen sonuçların, çalışmanın hedeflediği üniversite ortamı sınırları içinde değerlendirilebilmesi, öğrencilerin diğer toplumsal çervelere göre farklılıklarının gözönüne alınması ile mümkün olabilir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevleri ve zaman değerlendirmede üstlendikleri yer üzerinde durulmaktadır. Beşinci bölüm Açıköğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencilerine uygulanan anket çalışması değerlendirilmektedir.

Araştırmanın temelini oluşturan kitle iletişim araçları, toplumun bir kesiti olması nedeni ile öğrenciler ve

boş zaman unsurlarının çok yönlü özellikler göstermesi her üç öge için de farklı yaklaşımlar geliştirilmesini olanaklı kılmaktadır. Bir başka deyişle kitle iletişim araçları, öğrenci ve boş zaman kavramları, bu alanlarda çalışacak kişilerin yaklaşımlarına göre değerlendirilebilecek açık uçlu kavramlardır. Dolayısıyla tartışılabilme boyutları oldukça geniştir. Bu çalışmada yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan bir düzenleme içinde, kitle iletişim araçlarının bu alanda eğitim gören öğrencilerin boş zaman etkinliklerindeki yeri saptanmaya çalışılacaktır.

I - KİŞİLİK KAVRAMI

1- KİŞİLİĞİN TANIMI ve BOYUTLARI

Canlılar içinde, kendine yetebilmek için en fazla süreye, ilgiye ve bakıma gereksinim duyan varlık insandır. İnsanın kendi ihtiyaçlarını giderebilecek duruma gelmesi, içinde yaşadığı toplumun tam bir üyesi kabul edilebilmesi için geçen süre yaklaşık yirmi yıl kadardır. Bu sürede bireyin yetişmekte olduğu kabul edilir ve ondan tam anlamı ile bir yetişkinin davranış ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmez. Bireyin bir yetişkin olarak kabul edilinceye kadar geçirdiği bu gelişim süreci, kişiliğin oluşum süreci olarak da tanımlanabilir.

Kişilik sözcüğü halk dilinde oldukça geniş bir anlam yelpazesi içinde kullanılmaktadır. Karakter, huy, mizaç gibi kişilik özelliklerinin, eş anlamlı olarak kişilik sözcüğü ile birlikte kullanıldığı sıkça görülmektedir. Halk dilinde, insanların olumsuz değerlendirilişi kişiliksiz, karaktersiz, zayıf karakterli; olumlu değerlendirmelerde kişilikli, karakter sahibi gibi tanımlamalar yapıldığı bilinmektedir. Hatta bu tanımlamaların soyluluk, soysuzluk, kanı bozukluk gibi ifadelerle kalıtımsal kökenlerle dayandırıldığı da görülmektedir(12).

---

(12) ÖZCAN KÖKNEL, Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s.21

Kişilik, tarihsel süreç içinde bilimin de her zaman yakından ilgilendiği bir konu olmuştur. Bir sosyal bilim dalı olan psikolojinin temel konusu insandır ve insanın tanımlanması bağlamında kişilik konusu da ele alınır. Bu güne kadar kişilik üzerinde pek çok bilim adamı, psikolog çalışmış, tanım ve görüşler ileriye sürmüşlerdir. Böylece çok çeşitli ve farklı kişilik tanımları, kişilik görüşleri ortaya çıkmıştır. Ancak bu tanımlamaların hemen hepsinde iki temel özellik göze çarpmaktadır. Kişilik oluşumunda iki temel faktör vardır ve kalıtımsal, çevresel faktörler olarak adlandırılmaktadırlar. Bazılarına göre kişilik oluşmasında, kalıtımsal etkenler ağır basmaktadır. Kalıtımsal etkenlere öncelik tanıyan uzmanlara göre çocuğun ana kahminde oluşumundan başlayarak, yaşamı boyunca sahip olduğu fiziksel, bedensel, ruhsal özellikler; onun kişiliğini oluşturmasında rol oynayan başlıca etmenlerdir. Kişilik üzerine bilinen en eski çalışmaları yapan Hippocrates'in sınıflaması, Freud'un ve daha pek çok bilim adamının, psikoloğun kişiliği tanımlama çabaları, hep kalıtsal nitelikler temel alınarak yapılmış çalışmalardır. Önceleri, kişilik tanımlamasında oldukça etkin olan bu yaklaşım biçimi, günümüzde çağdaş psikologlarca birtakım değişikliklere uğratılmıştır(13). Çağdaş psikologlar, kalıtımsal etkenlerin kişilik oluşumunda ki önemini reddetmemekle beraber, çevre faktörlerinin önemini de vurgulayarak, kalıtım ve çevre faktörlerinin dengelendiği, kişilik yaklaşımları üzerinde durmaktadır(14).

---

(13) Kişilik konusundaki çalışmalar ve tarihsel gelişim hakkında bilgi için bkz.

ÖZCAN KÖKNEL, Kişilik, Altın Kitap Yayınevi, İstanbul, 1982

LÜTFİ ÖZTABAĞ, Psikolojide İlk Adım, İnkilap ve Aka Kitapevi, İstanbul, 1983

FERİHA BAYMUR, Genel Psikoloji, İnkilap ve Aka Kitapevi, İstanbul, 1983

ARTHUR T.ŞERSİLD, Çocuk Psikolojisi, Çev.Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğ.Fak.Yay., No:4, Ankara, 1983

(14) ÖZTABAĞ, s.187

Bir yoruma göre; Çocuğun temel yapısı ne olursa olsun, zaman geçtikçe ortaya çıkan huy ve özelliklerinin, doğrudan doğruya kalıtımla geçtiğini öne sürmek doğru değildir. Bunlar bir yaşa ve öğrenme sonucu yerleşirler. İşte bu nedenle de kişilik gelişiminde, kalıtımın ve çevrenin paylarını kesin bir biçimde ayırıp göstermek mümkün değildir(15). Bir başka çağdaş kişilik tanımlamasına göre; kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarılan, kişilik yapısı ve davranışın kendisi olmayıp, bu üst yapıların üzerinde gelişip oluşacağı merkezi sinir sistemidir. Bu sistem, insanın içinde yaşadığı çevreyle durmaksızın sürüp giden etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan davranışın niteliğini ve niceliğini saptar. Bu davranışların yinelenmesi, pekişmesi, birikimi, kişilik yapısını oluşturur. Başka bir deyişle üstünde kişiliğin olduğu, insanın doğuştan getirdiği temel yapı (genotype) kalıtımla geçer. Kişilik bu temel yapıyla çevrenin sürekli etkileşimi sonucu oluşur(16).

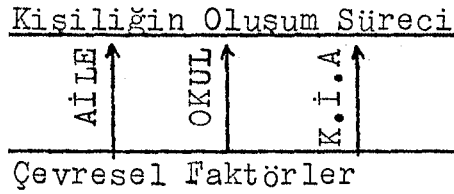
---

(15) ARTHUR T. JERSILD, Çocuk Psikolojisi, Çev. Gülseren Gülçe, Ankara Ü.Eğitim Fakültesi Yay. No:4, Ankara, 1983, s.619

(16) KÖKNEL, s.32

2- KİŞİLİĞİN OLUŞUM SÜRECİ

Kişilikle ilgili tanımların çeşitliliğine karşılık, kişilik oluşumunun bir süreç içinde gerçekleştiği, ilgili pek çok psikolog ve bilim adamının bu görüşte birleştiği görülmektedir. Kalıtsal etkenlerin durağan bir yapıya sahip oldukları gözönüne alınırsa; süreç içinde, kişilikteki değişim ve oluşumları çevre faktörlerinin önemli ölçüde etkilediği savunulabilir. Kitle iletişim araçları ve insan ilişkileri boyutunda, konunun çevre faktörleri ve kişilik ilişkileri şeklinde incelenmesi, bu durumda yerinde olacaktır. İnsan ve çevre ilişkilerini aşağıdaki şekilde bölümleyerek incelemek, kişiliğin gelişim ve oluşum sürecini daha açık ortaya koyabilecektir.

A- İNSAN-AİLE İLİŞKİLERİ

İnsanın gözlerini dünyaya açtığı anda kendisini içinde bulduğu ilk toplumsal yapı birimi ailedir. Çocuk ilk değerleri, davranış biçimlerini, sen-ben ayrımını, insanlar arası ilişkileri ailede görür ve öğrenir. Anne ve babalar çocukların ilk ve en önemli özdeşim kaynaklarıdır. İnsan olma yolundaki ilk bilgileri ailesinden alan çocuğun kişiliğinin oluşumu bakımından ailenin yapısı, değerleri, yaşayış biçimi oldukça önemli ve yönlendiricidir. Ailenin bu saydığımız özelliklerini belirleyen ve çocuğun kişiliğine yansıyan bazı nitelikler vardır. Bu nitelikler şöylece sıralanabilir:

a) Ailenin Konumu

Ailenin konumunu, ailenin yaşam biçimi ve amaçları belirler. İçinde bulunduğu çevre ailenin amaçlarını belirleyebileceği gibi ailenin yönetim, yetki ve sorumluluğunu elinde tutan bireyleri, özel amaçlarına uygun olarak bulun-

dukları çevreyi seçebilirler. Her iki durumda da çevre faktörleri çocuğa verilenleri ve ondan beklenenleri etkileyicidir. Tarıma dayalı sosyo-ekonomik yapının hüküm sürdüğü kırsal alanlarda, çocuğun küçük yaşlarda üretime katıldığı bilinmektedir. Bu sebeple, daha fazla çalışmanı bir arada bulundurmaya yarayan ataerkil aile tipi, kırsal alanda kentsel bölgelere oranla daha yaygındır(17). Üretim esas amaç olduğundan, kişilik oluşumunda büyük önemi bulunan eğitime, kırsal kesimlerde fazla önem verilmemektedir. Böylece çocuk, oldukça dar kalıplar içerisinde, basit bir kişilik yapısı geliştirme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum Eğitim sosyolojisi açısından; gelişmemiş toplumlarda basit ve ilkel bir sosyal etkileşim süreci, gelişmiş toplumlarda ise karmaşık ve ileri bir sosyal etkileşim vardır. Başka deyişle, birey içinde yaşadığı toplumun gelişim düzeyine uygun bir sosyal etkileşim süreci içine girmekte ve ona göre sosyalleşmektedir. İlkel sosyal çevrelerin ilkel insanlar yetiştirmeleri, gelişmiş sosyal çevrelerin de uygar insanlar yetiştirmeleri bu söylediklerimizin doğal bir sonucudur şeklinde açıklanmaktadır(18).

Kentsel alanda çocuğun üretime katılması daha geç yaşlarda beklendiğinden; kişilik oluşturma süreci daha uzun, olanakları kırsal kesime oranla daha fazladır. Çağdaş bir yaşam biçiminin sunduğu geniş olanaklar, kentsel bölgelerde yaşayanların eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlandığını ortaya koymaktadır(19). Örgütlü eğitim hizmetlerinin yanısıra, diğer bilgi edinme kaynakları olarak tanımlanabilecek gazete, dergi, sinema, televizyon gibi olanaklardan, kentsel bölge insanı daha fazla yararlanmak-

---

(17) SERİM TİMUR, Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, No: D-15, Ankara, 1973, s.30

(18) HÜSEYİN ÖZTÜRK, Eğitim Sosyolojisi, Utku Yayınevi, Ankara, 1983, s.102

(19) TİMUR, s.61

tadır. İnsanın kendini değerlendirmesi, çevre ile ilişkilerinin düzenleyebilmesi, eğitilmesi ve belgelendirilmesiyle mümkün olabilir. Bu anlamda çevrenin bireye sunduğu olanaklar, onun kişiliğini oluşturmada önemli etkenler olarak değerlendirilmelidir.

b) Ailenin Ekonomik Yapısı

Çocuğun kişiliğinin oluşum ve gelişimindeki en önemli etmenlerden biri ailenin ekonomik yapısıdır. Günümüze değin ekonomik yapının aileye yaptığı etkiler konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir(20). Toplumların üretim biçimleri ekonomik örgütlenme şekilleri ailenin yaşadığı çevreyi aile içi ilişkileri bireyleri ailede üstlendikleri görev ve statüleri doğrudan etkilemektedir. Modern endüstriyel toplumlarda üretim ilişkilerinin uzmanlaşması sebebiyle netleşmesi, sanayileşme sonucu az gelişmişlere oranla kişi başına düşen gelirin çok daha yüksek oluşu, aile içindeki ilişkilerin rol ve statülerin belirginleşmesi gibi bir sonucu ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumunun gereği olarak erkek gibi, kadında çalışmaktadır. Gelir düzeyinin yüksekliği ve kadının da erkekle beraber çalışması az gelişmiş toplumlarda kadının üstlendiği ev işlerini yapma, çocuğa yada çocuklara bakma gibi birtakım görevleri önemli değişikliklere uğratmıştır. Gelişmiş toplumlarda gerek üretimin biçiminin getirdiği zorunluluk, gerek maddi olanakların sağlanabilmesi gibi sebeplerle toplumsal hizmet kurumları oldukça gelişmiştir. Çocuklar kreş, çocuk bakım evleri, ana okulları ve benzeri kurumlarda bakılmakta, alanda uzman elemanlarca yetiştirilmektedir. Aile içinde ihtiyaçların giderilmesi için kullanılacak pek çok hizmet, oluşturmuş kurumlar eliyle hazır olarak sunulmaktadır. Ha-

---

(20) Bilgi için bkz. DENİZ KANDİYOTİ, "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" Türkiye'de Ailenin Değişimi, Türk Sosyal Bilimler Derneği yayını, Ankara, 1984, s.15-30

zır giyim, hazır yemek fabrikaları, ev hizmetlerinde kullanılacak araç ve malzemelerin etkin ve yaygın kullanımı, insanlara kendileri için daha fazla zaman ayırmaları şansını yaratmaktadır.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının aileye, dolayısıyla çocuğun kişiliğinin oluşturulması ve geliştirilmesi çabalarına katkısı, gelişmiş ülkelerden oldukça farklı bir görüntüye sahiptir. Bu ülkelerin ekonomik yapıları ağırlıklı olarak tarım üzerine kurulmuş olup, sanayileşme çabaları gelişmiş ülkelerden endüstri ithalatı biçiminde gelişmektedir. Ekonomik alanda yeterli kaynak bulunamayışı, sosyal hizmet kurumlarının gelişmesini engellemekte, hızlı nüfus artışları hizmet götürülmesini olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda saydığımız türden özellikler aile yapısını da doğrudan etkileyen unsurlar olarak nitelenebilirler. Gelişmekte olan ülkeler grubunda sayabileceğimiz ülkemizde de, yapılan bir takım araştırmalar ekonomik özelliklerin aile yapısı üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur(21). Çocuğun kişilik geliştirmesine önemli katkılar sağlayabilecek toplumsal hizmet kurumlarının yetersizliği, eğitim olanaklarının ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle yeterince sağlanamaması, çocuğun bakım ve gelişiminde etkin unsurların, birinci derecede aile içindeki kişiler ve yakın çevre olması sonucunu doğurmaktadır. Çocuklar, ev kadını olması halinde anne, anne ve babanın çalışması durumunda büyükanne, hala, teyze ve bu gibi yakın akraba veya komşular tarafından bakılmakta ve büyütülmektedir. Kreş, ana okulu, bakım evleri henüz yuka-

---

(21) Bilgi için bkz. SERİM TİMUR, Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Yay. No: D-15, Ankara, 1972, s.117
 MÜBECCEL KIRAY, Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, DPT, Ankara, 1964, s.57-131
 FERHUNDE ÖZBAY, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması," Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplum Bilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1984, s.35-65

rıda saydığımız bakıcı kişilerin yerini alabilecek düzeyde değildirler. Çocuğun ilk toplumsal değerleri edinmesinde yardımcı olan kişilerin eğitim durumu; ailenin, kişiliğini oluşturabilmesi için çocuğa sağlayabildiği maddi olanaklar ve bu olanakların sağlanış biçimi çocuğun kişilik geliştirmesinde önemli faktörlerdir. Ailenin geçimini sağlayabilmek için babanın yanısıra annenin de çalışıyor olması, iş hayatı dışında çocuğa ayrılan zamanın azlığı veya çokluğu, babanın ve annenin yaptıkları işlerin nitelikleri gibi unsurlar çocukların kişilik geliştirmesinde önemli etkenlerdir(22).

Kırsal alanda iş zamanı ve kişinin kendisine ayırabileceği zamanın belirgin biçimde ayrılamamış olması, üretim biçiminden ve geleneksel toplum yapısının ağırlıklı olarak sürmesinden kaynaklanmaktadır. Bu üretim biçimi içinde çocuklar da çalışanlar olarak yer almaktadırlar. Teknolojinin tarımsal üretim biçimlerini de etkilemesiyle birlikte, gerek sürmekte olan geleneksel yapı, gerek bu tür üretimin kapsamlı bir eğitim sürecini gerektirmemesi ve içinde bulunan kırsal alanın, kişilik oluşturma çabası içindeki çocuğa kentsel bölgelere oranla daha dar olanaklar sağlanması basit bir kişilik yapısının oluşmasına yol açmaktadır. Kentsel bölgelerde ise ailelerin pek çoğunun çalışma karşılığı ücret alarak geçimini sağlaması ve ailede yaygın olarak bir kişinin çalışması aile üyelerinin ekonomik anlamda bu kişiye bağımlılığını ortaya koymaktadır(23). Çalışan kişi aile reisi konumundaki babadır. Anne gerek töre ve geleneklere bağlılığı, gerek ekonomik bağımlılığı sebebiyle hocaya karşı boyun eğen ve silik bir kişilik sahibi olmakta, çocuk bir özdeşleşim kaynağı olarak anne kişiliğinden etkilenmektedir. Gelenek ve göreneklerin desteği yanın-

(22) İBRAHİM ETHEM BAŞARAN, Eğitim Psikolojisi, Ankara, 1974, s.203

(23) TÜSİAD, Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Yayın no: TÜSİAD-T/86.92, İstanbul, 1986, Cilt 2 s.28

da ekonomik gücü elinde bulundurması, babayı ailenin tek söz sahibi yapmakta ve baskıncı bir aile tipinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir kişinin gelir sağladığı ve baba egemenliğinin olduğu aile tipinde çocuk, gerek ekonomik olanakların azlığından, gerek aile tipi ve aile içi ilişkiler nedeniyle, boyuneğen bir kişilik geliştirmesinden dolayı özerk davranış, kendine güven, sorumluluk alma gibi unsurları içine alan olumlu bir kişilik geliştirme yolunda önemli engellerle karşılaşmaktadır.

c) Aile Üyelerinin Eğitim Durumu

Çocuğun kişiliğinin oluşması aşamasındaki en önemli faktörlerden bir diğeri de aile üyelerinin eğitim durumudur. Anne-babanın ve varsa diğer aile üyelerinin (geniş aile ortamında büyükbaba, büyükanne, hala, dayı, amca, teyze, v.b.) eğitim durumu, çocuğa karşı takınılan tutum ve davranış biçimlerini etkiler. Çocuğun yönlendirilmesi, ona kazandırılmak istenilen davranış ve değerlerin türü, doğrudan aile üyelerinin eğitim durumuyla ilişkilidir. Anne-baba ilişkileri, aile içinde kişilerin üstlendikleri rol ve statülerin belirlenmesinde eğitim düzeyinin önemli payı vardır.

Çocuğun kişiliğinin oluşturulması için verilen eğitim ilk aşamalarının aile içinde gerçekleşmesi; geçerli ve gerekli yönlendirmenin yapılabilmesi bakımından aile üyelerinin yeterli birikime, eğitime sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha önce de belirttiğimiz gibi toplumsal hizmet kurumlarının gelişmiş ve yaygın oluşu; gerek eğitim çağındaki çocuklara, gerek örgün eğitim sonrası yetişkinlere etkin eğitim hizmetlerinin götürülebilmesini sağlayabilmiştir. Böylece çocuğun yetiştirilmesinde aileye düşen görevler, sözkonusu toplumsal hizmet kuruluşlarınca da üstlenilerek hafifletilmekte ve gerekli, yararlı bir eğitim uygulanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere örnek gösterilebilecek ülkemizde ise çocuğun eğitim yoluyla kişiliğinin oluşturulmasında, yük ağırlıklı olarak aileye

düşmektedir. Yetersiz eğitim görmüş ya da örgün eğitimini tamamladıktan sonra kendi haline bırakılmış ve dolayısıyla günümüz eğitim düzeyinin gerisinde kalmış aile üyeleri çocuğun eğitimine katkılarını okul masraflarını karşılamak sınırları içinde algılamaktadırlar. Bu türden olumsuzluklar çocuğun kişiliğinin oluşturulmasında ve toplumsal kimlik edinme çabalarında olumsuz faktörler olarak değerlendirilebilir.

Aile üyelerinin eğitim durumları, ailenin geleneksel değerlere bağlı olup olmaması, tutucu, yasadışı, emredici tutumların ailede yer alıp almaması gibi özellikleri de belirleyici unsurlardan biridir. Ekonomik yapı ve kültüre bağlı olarak biçimlenen aile yapısı içinde, ailenin türüne göre üstlenilen roller değişmekte, aile bireyleriyle özdeşim içindeki çocuk da aile yapısından etkilenmektedir(24). Örneğin toplumumuzda kolayca gözlenebilen kız ve erkek çocuklarına farklı özerklik tanıma anlayışı geleneksel toplum yapısının bir kalıntısı olarak sürmektedir. Bu farklılık kırsal alanlarda kent bölgelerine oranla daha yoğundur ve bu yoğunluğun nedenlerinden birisi kırsal alandaki düşük eğitim düzeyi olarak gösterilebilir. Dikkate alınması gereken bir diğer özellik de, ailenin eğitim ve ekonomik düzeyine benzer özellikler gösteren yakın çevrenin çocuğun kişiliğinin oluşumu sürecindeki olumlu-olumsuz katkılarıdır. İnsan-aile ilişkileri içinde, yukarıda sözünü ettiğimiz tüm nitelikler, birbirinden bağımsız düşünülmemelidir. Her bir nitelik, diğerlerinin bağımlı değişkeni olarak ele alınmalıdır.

B- OKUL

Aile ortamından sonra, bireyin içinde yer aldığı diğer bir örgütlenmiş kurum okuldur. Ailenin, içinde yaşadığı çevrenin değerlerine kendi ekonomik, kültürel yapısına

---

(24) TİMUR, s.54

ve yeteneklerine göre yönlendirdiği birey, okulda çok daha geniş boyutta toplumsallaştırılır. Ulusal nitelik taşıyan eğitim politikaları doğrultusunda eğitilen birey, bu aşamada toplumun istediği bilgi ve değerlerle donatılır ve ondan, beklenen davranışları göstermesi istenir(25). Okulda çocuğa verilmek istenen biçim, ailenin okul öncesinde verdiği biçime, benimsettiği değer ve davranış kalıplarına paralel olabileceği gibi, farklı ya da çocuğun ailesinden aldıklarıyla çelişir nitelikte olabilir. Ailenin yönlendirmedeki amaçlarıyla, okulda benimsetilenlerin gelişmesi; küçük topluluk olarak nitelenebilecek aile-yakın çevre amaçlarıyla geniş toplumsal amaç ve hedeflerin gelişmesi şeklinde tanımlanabilir. Ancak toplumun amaç ve beklentileri, daha geniş bir kapsama ve güce sahip olduğundan, bu çelişkiler toplumsal değerlerin baskınlığı ya da en azından küçük topluluk amaçlarının asgari müştereklerde toplumsal amaçlara uyum sağlaması şeklinde giderilir(26).

Öte yandan daha geniş kapsamlı bir yönlendirmenin yanısıra, çocuk kendi yakın çevresinden daha geniş bir çevreyle tanışır. Kendi yaşlılarıyla geniş boyutlarda ve daha fazla ilişki kurma fırsatını bulur. Bütün bunlar onun kişilik oluşturma çabalarına yeni boyutlar ekler(27). Çocuğun kişilik geliştirme çabalarına okulun katkısı, çocuk okula devam ettiği sürece, yetişkin bir birey oluncaya kadar sürer.

C- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve KİŞİLİK GELİŞİMİ

Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz gelişim süreci ve çevrelerinin tümünde yer alan, bireyi doğrudan etkileyerek yönlendiren bir etken daha vardır. Kitle iletişim araçları baş-

---

(25) BAŞARAN, s.11

(26) Yazar bu durumu "alt kültür yarınlarının baskın kültüre uyacak şekilde törpülenmesi" biçiminde açıklıyor. Bkz./ ZİLLİOĞLU, s. 34-35

(27) BAŞARAN, s.198

lığı altında toplanan televizyon, radyo, sinema, video, gazete, dergi gibi araçlar insanları çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Bu etkiler değişik boyutlarda tartışma, araştırma ve incelemelere konu olmaktadır.

Gelişim sırasına göre önce basılı yayınlar, insanların doğrudan ilişki kurabildikleri çevrelerden çıkmasını, daha geniş bir çevreyle ilişki kurabilmesini sağlamış, ardından film ve elektronik alanındaki gelişmelerle ortaya çıkan sinema, radyo, televizyon, bu ufku daha da geliştirmiş, çeşitlendirmiş, etki boyutlarını yoğunlaştırmıştır. İnsanları etkileme boyutunda öncelik sırasına göre, bireye en çabuk ulaşan kitle iletişim araçları olarak, televizyon ve radyo görülmektedir. Radyonun yalnızca kulağa hitap etmesi, onun çocuklar için soyut bir iletişim aracı olması sonucunu doğurmaktadır(28). Okuma-yazma bilmemeleri, dil yeteneklerinin fazla gelişmemiş olması gibi sebepler, çocukların neden daha fazla televizyon yöneldiklerinin; ya da televizyonun neden daha etkili olduğunu ortaya koyucu nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde kişiliğin oluşumunun ilk evrelerinde çocuğun karşılaştığı en önemli kitle iletişim aracı televizyondur. Bir bakıma ailenin bireyi olarak nitelenen televizyonun, çocuğun kişilik geliştirmesinde, ruh sağlığında, eğitiminde oynadığı rol; pek çok araştırma ve tartışma konusu olmaktadır(29). Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri konusunda yapılan araştırmalarda en kısa iletilerin bile ölçülebilir tutum değişmelerine yol açtığı gösterilmiştir(30). Bir yoruma göre; değer, tutum ve davranış modelleri olarak aile, öğ-

(28) KAMURAN ÇİLENTİ, "Çocuk ve Kitle İletişim Araçları" Çocuk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yayınları, No:3, Ankara, 1980, s.61

(29) Bu konuda örnek olarak bkz: ZİLLİOĞLU, s.48-53
ÇİLENTİ, A.g.k., s.45-94
ATALAY YÖRÜKOĞLU, "Televizyon, Çocuklar ve Saldırganlık" Kitle İletişim Araçları ve Şiddet, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yayınları, No: 8, İstanbul, 1985, s.67-74

(30) ZİLLİOĞLU, s.52

retmen ve bunun gibi gerçek kişiler televizyonun sunduğu simgesel modeller yanında giderek etkilerini yitirmektedirler(31). Dergi, gazete gibi diğer basılı kitle iletişim araçları ise daha çok yetişkinlere hitap etmekte, çocukların ilgisini fazla çekmemektedir. Ancak çocuklar için yapılan çizgi, macera romanlarının, onların önemli ölçüde ilgisini çektiği bilinmektedir(32).

Etkili bir inandırıcılığa sahip televizyonun özellikle ülkemizde, okuma-yazma alışkanlığının geniş kitlelerce benimsenmemiş oluşundan dolayı, insan yaşamındaki önemi daha da fazladır. Televizyonun yanısıra gör-ışit nitelikli sinema ve video da kişilik oluşumu üzerinde etkili olabilecek kitle iletişim araçlarıdır. Ancak televizyonun ev ortamında izlenebilir olması ve filmler de yayınlanması sinemaya gitme isteğini olumsuz yönde etkilemekte, başka deyişle sinema ihtiyacını kısmen de olsa karşılamaktadır (33). Video ise toplumumuzda, yeni sayılabilecek bir zaman dilimi içinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden video izleyicileri çeşitli türden program bulmakta zorluklarla karşılaşmaktadırlar(34). Öğrenciler üzerinde uyguladığımız sormaca sonuçlarına göre, videonun en fazla konulu film izlemek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gerek geniş bir kullanım alanının olmayışı, gerek sınırlı program türleri yüzünden videonun toplumsal kişilik oluşturma sürecinde önemli bir yerinin olmadığı söylenebilir.

Kitle iletişim araçlarının insanları etkileme, yönlendirme konusundaki başarıları; kullanım amaçlarına, bireyin bu araçlarla kurduğu iletişimin sıklığına, yapılan yayın ve yayımların niteliğine, çeşitliliğine bağlıdır. Kişilik gelişimine katkıları da, bu bağlamda ele alınmalıdır.

---

(31) A.g.k.

(32) ÇİLENTİ, s.62

(33) A.g.k., s.60

(34) Bilgi için bkz. Yeni Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Videonun Türk Toplumunda İnsan Hakları Açısından İnce-

Kitle iletişim araçlarının bu konuda üstlendikleri görev ve sorumluluklarına sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

II. TOPLUMSAL YAPI, KÜLTÜR ve TOPLUMSAL
KİŞİLİK

3- TOPLUMSAL YAPI KAVRAMI

Türk Dil Kurumunca yayınlanan toplumbilim terimleri sözlüğünde toplum şöyle tanımlanmaktadır: Yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi.

Tanımdan da anlaşılacağı gibi temel çıkarlar doğrultusunda bir işbirliği, dolayısıyla örgütlenme toplum olabilmenin gereklerindedir. Üstelik temel çıkarlarda birleşimin sağlanabilmesi için de, insanların ortak değer, düşünce ve davranış özelliklerine, başka deyişle ortak bir kültüre sahip olmaları gerekmektedir. Ortak bir kültürün oluşturulması ve sürdürülmesi ancak belli bir örgütlenme ile olasıdır. İşte bu örgütlenme biçiminin ortaya çıkardığı kurum ve kuruluşların birbirleriyle ilişkileri, bunların belirlediği değerler ve insanlarınbu değerler çerçevesinde aralarında oluşturdukları ilişkilerin bütünü toplumsal yapıyı oluştururlar. Toplumsal yapıda yer alan kurum ve kuruluşlar, toplum üyelerinin yaşantı biçimleri, değerleri ve benzeri, kuşaktan kuşağa aktarılma yoluyla gelen ortak özelliklerine göre şekil alırlar. Örneğin hukuk, adalet gibi kavramlar evrenseldir ve her toplumda yer aldıkları görülebilir. Ancak uygulama sözkonusu olduğunda,

toplumların özelliklerine göre farklı şekiller aldığı kolayca gözlenebilir. Dini ideolojilerin hakim olduğu yönetimlerde şeriat mahkemeleri yoluyla adalet dağıtılmaya çalışılırken, laik toplumlarda ussal yöntemlerle oluşturulmuş anayasalara dayalı olarak kurulmuş mahkemelerin, aynı işlevi yerine getirdikleri görülmektedir. Toplumların yönetilmesi gibi geniş bir boyutta açıklayacak olursak, o toplumda; hakim olan ideolojinin öngördüğü toplumsal yapının oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Dünya üzerinde hüküm süren Demokratik, Sosyalist, Teokratik, Monarşist yönetim biçimleri, toplumların farklı ideolojileri benimsemesinin, ya da ideolojilerinin toplumlara benimsetilmesinin doğal bir sonucudur.

Ülkemizde Toplumsal yapılanma cumhuriyet yönetiminin benimsenmesiyle, demokrasi rejiminin gereklerinin büyük ölçüde batıdan alınarak toplumumuza uygun biçimde düzenlenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Günümüzde yönetim, eğitim, yargı gibi örgütlenmeler cumhuriyet yönetiminin gereklerine göre oluşturulmuştur. Ancak bilindiği gibi toplumsal yapı ve bağlı olarak kültür, bir süreç içinde biçimlenir ve yerleşir. Türk toplumu, cumhuriyet yönetiminin gelmesinden önce altı asır teokratik bir yönetim ve yapılanma içinde yaşamış, bu yaşantı ve yönetim biçimi kültürel değerler üzerinde günümüzde bile sürmekte olan derin izler bırakmıştır. Gerek bu etkiler, gerek çağımızın insanlarımıza sunduğu yeni olanaklar ve yaşam biçimleri sonucunda günümüz toplumunun özelliklerini ekonomik yapı, aile yapısı, eğitim, kentleşme ve nüfus gibi olguların incelenmesiyle görmek mümkün olacaktır.

A- EKONOMİK YAPI

Osmanlılar'ın çöküşüyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında ekonomik yönden oldukça güçsüz bir yapıya sahiptir. Bu yüzden cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Ekonomik yapıyı ve gelişmeyi belirlemek

için 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. M.KEMAL ATATÜRK bu kongrede yaptığı konuşmada ekonomik güçlülüğün önemini şöyle vurgulamıştır.

Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamaz(35).

Ekonomik düzenlemeler için atılan bu ilk adımdan bu yana Türk ekonomisi birçok düzenlemeler ve uygulamalar geçirmiştir. Günümüz Türkiye'si ekonomik alanda yoğun bir sanayileşme çabası içindedir. Kalkınmada esas alınan üretim, ihracat gibi hedeflerde sanayi ürünleri ağırlıklı bir planlama mevcuttur(36). Bu yöneliş sanayi kesiminin hızla gelişmesine ve gayri safi milli hasıladaki (GSMH) payının artmasını, buna karşılık tarım sektörünün GSMH içindeki payının giderek düşmesine yol açmıştır. Ancak bu yöneliş sırasında hizmet sektörünün de büyümesini sürdürerek GSMH içinde en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir(37). Günümüz ekonomik yapısı içinde insanlarımızın çalışma biçimleri, gelir türleri gibi özelliklerin belirlemede yerleşim, nüfus, eğitim, sahip olunan ekonomik ve sosyal değerlerin gerekçelerini ortaya koyabilecektir. Bu anlamda son olarak yapılan bir araştırmanın ortaya koyduğu veriler konu hakkında anlamlı ve aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Çalışan insanlarımızın büyük bir kısmı gelirlerini

-
- (35) AFET İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK Basımevi Ankara, 1977, s.104
- (36) 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Ekonomik Sektörlerde Gelişme Hedef ve Politikaları" Başbakanlık Basımevi, Yayın No. DPT 1974, Ankara, 1985, s.38-39
- (37) EMRE KONGAR, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1981, s.250

ücret yoluyla temin etmektedirler(38). Buna karşılık gelir düzeyi sıralamasında ücret karşılığı çalışanlar olarak sayılabilecek işçi, devlet memuru, çiftçi gibi gruplar alt düzey gelir grubunu oluşturmaktadırlar(39). Ayrıca eğitim durumunun yüksekliği gelir düzeyinin artışına olumlu katkıda bulunmaktadır(40). Yerleşim yerlerine göre gelir dağılımına bakıldığında ise büyük kentlerden kırsal alana doğru gelir düzeyinde düşüş olduğu gözlenmektedir(41). Son olarak genel gelir dağılımına bakıldığında en üst düzey gelir grubunda yer alan % 20'lik bir kesimin toplam gelirin % 55.9'luk bir kısmını elde edebildiği görülmektedir(42).

Ortaya çıkan tablo ülkemizde ekonomik yapının insanlarımızda oluşturduğu ekonomik-kültürel değerlere ışık tutmaktadır. Gelir düzeyinin kent bölgelerine doğru giderek artışı köyden kente göçün ekonomik sebeplerini açıklar niteliktedir. Ayrıca eğitime olan aşırı talep, özellikle yüksek öğrenimdeki yoğun birikim eğitim ve gelir düzeyi arasındaki doğru orantılı bağı göstermesi açısından önemlidir. Genel gelir dağılımında en üst düzeyde yer alan % 20'lik grubun toplam gelirin büyük bir kısmını alması gelir dağılımındaki dengesizliği göstermekte ve alt gruptakilerin iyi bir eğitim alarak nitelikli eleman olma, üst düzey ücretliler grubuna girebilme çabalarını açıklamaktadır. Ekonomik yapının göstergelerinden biri olan istihdam durumuna bakıldığında nüfusun % 32.6'sının çalışmakta olduğu, % 66'lık bir kesimin ise çalışmayanların oluşturduğu görülmektedir (43). Bu grubun içinde işsiz olarak nitelendirilenler % 14.8'lik bir kesimi oluşturmaktadır. İşsiz grubun % 64.3'ü

---

(38) TÜSİAD, Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Yayın No. TÜSİAD-T/86.92, İstanbul, 1986, Cilt II, s.7

(39) A.g.k, s.14

(40) A.g.k, s.15

(41) A.g.k, s.13

(42) A.g.k, s.16

(43) A.g.k Cilt I s.30

kadın olarak belirlenmiştir(44). Ayrıca işsizliğin kırsal alanda kente oranla daha fazla olduğu gözlenmektedir(45).

B- AİLE

Toplumun temel taşı sayılan aile, ülkemizde kuruluş aşamasından başlayarak evlenecek bireylerin aileleri ve yakın çevreleri tarafından denetlenir, yönlendirilir. Erkeğe oranla ailesine daha bağımlı durumda bulunan kadının aile kurmasında karar verenler büyük çoğunlukla kadının ailesi olmaktadır(46). Erkeklerde evlenme, aile kurma konusunda ana-babanın ve yakın çevrenin etkisi kentlerden kırsal alana doğru bir artış göstermektedir(47). Ayrıca aile türü, yerleşim yeri gibi nitelikler evlilik aşamasında etken olmaktadır. Kırsal alanda akraba ve yakın çevre evlilikleri kente oranla daha fazla olmakta, erkeğin evlenmesi kararını verenlerin ana-baba ve yakın çevresi olması durumuna geniş aile tiplerinde daha fazla rastlanmaktadır(48).

Aile tipleri açısından bakıldığında tarımsal üretim biçiminin hüküm sürdüğü kırsal alanda tarım işçilerinin en yüksek oranda (% 79) çekirdek aile biçiminde örgütlendiği, çiftçilerin ise ancak % 44'ünün çekirdek aile olduğu görülmektedir(49). Bunun sebebi kendi toprağı olan ailelerin fazla sayıda insan gücüne ihtiyaç duymalarıdır. Ancak toprağı olmayan tarım işçileri ücret karşılığı çalıştığından düşük ücret nedeniyle çekirdek aileler oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde kentte ücret karşılıklı çalışan memur ve işçinin büyük oranda çekirdek aile olarak örgütlendiği, oysa

---

(44) A.g.k, s.33

(45) A.g.k.

(46) SERİM TİMUR, Türkiye'de Aile Yapısı, HÜ Yayınları, No. D-15, Ankara, 1972, s.71

(47) A.g.k, s.72-73

(48) A.g.k, s.74-75

(49) A.g.k, s.117

tüccâr ve sanayici grubunda bu oranın kent bölgesindeki en düşük yüzdeye sahip olduğu görülmektedir(50). Bu durum gelir düzeyinin aile biçimini doğrudan etkileyişinin bir göstergesi sayılabilir. Öte yandan aile gelirini sağlayan kişi ya da kişiler açısından duruma bakıldığında tek kişinin gelir sağladığı aile tipinin en fazla kentte olduğu (% 53.6), kırsal kesimde üç ve daha fazla sayıda gelir sağlayanların % 30,9'a ulaştığı görülmektedir(51). Kırsal kesimde gelir sağlayanların birden fazla oluşu doğrudan üretim biçiminden kaynaklanmaktadır. Eve tek başına gelir sağlayanların oranı % 46.4 olarak görülmektedir(52).

Ailede hüküm süren sosyal, kültürel değerler ve aile içi ilişkiler incelendiğinde ise ilk göze çarpan özellik erkeğin egemenliği buyurganlığıdır. Bu konuda yapılan bir tanımlamaya göre:

"Türkler halâ erkeklerin hakim olduğu bir toplum görünüşündedirler... Erkek ve kadın cinsleri arasında görünür bir eşitsizlik mevcuttur. Erkeğin en önemli ilişkileri halâ başka erkeklerledir. Arkadaşlık çok önemli bir ilişkidir. Arkadaşlıklar daima erkekler arasındadır... En sağlam arkadaşlıklarını da askerlik görevleri sırasında kurarlar"(53).

Toplumumuzda önemli bir yeri olan kahvehane olgusu bu tanımla gerçekçi bir tabana oturmaktadır.

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra kadın hakları oldukça kısıtlanmış, kadın erkeğin gölgesinde ya-

---

(50) A.g.k,

(51) TÜSİAD, Cilt II, s.28

(52) A.g.k,

(53) MAHMUT TEZCAN, Türklerle İlgili Streotipler ve Türk Değerleri, AÜ Eğitim Fak. Yay, No.44, Ankara, 1974, s.84

şar duruma gelmiştir(54). İslamî kurallarla yönetilen Osmanlılar döneminde bu uygulama sürmüş, cumhuriyetin ilânından sonra Atatürk İnkılapları ve yasal düzenlemelerle çağdaş bir toplumun oluşturulmasına ve kadının toplum yaşamına erkekle eşit oranda katılması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak kadının toplumdaki ikinci sınıf insan konumu azalarak da olsa sürmüştür. Özellikle kırsal kesimde kadının çağdaş niteliklere kavuşması için harcanan çabalar kağıt üzerinde kalmıştır(55). Kadının erkeğe oranla geri kalmışlığı bir toplumsallaşma aracı olan eğitimde kadın erkek farklarında da açıkça görülmektedir. Eğitim görmüş kadın oranı erkeğe göre daha düşüktür. Bu fark ortaöğrenim ve sonrasında daha daha da belirginleşmektedir (56). Öte yandan işsizler içerisinde kadınların ağırlıklı bir orana sahip oluşu, bu durumun bir başka göstergesidir. İşsizlerin dışında çalışmayan grup içinde ev kadınlarının % 18.4'lük bir orana sahip olmaları kadınlarımızın önemli bir kısmının ev ortamında yaşadıklarının bir göstergesi sayılabilir(57).

Böylece toplumumuzda hüküm süren yaygın aile tipinde, erkek çalışan ve evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan, kadın ev işlerini gören kişi konumundadır. Bu durumda kadına çocuğun bakım ve yetiştirilmesi gibi önemli bir görev daha yüklenmektedir. Eğitim seviyesi düşük, evine ve erkeğine ekonomik ve kültürel değerler açısından bağımlı kadının, çocuğun kişiliğinin oluşum sürecinde ona atak, girişken, araştırmacı ve özgür davranış türlerini aşılması, bu tür kişilik özelliklerinin gelişimini desteklemesi beklenmemelidir. Kadın kendisi özgür bir ortamdaki yoksun olduğundan gelenekçi, bağımlı, itaatkar bir kişilik tipini benimseyecek ve çocuğuna da bu tür kişilik özelliklerini

---

(54) A.g.k, s.85

(55) ATALAY YÖRÜKOĞLU, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kit. Yay, Ankara, 1984, s.56

(56) TÜSİAD, Cilt I, s.35

(57) A.g.k, s.30

aşılacaktır. Nitekim çizilen doğulu tipinde kişiler şöyle tanımlanmaktadır:

".... Ölçülü ve sınırlı davranışlarıyla dikkat çeken, girişken olmayan, geleneklere bağlı, kararsız ve aile bağları güçlü ..." (58).

Çocuğun okul yaşamında da disiplin altında bir eğitim görmesi, ailedeki yetiştiriliş biçiminin benzeri bir uygulamanın okulda da sürmesi söz konusudur. Halk arasında yaygın bir deyiş olan "eti senin, kemiği benim" sözü aile ve okulun eğitim konusundaki uyumun bir ifadesidir. Ancak burada hemen şunu belirtmek gerekir. Sözü ettiğimiz aile içi sosyal-kültürel değerler ve ilişkiler sürekli bir gelişim ve değişim içindedir. Özellikle kentsel yörelerde kadının iş hayatına girmiş oluşu, eğitim düzeyinin sürekli yükselişi, gelenekçi değerlerin giderek azalması sonucunu doğurmaktadır. Ailedeki otorite örüntüsü daha yumuşak, aile içi ilişkiler daha demokratik bir hal almaktadır (59).

C- EĞİTİM

Nüfusumuzun oldukça genç bir yapıya sahip olması nedeniyle ülkemizde eğitimin yeri ve önemi oldukça büyüktür. 1980 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusumuzun % 50.1'i yirmi yaş grubunun altındadır. Ön yaşın altındaki nüfusumuz % 26.7'dir (60). Bilindiği gibi eğitim bir sosyalizasyon aracıdır. İnsanlara toplumsal değerlerin benimsetilmesi, istedik davranışların oluşturulabilmesi için en etkili araç eğitimidir. Bu açıdan toplumsal yapının oluşturulması pekiştirilmesi için eğitime büyük görevler düşmektedir. Ülkemizde eğitimin toplumsal yapı içindeki yerinin saptanabilmesi için öncelikle insanların eğitim düzeyini

---

(58) OYA TUNCER, "Çocuk ve Aile Çevresi" Çocuk ve Eğitim, TED Yayınları Bilim Dizisi No.3, Ankara, 1980, s.14

(59) YÖRÜKOĞLU, s.35-36

(60) TÜSIAD, s.29

incelemek gerekir.

TABLO: I
Eğitim Düzeyi ve Cinsiyet

Eğitim Düzeyi	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Diplomasız	18.8	34.2	26.9
İlkokul	57.1	51.3	54.1
Ortaokul	9.0	4.8	6.8
Lise	9.8	7.6	8.7
Üniversite	5.4	1.0	3.5

TÜSİAD Araştırması, Cilt I, s.35'den alınmıştır.

Görüldüğü gibi ülkemizde okullaşma oranı en yoğun biçimde ilkokul düzeyindedir. Kadınlar eğitim düzeyi açısından erkeklerden daha geridir. Ayrıca okullaşma oranı kırsal alanda kente göre daha düşüktür. Aradaki fark orta ve yüksek öğrenimde daha da açılmaktadır(61).

Eğitim yapısının bir başka boyutu verilen eğitimin içeriğiyle ilgilidir. Şöyleki;

".... eğitim bir yandan toplumun yararlı ve yerleşik kültürel değerlerini genç kuşaklara aktarmakla, bir yandan da çağın koşullarına göre toplumsal gelişmelere ve değişmelere yardımcı olmakla yükümlüdür."(62)

Ülkemizde verilen eğitimin bu yükümlülükleri yerine getirip getiremediği eğitim amaçları, verilen eğitimin türü, eğitim olanakları gibi niteliklerin incelenmesiyle anlaşılabilir. İlköğretim düzeyinde eğitimin nitelik yönünden yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu durum, eğitim prog-

(61) A.g.k, s.36

(62) HÜSEYİN ÖZTÜRK, Eğitim Sosyolojisi, Utku Yayınları, Ankara, 1983, s.15

ramlarının amaçlara uygun oluşturulamamış olması, araç-ge-reç eksiklikleri, okul ve derslik sayılarının yetersizliği, öğretmen dağılımındaki dengesizliklerle açıklanmaktadır(63). Benzer sorunlar ortaöğretimde de yaşanmaktadır. Lise düzeyinde genel eğitim veren liseler ağırlıklı bir yere sahiptir ve bu yönelişin gerekçesi olarak genel lise mezunlarının tüm fakülte ve yüksek okullarca kabul edilmesi gösterilmektedir(64). Teknik lise ve endüstri meslek liselerinde bir talep artışı olmasına karşılık gerekli eğitim olanaklarının sağlanamaması, öğretmen sayısındaki yetersizlik ve endüstri kesiminin öğretmenlere daha iyi olanaklar sağlaması gibi sebeplerle beklenen gelişme sağlanamamış, eğitim niteliğinde düşüş görülmüştür(65). Diğer mesleki alanlarda eğitim veren okulların sorunları da benzer nitelikte sorunlardır. Yalnızca imam hatip liselerinde plân hedeflerinin çok üzerinde bir gelişme görülmektedir(66). Bu çarpık ve kalkınma hedefine hiçbir şekilde uymayan gelişme iş çevrelerince "ara kademe personel sıkıntısı"nın sebebi olarak görülmektedir(67). Ortaöğrenimi tamamlayıp üniversite kapısına gelen öğrencileri, burada üniversite sorunları karşılamaktadır.

Ülkemizde her yıl üniversitelere giremeyen öğrenci sayısının çığ gibi büyümesi ülke çapında bir sorun halini alırken, hazırlıksız büyüyen üniversite ve yüksek okulların artık gerekli eğitim standardını veremez duruma gelmeleri bir başka büyük sorun olmaktadır(68).

Üniversite ve yüksek okullarımızın bu sorunların

---

(63) DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Yayın No. 1664, Ankara, 1979, s.436

(64) A.g.k, s.437-439

(65) A.g.k, s.442-443

(66) A.g.k, s.447

(67) TÜSİAD, s.35

(68) AYSEL EKŞİ, Gençlerimiz ve Sorunları, İÜ Yayınları, No.2790, İstanbul, 1982, s.339

temelinde ortaöğretimdeki amaçsızlık, düzensizlik yatmaktadır. Üniversiteye girmeye çalışan adaylar için yükseköğretim meslek kazanmak, yüksek statüye, iyi bir yaşam düzeyine kavuşabilme anlamına gelmektedir. Oysa;

*"Üniversiteler genellikle soyut nitelikte, daha uzun bir öğrenim veren, ya da sınırlı bazı mesleklere hazırlayan bilim dalları ekseninde kabul edilmektedir"(69).

Eğitimimize sıkı bir disiplin ve ezbere dayalı bir sistem hakim durumdadır(70). Verilen bilgiler ise, işe yaramaktan, kullanılır olmaktan uzaktır. Bu yüzden de öğrencilerin zorunlu okudukları ders kitaplarından başka kitap okuma alışkanlıkları yoktur(71). Sistemin açıklanan yapı ve işleyiş biçimi öğrencileri bir yarış havasına sokmuş, öğrenciler ortaöğretim düzeyinden üniversiteye kadar okullarda iyi bir yer bulabilme telaşına düşmüşlerdir. Bu durum yaklaşık on yıldır yaygın biçimde uygulanan dersaneciliğin gelişiminden de anlaşılabilir. Hedeflenen yalnızca başarılı olmaktır denilebilir. Nitekim yapılan bazı araştırmalar da başarı temasının toplumumuzda üst düzeyde işlendiğini ortaya koymuştur(72). Ancak başarının nasıl sağlanacağı konusunda bir bilinç yoksunluğu da öğrencilerin başarılı olamayacaklarını düşünmelerine yol açmaktadır(73).

Eğitim sistemimizin buraya kadar sözünü ettiğimiz sorunları, özgün, ulusal eğitim sistemimizi halâ oluşturamamış olmamızdan kaynaklanmaktadır. Eğitimde başka ulusların eğitim sistemlerini taklit ettiğimiz eğitim sorunla-

---

(69) A.g.k, s.337

(70) TUNCER, s.14

(71) EKŞİ, s.362

(72) ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI, Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları Sosyal Bilimler Derneği Yay., A-5, Ankara, 1972, s.26-27

(73) A.g.k,

rımızın nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir(74). Bir başka sorun ise doğrudan kendi yapımızla ilgilidir. Sanayileşmeye yönelen bir toplum olarak ihtiyaç duyduğumuz eğitim düzenlemeleri yapılamamıştır(75). Ezbere dayalı eğitim uygulaması sürdürülmektedir, ihtiyaç duyulan öğretmen sayısı yetersiz ve eğitim niteliği düşüktür.

Örgün eğitim çalışmalarının yanı sıra değinilmesi gereken bir başka eğitim türü de yaygın eğitim ve halk eğitimidir. Ülkemizde yaygın eğitim, mektupla öğretim çalışmaları şeklinde 1961 yılında başlamıştır(76). Amaç örgün eğitim kurumlarında yararlanma olanağı bulamamış kişilere eğitim olanağı sağlamak olarak belirlenmiştir. Mektupla öğretim çeşitli aşamalar geçirdikten sonra 1974 yılında YAYKUR uygulamasıyla yeniden örgütlenmiş, başlangıçta teknik öğretim ağırlıklı uygulamalar YAYKUR'la birlikte yükseköğrenime yönelmiştir(77). Bu uygulama beklenen oranda başarılı olamamış ve sona erdirilmiştir. Yükseköğrenimde yaygın eğitim 1982 yılında çok geniş ve kapsamlı bir uygulama ile Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi tarafından yeniden başlatılmıştır.

Bütün bu uygulamalar dışında Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı olan halk eğitim merkezleri aracılığıyla halka eğitim hizmetleri verilmekte, gezici mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir. Ancak bu tür eğitim hizmetleri de gerek eğitim niteliği gerekse hizmetin geniş kitlelere ulaştırılabilmesi ve amacın gerçekleştirilmesi alanında bekleneni veremez şeklinde değerlendirilmektedir (78).

---

(74) ÖZTÜRK, s.16

(75) KONGAR, s.331

(76) CEVAT GERAY, Halk Eğitimi, AÜ Eğitim Fak.Yay, No.73
Ankara, 1978, s.314

(77) A.g.k, s.315-318

(78) DPT, s.453

D- KENTLEŞME

Toplumsal yapının değerlendirilebilmesi için üzerinde durulması gerekli önemli olgulardan bir tanesi de kentleşmedir. Sanayileşmenin doğal sonucu olarak kente güç olgusu günümüzde yoğun olarak yaşanmaktadır. Kente göçün nedenlerinden birisi ekonomik yapıda gösterdiği gibi gelir düzeyinin kentlerde daha yüksek oluşudur. Bundan başka eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin kentlerde daha yoğun oluşu, göçün önemli sebeplerinden bir diğeri hızlı nüfus artışıdır. Kırsal kesimde nüfusun artışı ile giderek daha küçük mülkiyetlere bölünen toprak insanların ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmekte, insanlar kente göçü bir çözüm olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca tarımda makinalaşma, teknolojinin tarımsal üretime destek sağlaması, fazla sayıda insan gücünü gereksiz kılmaktadır. Böylece tarımda makinalaşma kente göçü hızlandıran etmenlerden biri olmaktadır.

Kırdan kente göç bu akışa hazır olmayan kent ortamında önemli sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunların başında konut gelmektedir. İhtiyaca cevap vermeyen konutlar yüzünden özellikle büyük kentlerde belirgin biçimde gecekondulu olgusu ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı yaşam koşullarına uymayan gecekondular, gecekondulu bölgelerine çeşitli sebeplerle götürülemeyen ya da yetersiz götürülen hizmetler insanların sosyal hayatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bugün arabesk kültür olarak nitelenen kır-kent karışımı yaşam biçiminde, kentleşmedeki düzensizliğin, çarpıklığın önemli payı vardır.

E- NÜFUS

Toplumsal yapıya oluşturan unsurlar arasında nüfus oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde özellikle son birkaç yıldır üzerinde önemle durulan nüfus plânlaması kalkınma amaç ve hedeflerine uygun bir toplum yapısı oluşturabilme çabalarının göstergesidir. Nüfus yapımızın gözden ge-

çirilmesi durumunda toplumsal yapımızın olumsuz yönlerinde önemli pay sahibi olduğu kolaylıkla görülebilmektedir. Nüfusumuz ortalama binde 21.6 hızla artmaktadır(79). Bu artışın yarattığı sorunlar şöylece sıralanabilir.

Ekonomik alanda, kalkınma hızı ve kişi başına düşen gelirin artış oranının çok üzerinde bir artışa sahip olması sebebiyle kişi başına düşen gelirin azalmasında önemli rol oynamaktadır. Hızlı artış nedeni ile oldukça genç bir nüfusa sahip olmamız istihdam sorununun giderek büyümesine yol açmaktadır. 1984 yılında nüfusumuz tahmini 48.8 milyondur ve 0-17 yaş grubunun nüfus içindeki payı % 43.9'dur(80). Bu durumun ekonomik yapımızdaki olumsuz görünümü daha önce ekonomik yapı başlığı altında incelenmişti.

Nüfusun yerleşme biçimine bakıldığında kırsal alanda yerleşik köylerin yanısıra mezra, mahalle gibi küçük yerleşim biçimlerinin varlığı dikkati çekmektedir(81). Bu küçük yerleşim birimlerinin dışında Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde göçebe yaşantısının sürdüğü de bilinmektedir. Küçük yerleşim birimlerine ve göçebelere eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme gibi sosyal hizmetleri götürülebilmek oldukça zordur. Sanayileşme, sosyal hizmetlerin yoğunluğu ve yerleşim bölgelerinin elverişliliği gibi sebepler yüzünden nüfus yoğunluğu batı bölgelerinde fazla, doğuya doğru giderek daha az olmaktadır.

Öte yandan hızlı nüfus artışı daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, köyden kente göçüşün önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Bu yüzden kent bölgelerinde de

---

(79) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, DPT, Yayın No:1974, Ankara, 1985, s.126

(80) A.g.k, s.127

(81) Bilgi için bkz. İBRAHİM YASA, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, T.O.D.A.I.E. Yay. No:136, Ankara, 1973, s.80-82

eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerin sağlanması gúçleşmekte, yerleşim sorunu gecekondú gibi sağlıksız çözümlerle giderilmektedir.

4. TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ ve TOPLUMSAL KİŞİLİK

Ülkemizde bugün varolan toplumsal yapının temelleri cumhuriyet döneminin başlamasıyla atılmıştır. Bu yeni toplumsal yapının oluşturulması gereği Osmanlılar'ca oluşturulmuş ve altı asır sürmüş ümmetçi toplum yapısının çağın beklentilerine uymamasından kaynaklanmıştır. Ancak bu yapının kültürel değerleri günümüz toplumunda da özellikle kırsal alanlarda kente göre daha fazla olmak üzere, sürmektedir. Toplumsal değişim bir süreç içinde gerçekleşir ve değişim için zorlayan nedenler olmalıdır. Osmanlılarda çağa uyum için yapılan batı taklitçiliği batının sömürüsüne dönüşünce imparatorluğun yıkılması kaçınılmaz hale gelmiş ve I. Dünya Savaşı ile ülke toprakları batılı güçlerce fiilen işgal edilmiştir. Toplumsal yapının değişmesi, yeni bir toplum oluşturulması zorunluluğu bu durumda ortaya çıkmış, kurtuluş mücadelesi şeklinde başlamıştır. Büyük önder Atatürk, devrini tamamlamış ümmetçi bir toplum yapısı yerine halka dayalı, laik bir toplum yapısının gereğini kavramış ve bu anlayışı Anadolu'ya çıktıktan sonra kurtuluş mücadelesini halka malederek başlatmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılmasından sonra yeni toplum yapısının oluşturulması için yeni düzenlemelere gidilmiş, ilk olarak cumhuriyet ilân edilmiştir. Bu değişimin özünü Atatürk'ün altı ilkesiyle belirlemek mümkündür. Öncelikle insanlara ümmet bilinci yerine Türk olma, ulus olma bilincinin aşılması gerekmiştir. Atatürk bu hedefi "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözü ile göstermiştir. Cumhuriyetin ilk uygulamalarından biri eski ile bağların kopartılması bağlamında hilafet ve saltanatın kaldırılması, bu unsurları temsil edenlerin yurt dışına sürülmesi olmuştur. Daha sonra içe döndürülen reformcu hareket, dil, şapka, kılık-kıyafet devrimi gibi uygulamalarla toplum görüntüsünün çağdaş bir şekle buründürülmesini sağlamaya yönelmiştir. Ekonomik bağımsızlık için devletçi bir ekonomi politikası izlenmiş, büyük kamu yatırımları gerçekleştirilmiştir.

Ancak bütün bu uygulamaların göz önüne alınması gereken bir yönü vardır. Bunlar halkın itici gücüyle değil, üst yönetimin istek ve yönlendirmeleriyle yapılan uygulamalardır. Atatürk'den sonra da tek parti yönetiminde aynı hedef ve politikalar sürdürülmüştür. Çok partili rejime geçişle bu hareket yön değiştirmiş, demokrat parti uygulaması ile liberal bir yönetim anlayışı hakim olmuştur. Burada vurgulanması gereken bir nokta demokrat partinin iktidara gelmek için dini öğeleri de kullanmış olmasıdır. Din, Osmanlı Toplum yapısının birleştirici unsurudur. Osmanlı düzeninden güçlü bir şekilde cumhuriyet toplumuna da atlayan dinsel öğeler etkisini göstermiş ve yeni yapılanma içinde siyasal tercih sebebi olarak ortaya çıkmıştır(82). Günümüzde de islami kurallar insan yaşamının yönlendiricisi olmakta devam etmektedirler(83). Çok partili dönemde başlayan yeni ekonomik düzenlemeler ve politik yönelimler cumhuriyetin bekçisi, Atatürk ilkelerinin koruyucusu olarak görülen ordu tarafından birkaç kez engellenmiştir. 1960 hareketinde parlamento feshedilmiş, 1961 Anayasası yapılarak yönetim yeniden sivillere devredilmiştir. Türkiye'nin batı ile yoğunlaşan ilişkisi insanların sosyal-kültürel değerlerini, beklentilerini önemli ölçüde etkilemiştir. 1971'de yeniden ihtiyaç duyulan askeri müdahale sırasında "sosyal uyanış, ekonomik kalkınmayı aştı: Bastırılması gerekir... (84)" şeklinde ortaya çıkan bir görüş ekonomik ve kültürel değişimin yorumlanması şeklinde nitelenebilir. Son olarak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak gerekçesiyle yapılmış ve 1983 yılında yapılan genel seçimlerle yönetim tekrar sivillere devredilmiştir.

---

(82) EMRE KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981, s.333

(83) Frey tarafından yapılan bir araştırmada "en çok değer verilen bir kişiyi belirtme eğiliminde" kırsal alanda yaşayanların kent bölgesine göre daha fazla olmak üzere dinle ilgili kişilerin de belirtildiği gözlenmiştir. KAĞITÇIBAŞI, A.g.k, s.15

(84) KONGAR, s.335

Cumhuriyet dönemiyle başlayan yeni toplumsallaşma süreci içinde, toplumumuz üyelerinin toplumsal kişilik edinme konusundaki inanç, tutum ve değer yargıları da oldukça önemli değişimler göstermiştir. Osmanlı toplumsal düzeni içinde köklü bir yer edinen toplumsal değerler; Laik Cumhuriyet yönetimi ile birlikte kısmen değişmiş, bazı toplumsal değerler ise eskiyle yeninin sentezi biçiminde yeni şekiller almıştır. Bu konudaki bazı değer değişimlerini inceleyerek yeni toplumsallaşma süreci içinde toplumumuz üyelerinin geliştirdiği toplumsal kişilik özelliklerini daha belirgin ortaya koymak olasıdır.

Osmanlı döneminde toprak mülkiyetinin yönetime ait oluşu ve halkın bir çeşit kiralama yöntemi ile toprakta çalışması devlet ve birey mülkiyetinin farklı algılanması sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyet yönetiminde ise yönetimi toplum oluşturmaktadır ve bu anlamda mülkiyet sahibi toplumdur. Oysa gerçekte toplum bu farkın ayırdığında değil gibi görünmektedir. Günümüzün önemli sorunlarından birisi olan vergi kaçakçılığı, halk dilinde yaygın bir deyim olarak kullanılan "Devlet malı deniz, yemeyen domuz" gibi anlayışlar, toplumun Osmanlı döneminden kalma mülkiyet ayrılığı anlayışının sürmekte olduğu kanısını pekiştirmektedir. Türk toplumuna ait olumlu bir gelenek olarak kabul ve ifade edilen misafir severlik ve yardımlaşma, günümüz toplumunda geçerliğini yitirmiş kavramlardır. "Ev alma komşu al", "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" gibi birlikteliği, dayanışmayı ifade eden toplumsal değerler günümüzde hızla bireyselliğe doğru bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşüm "Her koyun kendi bacağından asılır", "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" gibi deyişlerle ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşümde etkili olan faktörlerden birisi; insanların yaşamlarını sürdürmelerinde kendini hissettiren ekonomik zorluklardır. Bir başka faktör ise yönetimin bireyselliğe yöneltici anlayış ve sınırlamaları olarak tanımlanabilir. Osmanlı döneminde zaman zaman görülen, toplumun örgütlenme çabalarını engelleme uygulamaları, günümüz koşullarında sistem ve şekil değişmelerine uyum sağlayarak sürmektedir. Toplumumuzda çeşit-

li meslek ve çıkar grupların örgütlenmeleri kanunlarla sınırlanmakta; ya da yasaklanmaktadır. Çalışan kesim içinde önemli yer tutan memurların sendika, dernek ve benzeri yollarla örgütlenmeleri yasaktır. İşçilerin örgütlendikleri sendikaların çalışmalarına önemli sınırlamalar getirilmiş, genç bir nüfusa sahip olmamız sebebiyle toplumumuzda önemli bir yüzdeye sahip gençliğin, öğrencilerin örgütlenmeleri yasaklanmıştır. Burada hemen vurgulanmasında yarar olan nokta; bu engellemelerde, toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden örgütlerin 12 Eylül öncesi toplumu büyük bir kargaşaya, hatta dağılmaya doğru sürükleyen çalışma ve uygulamalarının önemli payının olduğudur. Ancak bu örgütlenememe sorununun yarattığı önemli zararlar da vardır. Ülkemizde yaygın bir yer ve konuma sahip kahvehaneler bir alternatif örgütlenme şekli olarak görülebilir. Kahvehanelerin yaratıcı ve olumlu toplumsal kişilik geliştirmeye, zamanın işe yarar biçimde kullanılmasını sağlamaya engel oluşturduğu, zarar verdiği de kuşkusuzdur.

Toplum adına yararlı sayılabilecek örgütlenmelerin olmayışı, ya da çok az oluşu insanlarımızı bireyselliğe, bencilliğe itmekte toplumumuz üyeleri çıkarıcı, fırsatçı, köşedönücü kişilik özellikleri edinmektedir. İş ve ekonomik olanaklara sahip olanların vergi kaçırmaları, gazete manşetlerinden inmeyen hayali ihracat uygulamaları, emek gücüyle yaşayanların toto-loto, at yarışları, piyango gibi gerçekçi olmayan çözümlere olaganüstü sayılabilecek ilgileri, toplumsal yapılanma içinde kendilerine çıkış yolu bulamayan insanların olumsuz kişilik özellikleri kazandıklarının göstergesi sayılabilirler.

Toplumsallaşma süreci içinde ele alınması gereken bir başka konu da insanlarımızın toplumsal yapıyı oluşturan kurum ve kuruluşlarla olan ilişkileridir. Çağdaş, sosyal hukuk devleti olarak tanımlanan ülkemizde, demokratik yapının gerektirdiği kurumlar vardır. Ancak bu kurumlarda çalışacak elemanların gerekli niteliklere sahip oldukları

kuşkuludur(85). Özerk davranma, karar verme, sorumluluk yüklenme gibi kişilik özelliklerinden yoksun insanlar eliyle işlerin görülmeye çalışılması, içinden kimsenin çıkamadığı bir bürokrasi çarkı yaratmıştır. Devlet dairelerinden alınması gereken herhangi bir resmi evrakı en az birkaç kişinin imzalaması, sorumluluktan kaçma; insanların "bugün git, yarın gel" zihniyetiyle oyalanması, iş yapanların özerk davranmaması, bir üst yetkiliye danışma, bağımlı olma anlayışı olarak tanımlanabilir. Öte yandan gerek aynı toplumsal kişilik özelliklerine sahip olması dolayısıyla, gerek karşılaştığı uygulamalara bir tepki olarak ya da itilip kakıldığı duygusuyla, değersizliğine karar veren kişi kendisinin yapması gereken işlerde de benzer şekillerde davranmaktadır. Bu davranış türü aynı zamanda kendi varlığını, kişiliğini ispatlama gereksiniminden doğmaktadır. Bürokrasinin yarattığı karmaşıklığın pratik çözümü ise, sorunların tesbit edilip çözümlenmesi yerine, başka olanakların yaratılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Böylece, iş yaptırılacak kurumlarda adam bulma uygulaması gündeme gelmektedir. Yaptırılacak iş, kurumda çalışan kapıcı, odacı, çaycı gibi kurum hiyerarşisinde yetkili olmayan insanlar eliyle görülmeye çalışılmakta, ya da halk dilindeki yaygın deyişle "torpil" yoluyla halledilmektedir.

Batıdan alınan toplumsal yapı kurumlarının toplumu muza bu şekildeki adaptasyonu ve bu ortama uygun kişilikler geliştiren insanlarımızın yanısıra, bölgeler arası gelişmişlik farklarından dolayı bu kurumların işlevsiz kaldığı, dolayısıyla toplumsal kişiliklerin geleneksel yapı içinde gelişimini sürdürdüğü bölgelerimiz vardır. Özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonomik yapının değişmesi, eğitim olanaklarının yeterince sağlanamaması ve ben-

---

(85) Geniş bilgi için bkz. İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz", Türk Devrim Tarihi, seçme yazılar(teksir), E.İ.T.İ.A. Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, s.212-218

zeri sebeplerle demokratik toplum yapısı içinde bir yere oturtulamayacak ağalık düzeni, aşiret örgütlenmeleri ve göçebe yaşantıları gibi feodal yapı kalıntıları varlıklarını sürdürmektedir. Bu yapı içinde gelişen ve kimlik oluşturan insanlar, çağdaş toplumsal kurumların yetersizliği ve etkisizliği sebebiyle sağlık sorunlarını geleneksel yöntemlerle çözmeye çalışmakta, kendi kanun ve adalet anlayışlarının gerektirdiği biçimde ilişkilerini sürdürmektedirler. Kan davası gibi çağdışı bir adalet anlayışının günümüzde varlığını sürdürüyor olması bu durumun önemli bir kanıtıdır.

Cumhuriyet yönetimiyle yeniden örgütlenen toplum yapısı içinde, şimdiye kadar üzerinde durduğumuz sapma ve uyumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle yapılması gereken eğitim sistemimizin toplum üyelerini bu toplum yapısıyla kaynaştıracak bir işleve sahip kılmak olmalıdır. Gerek toplumsal yapı kurumlarıyla iletişim kuran toplum üyeleri, gerek bu kurumlarda görev yapan kişiler, kurumun amaç ve işlevini bilerek, anlayarak iletişim kurdukları takdirde uyum sağlayabileceklerdir(86).

---

(86). Bu konuda çözüm önerileri için bkz.: AŞKUN, s.212-218

5. KÜLTÜREL YAPI ve TOPLUMSAL KİŞİLİK

Sosyal bilimlerin ilgi alanına giren kültür konusunda, ve çok sayıda tanım vardır. Ancak bütün yaklaşımların odağını oluşturabilecek; ya da böyle bir çabanın ürünü sayılabilecek bir kültür tanımı şöyle yapılmıştır.

Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür(87).

Kültür tanımlarındaki farklılıklar, onun pek çok niteliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nitelikler kısaca şöyle sıralanabilirler. Kültür; öğrenilir, tarihidir ve süreklidir, toplumsaldır, değişir, bütünleştiricidir(88). Kültür tanımı, toplumlar, uluslar adına kullanılırsa da (ulusal-milli kültür gibi) coğrafi sınırları aşan bir yapıya sahiptir. Bu yüzden geleneksel olarak doğa kültürü, batı kültürü gibi bir ayrımın genel kullanım özelliğinin olduğu görülebilir. Ülkemiz açısından kültüre baktığımızda, ulusal kültür anlayışını belli kalıplara yerleştirebilmenin zorluğu ortaya çıkmaktadır.

Tarih ve dil bakımından, Türkiye bir doğu (Asya) kültürüdür. Türk Tarihinin ve Türk Dilinin kaynakları doğu'dadır. Türkler, bin yıla yaklaşan bir süredir Anadolu'ya yerleştikleri için Ortadoğu kültür alanına girmişlerdir. Akdeniz kıyısındaki yerleşmeleriyle Akdeniz kültürünün; Müslüman oldukları için İslâm kültürünün bir üyesi sayılırlar. Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı ve tarım teknolojisiyle hayatını kazandığı için, Türkiye bir tarım ülkesi(kültürü)dir. Öte yandan, Avrupa konseyine üye olan ve

---

(87) BOZKURT GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.102

(88) Geniş bilgi için bkz.: A.g.k., s.103-107

ortak pazara girmek isteyen Türkiye, ekonomik bakımdan, Batı Avrupa Kültürüne katılmaya hazırlanmaktadır. Bunlardan hangisi asıl Türk kültürüdür? Hepsi ve tek tek hiçbirisi... (89).

Yukarıda sayılan özelliklerin tamamı Türk toplumunda süreç içinde yer edinmişlerdir. Sonradan gelen her özellik önceki kültür oluşumu üzerinde etkiler yaratmış, kültür değişimlerinde rol oynamıştır. Çağlar boyu süren değişimlerle bu güne ulaşmış bulunan kültürümüzün durumunu saptayabilmek; toplumumuz üyelerinin bu kültürel yapıya kattıklarını ve aldıklarını değerlendirebilmek için öncelikle kültürü hangi ölçütler içinde yorumlamak gerektiği düşünülmelidir. Ülkemizde kültürle ilgili kuruluşların, bu kuruluşları temsil eden yetkililerin kültüre yaklaşımları; basın ve yayın kuruluşları yoluyla yapılan açıklamalardan, yayımlanan kitap ve benzeri yayınlardan anlaşılabilir. Kültür konusuyla ilgili resmi kuruluşların, ilgili ve yetkili kişilerin kültür anlayışlarının; eski eserler, müzeler, sit alanları gibi geçmişi simgeleyen kültür ürünleri; kütüphanecilik, el sanatları, folklor araştırma-geliştirme çalışmaları ve diğer kültür ürünlerinin korunması sınırları içinde olduğu savunulabilir(90). Oysa kültür, yaşamın her alanında ve anında yer alan geniş kapsamlı bir kavramdır. Toplumumuzun sahip olduğu kültürel yapı ve kültür özelliklerini, sıg bir yaklaşımdan kurtarmak ve sağlıklı bir analiz yapabilmek için, kültürel değerlerin ve yapının tanımlanmasında temel belirleyiciler olarak gösterebileceğimiz; dil, iletişim, sanat, bilim ve teknolojinin yüklenedikleri sorumluluk ve işlevlerini araştırmak gerekir.

---

(89) A.g.k, s.115

(90) Bilgi edinmek için bkz.: Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1982, Ankara

IV. B.Y.K.P., D.P.T. Yay.No:1664, s.149-153, 283-284

İnsanları toplum haline getiren, onları ortak amaçlar değerler etrafında birleştiren ilk unsur dil'dir. Ülkemizde Atatürk tarafından gerçekleştirilen dil devrimi ile yapılmak istenen, özgün kültürel yapımızı oluşturmak ve başka kültürlerin etkisini en aza indirmek şeklinde tanımlanabilir. Atatürk, genellikle saray ve çevresinde kullanılan, halkımızın anlamadığı ve arap, acem kültürünü kültürümüze taşıyarak yozlaştıran eski yazıyı kaldırarak öz kültürümüze dönüşü öncelikle yazı devrimi ile başlatmıştır(91). Ancak bu değişimin içeriği günümüze değin anlaşılammış, gerici çevreler yazı devrimini bir harf değişimi olarak niteleyerek sürekli karşı çıkmışlardır. Gerici çevrelerin bu karşı çıkışında Atatürk'ün yaptığı ve söylediklerinin bir tabu gibi değerlendirilmesinin, içerikli ilgili çalışmaların yapılmayışının da önemli payı vardır. Atatürk devrimlerini benimseyenlerde; Atatürk'ün yaptıklarının sınırlarını aşma, sanki Atatürk'ün izinden ayrılma tehlikesi yaratacakmış gibi çekingenlik yaratmıştır(92). Bu yüzden, gelişen ve değişen toplumsal yapıyla uyum içinde gelişmesi beklenen Türk dilinde günümüzde de bir kargaşanın sürüp gittiğini ileri sürmek olanaklıdır. Osmanlıcadan kalma, Arap, Fars kökenli sözcükler yaygın biçimde kullanılmakla, ek olarak batılılaşma çabası sonucu batı kökenli sözcüklerin kullanımı da giderek artmaktadır. Dilbilim alanında tutarlı bir politika oluşturacak kurumların çeşitli sebeplerle işlevlerini yerine getirememeleri, kişi ve kurumları kendileri için çözüm aramaya yöneltmektedir(93). Basın kuruluşlarının da sözkonusu boşluktan dolayı hedef kitlelerinin özelliklerine göre farklı yayın dilleri kullan-

---

(91) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk'ün İletişim Devrimi", Yeni İş Dünyası, Sayı: 37, İstanbul, 1982, s.70

(92) A.g.k., s.69

(93) Örnek bir uygulama TRT'nin bazı sözcüklere yayın yasağı koymasıdır. Kurum tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından belirlenen (200) ikiyüz sözcüğün kullanımını TRT Genel Müdürlüğü'nün 20.12.1984 tarih (Özel Kalem Md.) 565 sayılı yazısı ile yasaklanmıştır.

dıkları kolayca görülmektedir. Tercüman, Türkiye gibi gazeteler eski Türkçeden esintiler taşıyan bir dil kullanırken; Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Güneş gibi gazetelerin günümüz Türk diline daha yakın sayılabilecek bir dil kullandıkları söylenebilir. Bu tür farklılıkların, Türk dili konusundaki boşlukların politik amaçla istismar edilmesi olarak değerlendirilmesi de olasıdır. Ancak hertürlü olumsuzluğa karşılık toplumumuzda yaşayan ve kullanılan bir Türk dili vardır. Yapılması gereken bu dilin gerçekten yetkili ve sorumlu kurumlar aracılığı ile düzenlenmesini ve yönlendirilmesini sağlamaktadır.

Özellikle son yirmi yıl içinde giderek hız kazanan gelişme ve değişme, kültür ortamında önemli kopukluk ve karmaşalara neden olmaktadır. Bu ortam içinde kültürel birlikteliği sağlamak açısından iletişim örgüt ve ortamlarının işlevsel yönde oluşturulmaları oldukça önem kazanmaktadır. Daha önce de sözü edildiği gibi toplumumuz, toplumsal örgütlenme açısından oldukça zayıf ve geri bir düzeydedir. Bu durumda, merkezci bir örgütlenme yapısı oluşturan ve iletişim gereksinimini resmi haberleşme sınırları içinde algılayan Osmanlı yönetiminin de önemli rolü vardır. Osmanlılarda halkın haber gereksinimi için bir düzenleme sözkonusu değildir. Yönetimin halktan beklediği, üretim, vergi, askerlik gibi yönetim için gerekli hizmetlerdir. Halkın eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve belli bir dünya görüşü oluşturmaları için yönetime düşen görevler tekke, medrese gibi kurumlar eliyle yerine getirilmiştir. Bu yüzden; Osmanlı toplumu, gezmeyen, yabancılarla ilişki kurmayan, kısır bir bilgi çerçevesi içinde kalmış, ülkede, hatta kentte ne olup bittiğinden habersiz bir toplum olarak tanımlanmaktadır(94). Değişen koşullar ve teknoloji günümüzde toplumumuzun görüntüsünü bir hayli değiştirmiş olmakla birlikte,

---

(94) KORKMAZ ALEMDAR, Haberleşme Tarihi Ders Notları, A.İ.T. İ.A.Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O., Ankara, 1980, s.63

yukarıda belirtilen Osmanlı toplum yapısının özelliklerinin bir kısmı günümüzde de geçerlidir. İletişim; özellikle çağımızın en önemli iletişim olayı olarak nitelenebilecek kitle iletişimi, günümüzde de merkezi yapısını korumaktadır. İletişim örgütlenmelerinin içinde yer almayan halk, iletişimin yalnızca tüketicisi durumundadır. Basın ve yayın kuruluşlarının etkin halkla ilişkiler uygulamalarının olmayışı, gazetelerin okuyucu köşeleri v.b. gibi uygulamalarla yetinmeleri, radyo ve televizyonun posta kutusu ilân ederek dinleyici, izleyici mektupları aracılığıyla halkla ilişki kurma çabaları, merkezci kitle iletişim örgütlenmesini ortaya koyucu uygulamalar olarak yorumlanabilir. Toplumun geniş kesiminin katılımının olmayışı sebebiyle kitle iletişim araçlarının yayın amaç ve politikaları toplumsal yarar sağlama açısından tutarlı biçimde belirlenmemektedir. TRT sık sık siyasal iktidarın propaganda aracı olarak suçlanmakta; basın, magazin yayın anlayışına yöneldiği için yararsız ve işlevsiz anlamına gelen "boyalı basın" tanımlamasıyla eleştirilmektedir. Kültürün sürekliliğini ve kalıcılığını sağlamakta önemli bir yeri bulunan kitap, çeşitli sebeplerle toplumda yaygınlık kazanmamakta, en fazla satabilen kitapların basım sayıları beş-on bini geçememektedir. Toplumumuzda iletişimin bugünkü konumuna gelmesinde teknolojik değişimle kültürel değişim arasındaki önemli hız farkının payı büyüktür. Teknoloji, üretim biçimlerinde önemli değişikliklere yol açarken, geleneksel tarım kültürü özelliklerinin ağır bastığı kültürel değerlerimiz aynı hızla değişmemekte, değişmemektedir. Teknolojinin oluşturduğu yeni değer ve yaşayış kalıplarının geleneksel değerlerle ortak bir kültür tabanında buluşmaması, kültürel yozlaşmaya neden olmakta; birer teknoloji ürünü olan kitle iletişim araçları ise politikasızlık, amaçsızlık sonucu bu yozlaşmaya hizmet eden, hızlandıran unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. TRT tarafından yayını yasaklanan arabesk müziğin günümüzdeki etkinliği ve yaygınlığı yine de kitle iletişim araçları eliyle gerçekleştirilmiştir. Toplumumuzun tabanına yayılmamış ör-

gütlenme yapısı içinde iletişim araçları birer aktarıcı araç kimliğine bürünmüşlerdir. Bu durum Türk toplumunun yönetim kademelerince de bilinmekte ve sorun şöyle tanımlanmaktadır: Toplumun kırsal alanlarında ve gerice yörelerindeki kültür değerlerinde durağanlık yaygınken, toplumsal devinimin en üst düzeye çıktığı yörelerde de kültür açısından aktarmacılık, topluma mal edilmeyen yaratıcılık, kültürel değerleri yok eden bir gelişim kendini göstermektedir(95).

Daha öncede sözünü ettiğimiz toplumsal örgütlenme alanlarından birisi de sanatsal örgütlenmelerdir. Toplumumuzdaki sanatsal çabaların yoğunluğuna ve türlerine baktığımızda, sanatsal etkinliklerin bireysel ya da küçük gruplar halinde sürdürüldüğünü görmekteyiz. Bireysel ya da küçük grupsal etkinliklerin dağınıklığı sanat alanında bir amaçsızlığa ve keşmekeşe neden olmaktadır. Burada hemen akla "kim için sanat" gibi klasik ve uzun zamandır tartışılan bir soru gelmektedir. "Sanat sanat içindir", "Sanat toplum içindir" ikileminin çıkmazına düşmeden sanat etkinliklerinin sanattan anlayan toplum üyelerinin sayısının çokluğu oranında anlamlı ve etkili olacağını belirtmek gerekir. Başka deyişle sanatta da toplumsal yarar ilkesi dikkate alınmalıdır. Toplumumuzun geçmişini oluşturan Osmanlı Toplum yapısı içinde dine dayalı bir devlet yapısının oluşundan dolayı bazı sanat alanlarında etkinlikte bulunulması yasaklanmış, devlet desteğinde mimari ve hat sanatları gelişme olanağı bulmuşlardır. Ancak Cumhuriyet yönetimi ile beraber toplumsal yapı kurumları, toplumsal değerler önemli ölçüde değişmiştir. Çağdaş toplumsal yapı ve değerlerle uyuşmayan Osmanlı sanatı günümüzde terk edilmiş ve resmi kültür politikası eliyle müzecilik anlayışı içinde korumaya alınmıştır. Cumhuriyet döneminde batıya yönelik, batı sanat anlayışının ülkemize aktarılma çabalarını başlatmış, opera, bale, batı kültürü anlayışı içinde tiyatro

---

(95) Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1982, s.75

gibi sanat türleri toplumumuz kültürüne adapte edilmeye çalışılmıştır. Devletin doğrudan desteği altında oluşturulan Devlet opera ve balesi, Devlet tiyatroları ne yazıkki yeterince yaygınlaşmamıştır. Yukarıda saydığımız türden sanatsal etkinlikler Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerdeki uygulamalarla sınırlı kalmıştır. Ancak, müzik, sinema gibi toplumun geniş kesimlerine ulaşabilen sanat türleri büyük ölçüde özel girişimci kişi ve kuruluşların elinde kalmış, denetimsizlik, bilgisizlik, hepsinden önemlisi ticari kazanç amaçları nedeniyle niteliksiz, yoz bir kültürün yayıcısı durumuna gelmişlerdir.

Devletin sanatla ilişkileri ağırlıklı olarak sansür-sanatçı ilişkileri biçiminde ortaya çıkmaktadır. Sanat, var olan kültürün bir görünümüdür ve bir kültür politikasından yoksun devletin sansür sınırlamaları da daha çok iktidardaki siyasi gücün dünya görüşü paralelinde olmaktadır. Sanatçılar siyasal iktidarların çeşitli baskıları karşısında özgün, yaratıcı ve verimli eserler ortaya koymamaktadır (96). Bu ortamda niteliksiz, yoz eserler piyasaya rahatça hakim olabilmekte, sanatçılar nitelikli eserler verme çabalarından vazgeçmekte, kalitesiz sanatsal üretim ortamlarına uymaya zorlanmaktadırlar. Böylece her türlü karşı çıkışa rağmen arabesk tür müzik geliştirmekte, büyük bir pazara sahip olabilmekte, bindokuzyüzyetmişli yılların seks çılgınlığından kurtulabilen sinema, arabesk türün egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Alanda kişisel çabalarla gerçekleştirilen nitelikli filmlerin gösterime çıkması ise önemli zorlukların aşılmasını gerektirmekte, zaman zaman bu zorlukların aşılammaması söz konusu olmaktadır. Sanatın gelişmesi ve uygulamadaki zorlukların giderilmesi yönetim kademelerinde de ele alınan sorunlar arasındadır. Bu konuda çeşitli önlemlerin alınması yıllık kültür planlarında yer almaktadır (97). Ancak günümüze kadar süren uygu-

(96) Geniş bilgi için bkz.: ANIL ÇEÇEN, Kültür ve Politika, İdil Yay., İstanbul, 1984, s.55

(97) Bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı, A.g.k., s.33-75

lamalar bu önlemlerin dileklerden ileriye gidemediğini göstermektedir.

Kültürel yapının belirleyici unsurlarından biri olarak ele alınması gereken bir başka alan da bilimdir. Bilimden beklenen toplumsal değişim ve kalkınma çabalarına olumlu yönde ışık tutmasıdır. Konuya böyle yaklaşıldığında, bilimin, toplumun derinliklerine nüfus edebilmesi, yani eğitim yoluyla bilimsel düşünce ve davranışın olabildiğince yaygınlık kazanabilmesi çabalarının, hangi durumda olduğunun tartışılması gerekir. Cumhuriyet yönetiminin kuruluşundan sonra, çağdaş bir toplum yaratılması çabalarının, ilk ürünü olarak öğrenimin birleştirilmesi kanununun çıkarıldığı, bilimsel yöntemlerle laik bir eğitim sisteminin yaygınlaştırılmasının amaçlandığı bilinmektedir. Ancak eğitim sistemimiz günümüze kadar bu amaçlara ulaşmayı başaramamıştır. Eğitim kurumlarında insanların hangi amaçlarla eğitileceği, hangi bilgilerle donatılacağı tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Toplumsal gerçeklerle bağdaşmayan eğitim sistemi sebebiyle eğitim toplumdaki işlevselliğini önemli ölçüde yitirmiştir.

Toplumun eğitilmesi sorumluluğunun dışında, ülkemizdeki bilim kurumlarının diğer işlevlerini yerine getirebildiklerini söylemekte olanaklı görülmemektedir. Bilimin odağı konumundaki üniversitelerimize baktığımızda öncelikle bilim adamı yetiştirilmesinin önünde önemli engeller olduğu görülmektedir. Araştırma geliştirme çalışmaları için bütçeden üniversitelere ayrılan pay küçük bir miktardır(98).

Üniversitelerin yeterli ekonomik güce sahip olmaları, ekonomik gücü olanların bilim adamı olmaya yönelmesine yol açmakta; zeka ve yetenekleriyle bilim adamı niteliklerine sahip olabilecek kişiler, mali imkansızlıklar se-

(98) Bkz. IV B.Y.K.P., D.P.T. Yay. No: 1664, s.48

bebiyle bu yolu seçememektedirler(99). Ayrıca üniversite-
deki mali olanaksızlıklar yetişmiş bilim adamlarının da
üniversiteden ayrılarak başka işlere yönelmelerine ya da
yurt dışına gitmelerine yol açmaktadır.

Üniversiteleri bilimsel araştırma ve geliştirme ça-
lışmalarından uzaklaştıran bir diğer unsur da, üniversite
eğitimine toplumdaki gelen yoğun taleptir. Üniversite eği-
timi almak isteyenlerin, varolan kontenjanların çok üzerin-
de oluşu, üniversite önünde önemli yığılmaya neden olmak-
ta; bu yoğun talebi karşılamak için sürekli kontenjan art-
tıran ve başka çareler arayan üniversiteler, ortaöğretim-
den sonra devam edilen yüksek meslek okulları kimliğine
bürünmektedir.

Toplumumuzun kültürel yapısında buraya kadar saydı-
ğımız tanımlayıcı, belirleyici unsurların hepsi ile iç içe
olan bir başka belirleyici unsur da teknolojidir. Teknik
ve teknik gelişme bağımsız bir güç ve herşeyden önce başlı-
başına bir amaç değil, bir bütün olan toplumsal yaşantıya
ve gelişmeye yardımcı bir araçtır. Bu nedenle geliştiril-
miş ileri bir teknik, yerinde ve uyumlu bir biçimde kulla-
nılırsa yararlı olabilir ve aksi durumda yarar yerine za-
rar sağlaması kaçınılmazdır. Ülkemizdeki teknolojik geliş-
meye baktığımızda, ekonomimizin gereksindiği teknolojinin
transfer yoluyla karşılandığı görülmektedir(100). Bu yüz-
den teknolojinin diğer kültür unsurlarıyla olan ilişkisi
rastlantısal istenmeyen, beklenmeyen kültürel gelişmeleri
ortaya çıkarmaktadır. Örnekle açıklarsak; batı uygarlığın
ürünü olan kamyonları alıp önlerine ve içlerine "Maşaallah"
yazıp "Bismillahirrahmanirrahim" asarak, gerekli eğitim-
den geçmemiş sürücülerin eline verince bu ulaşım araçları,
ölüm araçları niteliğine bürünmektedir(101).

(99) ADİL İZVEREN, Toplumsal Törebilim, A.İ.T.İ.A.Yay.
No: 130, Ankara, 1980, s.147-148

(100) IV B.Y.K.P., s.49

(101) EMRE KONGAR, Kültür Üzerine, Çağdaş Yayınları, İstan-

Hızlı nüfus artışının yanısıra teknoloji ile ortaya çıkan otomasyon, işsizliği körüklemekte, sanayileşme kentte göçü hızlandırmakta, teknolojinin gereksinimlerine uymayan eğitim politikaları ve uygulamaları vasıfsız, eleman sayısını giderek artırmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar düzensiz kentleşmeyi, kültürel yozlaşmayı ve kültürel değerlerdeki aşınmayı hızlandırıcı etkenler olmaktadır. Öte yandan, yine birer teknoloji ürünü olan kitle iletişim araçları teknolojinin ürettiği tüketim mallarını pazarlaması ve sistemin kendini yeniden üretmesi amacıyla kullanılmakta, teknolojinin kendisi ve ürettikleri toplum üyelerine, yabancı oldukları bir yaşantı biçimini ve kültürünü aşmaktadır. Hangi teknolojinin ve hangi ürünün kullanılmasının gerektiği tartışma konusu olmaktan çıkmakta, insanlar düzgün bir Türkdili öğrenmeden yabancı dil öğrenmeye, kullanım alanları henüz çok kısıtlı olmasına karşın bilgisayar kurslarına devam etmeye çalışmaktadır. Öyleki bu tüketici kültür ortamına resmi kurumlar dahi uymaktadır. Gerekli ve nitelikli bir eğitim sistemi oluşturmak gibi önemli bir eğitim sorunu çözüm beklerken okullara hazırlıksız ve alt yapısız bir girişimle bilgisayar konulması planlanabilmektedir. Teknoloji ve kültürel yapı etkileşimi konusunun çerçevesini daha da genişletmek ve örneklendirmek olasıdır. Ancak bu konuda öz olarak batı toplum yapısının ve kültürünün idealize edilmesi sonucu toplumsal yapının ve kültür değerlerinin dikkate alınmadığı bir aktarmacılık politikasının kültürel çelişkilere neden olduğu; uygulamada bir tüketim ve savurganlık eğilimini körüklediği savunulabilir.

Kısa başlıklar altında ortaya koymaya çalıştığımız kültürel yapımızın toplumsal kişilik edinme çabasındaki toplumumuz üyelerine yaptığı etkileri de şöyle özetlemek olasıdır. Toplumsal yapıda ekonomi başlığı altında vurguladığımız gibi çalışan kesimin büyük çoğunluğu ücret karşılığı geçimini sağlamaktadır. Gelir dağılımına bakıldığında en düşük payın çalışan kesime düştüğü görülmektedir. Bu çelişkili durumda tüketim isteği uyandırılmış ancak ekonomik engeller sebebiyle tüketemeyen toplum üyeleri piyango,

lotaryacılık gibi gerçekçi olmayan çözümlere bel bağlamışlardır. Devlet eliyle de sürdürülen (milli piyango, spor-toto, spor-loto) lotaryacılık, birer teknoloji ürünü olan kitle iletişim araçları eliyle körüklenmekte, lotaryacılığa inanan toplumumuz üyelerinin çalışarak bir yerlere gelme, başarıya inançları körelmektedir. Güvensiz, ihmalsiz, kurnazlığa, köşe dönücülüğe yönelmiş toplumsal kişilik özellikleri yaygınlık kazanmaktadır(102). Rüşvet, sahtekarlık, dolandırıcılık gibi toplumsal sorunlar giderek büyümekte ve kanıksanmaktadır.

Bilim kurumlarının toplum hayatına etkin biçimde girememiş olmaları toplumda gelenekçi, manevi kültür öğelerinin yoğun olarak sürmesine neden olmaktadır. İnsanlar sağlık sorunlarını halletmek için doktora gitmeyi öğrenmişlerdir, ancak kent ortamında bile varlıklarını sürdürebilen kırık-çıkıkçılar, üfürükçüler toplumun yaşam felsefesinde bilimden başka unsurlarında varlığını kanıtlamaktadırlar.

Devlet desteğinde oluşturulan bale, opera, tiyatro gibi kurumlar gerek yeterince yaygın olmadığından, gerek toplumun geniş kesimlerinin kültürü içinde yer almadığından elit tabakanın sanat anlayış ve zevklerine seslenebilmektedir. Toplumda yaygın kabul gören ve geniş kesimlere ulaşılabilen müzik, sinema gibi sanat dalları desteksizlik, başıboşluk ve denetimsizlik sebebiyle yoz kültürel oluşumlarının önemli sebeplerinden olmaktadır.

Özellikle son yıllarda ortaya çıkan hızlı gelişme ve yoğun kültürel değişim, kültür sürecinin olağan hızını değiştirmiş ve toplumun bu değişimi özümleyememiş olması kültürel bütünlüğü bozmuştur. Oluşan kültürel yapı içinde eski ve yeni değerler iç içe yaşamaya başlamışlar, kültür

---

(102). Geniş bilgi için bkz: MAHMUT TEZCAN, Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Yay. No: 44, Ankara, 1974, s.105-122

sisteminin iç tutarlılığını yitirmesini kültürel dağılma ve yozlaşma sorunlarını gündeme getirmiştir. Bu kültürel yapı içinde toplum üyelerinin herbiri, yaşantı biçimine göre kendini doğulu ya da batılı kabul etmekte, bir kısmı kırsal kesim kültürünün gereklerini yerine getirmeye çabalarken kent bölgesi insanları sanayi toplumunun üyesi bireyler olma yolunda toplumsal kişilik oluşturmaya çalışmaktadırlar. Toplumda azımsanamayacak bir kitleninse kır ve kent kültürü arasında bocaladığı, arabesk kültür olarak adlandırılan kır-kent karışımı bir kültür sentezi içinde toplumsal kişilik edinme çabalarını sürdürdükleri görülmektedir.

6. TÜRKİYE'DE ATATÜRK'ÇÜ TOPLUMSAL KİŞİLİK

Günümüz toplumsal yapısı ve kültürel görünümü içinde ortaya çıkan toplumsal kişilik özelliklerinin temeli; Cumhuriyetin kurulması ile oluşturulması hedeflenen toplumsal yapı ve kültür anlayışına dayanmaktadır. Altmış yedi yıllık gelişim çizgisi içinde oluşan toplumsal yapının, kültürel ortamın ve bu unsurlara bağlı olarak belirginleşen toplumsal kişilik özelliklerinin, Cumhuriyetin kurucusu, büyük önder Atatürk'ün amaçladığı hedeflere paralel bir gelişim çizgisini sürdürüp sürdürmediğini saptayabilmek için; Atatürk'ün kültür ve kişilik konularındaki görüş ve uygulamalarını ortaya koymak yerinde olacaktır.

"Türkiye Cumhuriyetinin Temeli Kültürdür" sözüyle, kültüre verdiği önemi çok açık biçimde vurgulayan Atatürk; bağımsızlığın temel gereği olarak, her zaman özgün ve ulusal bir kültürü savunmuştur. Evrensel kültürün çeşitli unsurlarıyla değişik şekillerde etkileşim içinde bulunan kültürün ulusallık sınırlarını çizirken de, dogmatik bir kültür anlayışından özenle kaçınmış, çağın gereklerine uygun, işlevsel bir kültür yaklaşımını benimsemiştir. Atatürk, kültüre yaklaşımını şöyle bir tanımla açıklamaktadır; Ulusal kültürle, eski dönemin uydurma masallarından ve doğuştan var olan özelliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen bütün etkilerden tamamen uzak, ulusal ve tarihsel seviyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü ulusal davamızın gelişimi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir⁽¹⁰³⁾. Atatürk, tanımdan da anlaşılabilirliği gibi, Türk toplumuna birtakım nitelikler yakıştırmak bir kültür tanımı yapmak yerine, kültürün temelini oluşturacak unsurları belirtmiş, türk toplumunun sahip olması gereken kültürel altyapıyı göstermiştir.

---

(103) ADİL İZVEREN, Toplumsal törebilim, A.İ.T.İ.A. yayınları, No: 130, Ankara: 1980, s.138

Atatürk'ün amaçladığı, Türk toplumsal yapısının ve kültürel ortamının gereksinim duyduğu Atatürk'çü toplumsal kişilik özellikleri, altı Atatürk ilkesinden yola çıkılarak aşağıdaki biçimde ortaya konulmuştur(104).

a) Cumhuriyetçi kişilik özellikleri:

- 1- Demokratik tutumlu.
- 2- Özgür düşünce ve tutum sahibi.
- 3- Adaletli ve barışçı.
- 4- Erdemli ve uygar.
- 5- Topluma ve kurumlarına saygılı
- 6- Yasalara uyan, disiplinli, dengeli, sabırlı.
- 7- Hoşgörülü ve insancıl.
- 8- Kişi, örgüt ve toplum çıkarlarını dengeleyen.
- 9- Görev ve sorumluluk bilinci olan.
- 10- Sorunlara dönük ve gelişmeye inançlı.

b) Ulusçu kişilik özellikleri:

- 1- Bağımsızlık düşünce ve tutum sahibi.
- 2- Toplumsal yapıyı ve amaçlarını bilen.
- 3- Geçmişini inkar etmeyen, ancak öz eleştiri gücü olan
- 4- Geleceğe dönük amaçları bulunan ve bunları toplumsallaştırabilen.
- 5- Araştırmacı, gerçekçi, yaratıcı olan, taklitçilikten kaçınan.
- 6- Ulusunu temsil eden simgelere ve büyüklere saygılı.
- 7- Ulusun çıkarlarını kollayan ve geliştiren.
- 8- Evrensel kültür ve görüş sahibi, diğer uluslara saygılı
- 9- Tartışmaya açık, peşin yargılı olmayan
- 10- Cesaret sahibi, işbirliğine yatkın, birleştirici.

---

(104) İNAL CEM AŞKUN, "Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkelerine göre geliştirilmesi" ESADER, cilt XVI, Sayı:1, Eskişehir, 1980, s.22-25

c) Devletçi kişilik özellikleri :

- 1- Devletin, toplum düzeninin temeli olduğuna inanma.
- 2- Devletin çıkarlarını koruma ve geliştirme.
- 3- Devletin toplumsal sorumluluğunu bilme.
- 4- Milli, demokratik, hukuk, sosyal, layık, çağdaş devlet anlayışını taşıma.
- 5- Katı bürokrat davranışlarından uzak kalma.
- 6- Devlet ilişkilerinde ussal davranış anlayışında olma.
- 7- Dürüst, eşitçi, dengeli ve gerçekçi olma.
- 8- Devletin yanında, ona uygun, toplumsal sorumluluk duygusunu taşıma
- 9- Toplumda devlete düşen başlıca görevler hakkında bilgili olma ve amaçlarını bilme.
- 10- Devletin; toplumun bireyleri, diğer kurum ve örgütleri ile devletler arası ilişkilerinde derin kültür ve sağduyu sahibi olma.

d) Halkçı kişilik özellikleri:

- 1- Halka karşı saygılı ve kamuoyu duyarlığına sahip olma.
- 2- Halkın sorunlarını bilme ve kendi çapında çözüme çabalarına katılma.
- 3- Halka karşı adil, dengeli, gerçekçi tutum gösterebilme.
- 4- Halkı sevmeye ve ona inanma.
- 5- Halkın kültürüyle etkileşim sağlayabilme ve onun kültürüne katkıda bulunabilme.
- 6- Halka karşı toplumsal sorumluluk duyma ve toplumsal bir kişilik geliştirme.
- 7- Kişisel, grupsal, sınıfsal, örgütsel vb. amaçlar için halkı araç olarak kullanıp, onu zor duruma sokarak, çıkar sağlama anlayışından uzak kalma.
- 8- Halkı bütün olarak görüp; çeşitli ırk, din, mezhep, meslek, sınıf vb. açılarından bölme

ve ayrıcalı tutum gösterme düşüncesini taşı-
mama.

- 9- Halka karşı dürüst olma, yalan söyleyip, sahteci davranışlarda bulunmama.
- 10- Birey, örgüt, kurum, yöre, bölge, ulus amaçları ile evrensel amaç ve davranışlar içinde belli bir halkçı yaklaşımı gösterebilme.

e) Layik kişilik özellikleri:

- 1- Cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, devrimci kişilik özelliklerini taşıma.
- 2- Bireysel din anlayış ve tutumuna sahip olma.
- 3- Gelenekçi kalıpların dışında davranış yeteneği gösterme, gerçekçi olma.
- 4- Ussal davranış alışkanlığı bulunma; bilimin üstünlüğü ve kılavuzluğunu benimseme.
- 5- Başkalarının görüş ve inançlarına karşı hoşgörü sahibi olma, sabırlı davranma.
- 6- Bağımsız düşünebilme.
- 7- Uygarca tutum ve davranışları benimseyebilme.
- 8- Peşin yargılardan uzak, tarafsız görüş ve davranış özellikleri taşıma.
- 9- İnançları ussallaştırabilme, ussal niteliği olmayanları toplumsal davranış kalıplarına sokmama.
- 10- Devlet ve diğer örgütlerin işlerini, başta din olmak üzere, benzeri kurumların düşünce ve inanç sistemlerinin etkisi dışında görüp yorumlayabilme.

f) Devrimci (inkılâpçı) kişilik özellikleri:

- 1- Cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, layik kişilik özelliklerini taşıma.
- 2- Baskıcı, tepeden inmece olmayıp, başkalarını anlayışla karşılayabilme.
- 3- Özgür düşünce ve davranış sahibi olma.
- 4- Çağdaş tutumları benimseyebilme.

- 5- Amaç ve hareketlerinde bilimi temel alma.
- 6- Davranışlarını gelişi güzel, duygusal tepkilere değil, planlı tutuma dayandırma.
- 7- Amaçları ve ulaşma yollarını önce belli araştırma süreçleri sonucu saptayabilme.
- 8- Geliştirmeyi, planlı ve araştırmaya dayanan değişme aşamalarında geçerek sağlamaya inanma.
- 9- Araştırma, değişme ve geliştirmeyi, kesinlikle uyarlamada (intibak ettirmede) görebilme; bunun içinde başkalarına gelişmeyi inanç olarak aşılabilme gücünde olma.
- 10- Gerek bireyde, gerek kurum veya örgütleriyle bütün toplumda devrim anlayışını "devirmek", "yıkarak" çabalarına değil, sürekli ve aşamalı gelişme anlamını içeren evrimleşme düşüncesine bağlayabilme.

Kültürel yapı ve toplumsal kişilik alt bölümünde incelediğimiz; günümüz toplumsal kişilik özellikleri ile Atatürk'çü kişilik özelliklerinin öngördüğü toplumsal kişilik yaklaşımı arasında önemli farkların olduğu, ya da başka deyişle toplumsal kişilik oluşumunun Atatürk'ün amaçladığından oldukça değişik bir çizgide geliştiği kolayca görülmektedir. Atatürk'çü kişilik özellikleri aslında çağdaş ve bağlı olarak modern bir insanın özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda önemli bir bakış açısı getirmektedir. Ancak, ilk bakışta, sıralanan bu özellikler, ideal ve bu anlamda da ulaşılması zor bir yapı göstermektedir(105). Burada ayrıca, toplumsal bir varlık olarak insanın, çevreden gelen etkilere sürekli açık olduğunu da anımsamak gerekmektedir. Çevre faktörlerinin yoğun etkisi altında kalan: özel-

---

(105) AHMET HALUK YÜKSEL, Atatürk'çü Düşünce Sisteminde Kültürel İlişim, Yayınlanmamış doktora tezi, Eskişehir, 1986, s.423-424

likle günümüzde, kitle iletişim araçlarının aktardığı çeşitli kültür unsurları ile iç içe yaşayan bireyin, özgün bir yapı gösteren Atatürkçü kişilik özelliklerini edinebilmesi oldukça zor görülmektedir(106).

---

(106) Geniş bilgi için bkz: A.g.k., s.422-430

III- ÜNİVERSİTE ve TOPLUMSAL KİŞİLİK GELİŞTİRME ORTAMI

7- ÜNİVERSİTE ve TOPLUMSAL ORTAMI:

Bilim, uluslaşma sürecine girebilmiş toplumların hepsinde görülen, toplumsal ve kültürel yapıyı etkileyen, önemli bir kurumdur. Tekelci bir yaklaşımla toplum içindeki tüm bilimsel araştırma, geliştirme ve eğitim etkinliklerini kendisine maletmemekle birlikte; ilgi alanını ve kuruluş amaçlarını doğrudan bilime dayayan üniversiteleri, bilimin yapıldığı geliştirildiği merkez kuruluşlar olarak tanımlamak olasıdır.

Bilim kurumları olarak üniversiteler, Yunan ve Roma öğretim felsefelerine kadar uzanan, derin bir tarihsel geçmişe sahiptirler(107). Bilimsel çalışmalar ve örgütlenmeler, endüstri devrimi öncesinde, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi dini kurum ve yapılar içinde sürmüşlerdir. Günümüz üniversite anlayışının ve kurumlarının temelleri, endüstri devrimini gerçekleştiren Fransa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde atılmıştır(108). Bilimin ve teknolojinin toplumsal kültürel hayatta giderek ağırlık kazanmasıyla üniversiteler ge-

---

(107) HENRI JANNE, Üniversite ve Çağdaş Toplumun İhtiyaçları, (ÇEV.BEDRİ KARAFAKIOĞLU) Uluslararası Üniversiteler Birliği Yay: No:10, İstanbul, 1973, s.5

(108) A.g.k., s.6-11

lişmiş ve çağımızda; başlangıçta da belirttiğimiz gibi-tüm toplumlarda yerlerini almışlardır.

Günümüz toplumlarında üniversitelerin toplumsal ortam içindeki yerlerinin en önemli belirleyicisi toplumsal gereksinimlerdir. Burada toplumsal gereksinimden anlaşılması gereken; toplumun sosyo-ekonomik durumu ve bağlı bulunduğu değerler sistemidir. Gelişmişlik düzeylerinin farklılıkları ve toplumdaki çeşitlilik gösteren değerler, toplumların gereksinimlerini de farklı kılmaktadır. Tüm farklılıklara karşılık hemen her toplumda görülen ortak özellik; gelişim ve nüfus artışı gibi nedenlerle açıklanabilecek toplumsal gereksinimlerin yoğun artışıdır. Gelişmiş ülkelere oranla her alanda geri kalmış, aradaki uçurumu kapatma telaşındaki azgelişmiş toplumlarda; çağdaş toplum olabilme yönünde hızlı değişim ve gelişim isteği daha da yoğun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden artan toplumsal gereksinimlerin hızla karşılanması beklenmektedir. Zaman zaman hızlı bir değişim sağlamak için, çabuk ve kökten değişimlere, gerekirse kuvvet kullanarak, tahrip ederek, engelleri ortadan kaldırma çabalarına yönelinmektedir(109). Hızlı bir değişim ve toplumsal gereksinimlerin karşılanması isteği yönünde, birer toplumsal kurum olan üniversitelerden; hergün biraz daha artan sayıdaki toplum üyelerini beklentiler doğrultusunda eğitmeleri; konuların yoğunlaşmasına, uzmanlık yönünde derinleşmesine, üstelik bilim alanlarının giderek çeşitlenmesine rağmen, bilimin gelişmesinde birinci planda yer almaları; diğer toplumsal kurum ve kuruluşların gelişmesine, başka değişle toplumsal gelişmeye destek olmaları, yön veremeleri beklenmektedir.

Böylesine çok yönlü işlevleri yüklenmesi istenen üniversitenin, kendisinden beklenenleri yerine getirebilmesi

---

(109) A.g.k., s.XVII

için aşması gereken sorunlarsa bir hayli fazladır. Bu sorunlardan bir bölümü ekonomik yetersizlikler, gerekli altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, yeterli sayıda öğretim üyesinin olmayışı, fazla sayıda öğrencinin eğitim isteğinde bulunması gibi herkesçe bilinen sorunlardır. Üniversitenin, yukarıda saydığımız sorunlar kadar gündeme gelmeyen, ancak en az onlar kadar, belki de daha önemli bir sorunu, toplumsal yapıdaki konumunun ne olması gerektiğidir. Bilindiği gibi toplumlarda genel olarak kurulu düzenin korunması yönünde bir eğilim vardır. Toplumdaki değişim hızını etkileyen denetleyen pek çok unsur vardır. Toplumsal kültürel yapıyı ortaya koyan unsurlar olarak önceki bölümlerde değindiğimiz bu unsurların, hepsinin değişimi kabullenir duruma gelmeleri, değişim açısından gereklidir. Oysa üniversitenin değişim gerekliliğinin tek dayanağı bilindir. Bilimin, dolayısıyla üniversitenin değişim hızı, toplumsal değişim hızından daha dinamik bir yapıya sahiptir. Bu durumda üniversite, toplumsal düzenin savunucusu mu olmalıdır, yoksa bilimin gerektirdiği yönde değişme ilkelerini, gerekliliğini ortaya koyarak toplumu eleştirmeli ve böylece toplumla çatışmalı mıdır? Toplum ve üniversite arasında yukarıdaki türden çatışmaların ortaya çıkması ile üniversitelerin baskı altına alınmaması amacıyla; demokratik yönetimlerin egemen olduğu toplumlarda üniversitelere özerklik tanınmıştır. Ancak uygulamada özerkliğin çözüm olmadığı -en azından ülkemizde- bir takım sorunların özerklikle ortaya çıktığı gözlenmiştir. 1960'lı yıllarda Avrupa'da, 1970'li yıllarda ülkemizde, üniversite özerkliğinin, bilimin özgürce yapılması amacıyla saptırıldığı, üniversitenin çeşitli baskı gruplarında toplumsal yapıya karşı başlatılan direnişlerin merkezi durumuna getirildiği görülmüştür.

Ülkemizdeki üniversitelerin toplumsal ortam içindeki konumlarına ve yüklendikleri işlevlere bakıldığında, genel olarak tüm üniversitelerin karşılaştığı sorunları bünyesinde taşıdığı, ek olarak toplum yapısı ve kültürel niteliklerin yarattığı özgün sorunlarla uğraştığı görülmektedir. Üniversitelerimizin toplumsal ortamını değerlendirmek için ön-

celikle, üniversitenin tarihsel gelişimine değinmek gerekmektedir. Toplumumuzda üniversite kurumunun varlığının temelleri Osmanlıların son dönemlerine kadar uzanmaktadır (110). Cumhuriyet dönemine "bilimsel özerk" bir yapı içinde katılan üniversite, kendisinden beklenen toplumsal gelişme ve değişmeyi yönlendirme çabalarına yeterince katılmadığı gerekçesi ile 1933 yılında bir müdahaleye uğramış, 1946 yılında çıkartılan Türk Üniversiteler kanunu ile özerkliğe kavuşturulmuştur(111). 1970'li yıllarda üniversiteye olan talebin giderek yoğunlaşması akademi ve üniversitelerin hızla büyümelerine, artan eğitim talebini karşılama çabalarına yönelmelerine yol açmıştır. Bu yöneliş, ülkenin insangücü gereksinimleri açısından tutarsız, kurumlararası dağılım açısından dengesiz bir yüksek öğrenim ortamı görüntüsü yaratmıştır(112). Bu durumun başlıca sebebi, ortaöğrenim aşamasında çözülmesi gereken meslek elemanı yetiştirme görevinin üniversitelere aktarılmış olmasıdır. Öğrencilerin yoğun yüksek öğrenim talebinin ardında iyi bir eğitim ve diploma alarak, üst düzey gelir gruplarında yer alma isteği vardır. Oysa üniversiteler genellikle soyut nitelikte, daha uzun bir öğrenim veren, ya da sınırlı bazı mesleklere hazırlayan bilim dalları ekseninde kabul edilmektedir(113).

Bu gelişme karşısında:

- a) Üniversitelerimiz, düşük eğitim standardında öğrenim sağlayan meslek yüksek okullarına dönüşmüşlerdir.
- b) Toplumda, üniversite eğitimi almanın üstün bir statü ve

---

(110) Üniversitenin tarihsel gelişim süreci için bkz. H.ALI KOÇER, "Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme", Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğ.Fak.Yay. No:80, Ankara:1979, s.3-34

(111) A.g.k., s. 21-25

(112) IV B.Y.K.P., D.P.T. Yay. No: 1664, s.449

(113) AYSEL EKŞİ, Gençlerimiz ve Sorunları, İstanbul Üniversitesi, Yay. No: 2790, İstanbul: 1982, s.337

gelir düzeyi sağlayacağına olan inanç sürmektedir. Üniversite kapısındaki yığılmanın her yıl artmakta oluşu bu inancın somut bir göstergesidir. Ayrıca orta öğrenim aşamasında meslek edinemeyen öğrencilerin, üniversiteye yönelmekten başka şansları da yok gibidir.

- c) Düşük eğitim standardıyla diploma alıp, üniversite mezunu olanlar, diplomalı işsiz durumuna düşmekte; ya da üniversite mezunu olmanın gerekmediği, düşük nitelikli işlerde çalışmak durumunda kalabilmektedirler.
- d) Yoğun eğitim talebi, üniversitenin bilimsel araştırma ve çalışmalar yapmasını engelleyici bir faktör olmaktadır.

Günümüzde üniversitelerin içinde bulunduğu durum; toplumsal ihtiyaçlar açısından üniversitelerden beklenen en önemli hizmetin yüksek öğrenim talebini karşılaması olduğu görülmektedir. Üniversitelerin çeşitli sınırlayıcı nedenlerle bu hizmeti yeterince yerine getiremedikleri gibi, diğer üniversite etkinliklerine de yeterince eğilemedikleri, en azından toplumun üniversiteden bu yönde beklentilerinin pek az olduğu savunulabilir.

12 Eylül 1980 öncesi, anarşi ortamının merkezine çekilen üniversitelerimiz, günümüzde bu görünümünden kurtulmuşlar, eğitim ve öğretim etkinliklerine yöneltilebilmişlerdir. Görünüşte devlet kurumları üniversiteden danışmanlar istemekte, özel sektör, onlardan yararlanmakta, yargı organları hukuk fakültelerinin içtihatlarına başvurmakta, siyasiler onları aralarına almak istemektedirler(114). Ancak kendi sorunlarına çözüm arayan üniversitenin eğitim öğretim etkinlikleri dışında toplumsal ortama yeterince katılabildiğini söylemek pek olanaklı görülmemektedir.

---

(114) İLBER ORTAYLI, Gelenekten Geleceğe, Hil yay., İstanbul, 1982, s.31

8- ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLİĞİ VE TOPLUMSAL KİŞİLİK

Yüksek öğrenim gençliği, gençlik kesimleri içinde en fazla yatırım yapılan kesim olarak tanımlanabilir. Yüksek öğrenim öğrencisi, yaşamının bu döneminde; kendi kişiliğini ve kimliğini bulmaya, yaşamın anlamını algılayıp yorumlamada, çok çeşitli yaklaşımların sunulduğu akademik bir çevrede yaşamaktadır. Üniversite, kişilik gelişiminin büyük ölçüde biçimlendiği, yetişkinlik modelinin kurulduğu bir geçiş dönemi olarak da nitelenebilir. Ancak üniversite ortamında geliştirilen kişiliğin, daha önceki toplumsal çevre içinde geliştirilen kişiliğin üzerinde oluşturulduğu, başka deyişle üniversite öncesine dayanan bir temelinin olduğu hatırlanmalıdır.

Bir yaklaşıma göre, bireyin kendisini gerçekleştirmesinin göstergeleri(115);

- a) Gerçeği algılayabilmesi
- b) Kendi dışındaki sorunlara dönük olabilmesi
- c) Yeteneklerini geliştirmesi
- d) Yeni yaşantılara açık olabilmesi
- e) Kendini tanımasıdır

Yukarıda sayılan niteliklere sahip bir kişilik geliştirmek için gerekli ilk ön koşul, kuşkusuz iyi bir eğitim almaktır. Eğitim sistemimize bakıldığında, daha önce de sözü edildiği gibi, ezbere dayalı, işlevsiz bir eğitim uygulamasının sürdürüldüğü görülmektedir. Oysa eğitimde temel amaç öğretilenlerin en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini, nasıl işe yarayabileceğini aktarmak olmalıdır. Gerçeğin algılanabilmesi için öğrenciye, her sorunun nedeni ile sonucunu ayırtedebilme ve birbiriyle anlamlı ilişkiler üzerinde düşü-

---

(115) HÜLYA GÖKMEN, AYTAÇ AÇIKALIN, NUR KOYUNCU, ZUHAL SAYDAR, Yükseköğrenim öğrencilerinin serbest zaman etkinlikleri kendilerini gerçekleştirme düzeyleri, Milli Eğ. Gençlik ve Spor B. Yay., No: 456/34 Ankara, 1985, s.82

oluşturma çabalarına üniversite ortamının yaptığı etkilerin yanısıra, üniversite aşamasında da varlığını sürdüren geçmişe dayalı kişilik özelliklerinin payına da değinmek gerekir. Yapılan bir araştırma göre; üniversitelerin ileri sınıflarında bile gençlerin kendi gelecekleri konusunda belli bir planlarının, hazırlıklarının olmadığı gözlenmiştir (120). Bu olumsuz durumun tek nedeni olarak üniversite ortamında öğrenciye sunulan olanakların ve yönlendirme çabalarının yetersizliği gibi bir gerekçe gösterilemez. Öğrencinin üniversite öncesi geliştirdiği kişilik yapısını etkileyen toplumsal çevre, aile, çocuk yetiştirme düzenimiz gibi unsurlar da bu durumun belirleyicisi olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca yapılan bazı araştırmalarda öğrenimin bağımsız kişilik geliştirmede yapının olduğu ortaya çıkarılmıştır ve bu payın bir kısmı üniversitelerimize aittir (121).

Üniversite ortamında olumlu kişilik geliştiren öğrenciler de kuşkusuz vardır. Ancak bu öğrenciler üniversite öncesinde de olumlu kişilik geliştirebilme ortamı bulabilmiş olanlardır. Ekonomik ve eğitim düzeyi yüksek ailelerden gelen çocukların çevre ve aile desteği ile olumsuz koşullardan en az düzeyde etkilenmeleri mümkün olabilir. Oysa gerek öğrencilere uyguladığımız anket sonuçları, gerek büyük örneklemli araştırmaların verileri, üniversite öğrencilerinin ailelerinin eğitim düzeylerinin -özellikle anneler açısından-

---

(120) EKŞİ, s.151

(121) NİHAT NİRUN(Editor), 12-24 yaş gençlerin sosyo-ekonomik Sorunları, (ÖZKAN UNVER, BARIŞ TOLAN, İŞİL AKBU-LUT, CAVIT DAĞDAŞ) M.E.G.S.B. Gençlik hizmetleri ve Faaliyetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara: 1986, s.361

öğrenciye oranla daha düşük olduğunu göstermektedir(122). Bu durumda öğrencilerin olumlu toplumsal kişilik geliştirebilmeleri için üniversitelerimize önemli görevler düşmektedir.

---

(122) HÜLYA GÖKMEN, AYTAÇ AÇIKALIN, NUR KOYUNCU, ZUHAL SAYDAR, Geniş bilgi için Bkz. Yükseköğrenim öğrencilerinin serbest zaman etkinlikleri Kendilerini gerçekleştirme düzeyleri, Milli Eğ. Gençlik ve Spor Bak. Yay. No: 456/32 Ankara, 1985, s.38 ve UĞUR DEMİRAY, Açıköğretim öğrencilerinin boş zamanlarını Değerlendirme eğilimleri, Anadolu Üni. A.Ö. Fakültesi Yay.No:121, Eskişehir,1987, s.32

9- TOPLUMSAL KİŞİLİĞİ GELİŞTİRME VE ZAMANIN İŞLEVİ

Zamanın önemi, zamanın kullanılışı, iş zamanı, boş zaman gibi kavramlar, günümüz toplumsal ortamı içinde gündelik hayatta sık sık işitilmekte; zaman kavramının, çeşitli yönleriyle araştırma ve incelemelere konu olduğu görülmektedir. Kısaca, zaman kavramı, günümüze özgü bir kavram olarak toplumsal hayatta, bireysel yaşantılarda yer edilmiş görünmektedir.

İnsan yaşamında zaman kavramının önemini ortaya çıkaran en önemli unsur, yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısındaki teknolojik gelişmeler olmuştur. Teknolojik gelişmeler insanların yaşam biçimlerinde önemli bir standartlaşmayı beraberinde getirmiştir denilebilir. Sanayi devriminden sonraki gelişmelerde, insanlar büyük üretim birimlerinde bireysel üretimi bir yana bırakarak ortak üretime yenilmişlerdir. Bu üretim örgütlenmelerinin sonucu olarak iş alanlarında ayrılaşma, uzmanlaşma ortaya çıkmış, iş saatleri belirli ölçülere dayandırılarak düzenlenmiş, kısaca örgütler insan yaşamının belirleyicisi, yönlendiricisi olmuşlardır.

Yeni toplumsal örgütlenme biçimleri içinde, insanların toplumsal yapıya uygun kişilikler geliştirmeleri de yine toplumsal kurumlar eliyle (örgün-yaygın eğitim kurumları, kitle iletişim araçları v.b. gibi) ya da toplumsal çevre tarafından (aile, yakın çevre v.b.) gerçekleştirilmektedir. Ancak günümüzdeki hızlı teknolojik ve toplumsal değişmeler toplumsal kişilik edinme çabasındaki insanın zamanını da oldukça değerli bir duruma getirmiştir. Toplumsal yapı içinde bir yer edinmek isteyen insan, bu durumda zamanını kendisine en fazla yarar sağlayacak biçimde kullanmak zorundadır.

Endüstrileşmiş ya da endüstrileşme sürecine girmiş toplumlarda, üretim biçiminin ortaya çıkardığı toplumsal yapının getirdiği bir zorunluluk olarak bireyin zamanı da bölünmelere uğramış ve bu bölünme çeşitli sınıflama yöntemle-

riyle tanımlanmıştır(123). Bireyin zamanını genel olarak iki bölümde ele almak olasıdır. İlk olarak bireyin yaşamını sürdürmek için harcadığı, zorunlu tüketilen zamanlar sözkonusudur. İş zamanı olarak belirlenen bu zaman, öğrenciler için de okul zamanı olarak tanımlanabilir. Bu tür harcanan zamanın dışında, uyku, temizlik, beslenme, çalışanlar için gerekiyorsa işle ilgili hazırlıklar, öğrenciler için ders çalışma gibi, zorunlu zaman sınırları içinde yer alan etkinlikler vardır. Kısaca bireyin, varlığını sürdürebilmek ve kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirebilmek için harcadığı zorunlu zamanın dışında; hiçbir bağımlılık ya da zorunluluk duymaksızın kullanabileceği zaman, boş zaman olarak nitelenir. Zorunlu ya da bağımlı kullanılan zamanlar ve boş zamanlar olarak iki temel bölüme ayırdığımız zamanlardan, zorunlu kullanılan zamanlar toplumun yapısı ve sürekliliği ile ilgili olduğundan tüm toplumlarda, toplumsal yapılara uygun biçimde düzenlenmişlerdir.

Toplum üyelerinin boş zamanlarını olumlu yönde değerlendirebilmeleri için gerekli örgütlenmelerin gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde gerçekleştirildiği bilinmektedir(124). Ancak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, toplum üyelerinin boş zamanlarının olumlu yönde değerlendirilebilmesi için yeterli örgütlenmeler gerçekleşmemiştir. Bu türden ülkelere örnek olarak ülkemizdeki gelişmeleri gözden geçirdiğimizde; boş zaman etkinliklerinin öneminin, en azından bazı çevrelerce yıllarca önce anlaşılmış olduğu ve bu yönde girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. Ülkemizde boş zamanların değerlendirilmesi konusunda ilk seminer 1964'de İstanbul'da düzenlenmiştir(125). Boş zamanlar konusuna verilen

---

(123) Bkz. MAHMUT TEZCAN, Boş Zamanlar Sosyolojisi, Ankara, 1977, s.1

(124) Geniş Bilgi için bkz.: M.RAUF İNAN, Orta Avrupada Gelişmenin ve Demokrasinin Temeli Eğitim, İş Bankası Kültür Yay. No:9, Ankara, s.325-356

(125) Bkz. A.g.k. s.330

önemin, günümüze kadar giderek arttığı, bu alanda araştırma, inceleme ve kurumlaşma yönünde bilimsel kurumların ve kişilerin çeşitli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Üniversiteler bünyesinde oluşturulan tiyatro, folklor, kitap, sinema, havacılık, doğa kulüpleri gibi uygulamalar; Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Halk Eğitim Merkezlerince açılan çeşitli kurslar ve benzerleri boş zamanların düzenlenmesi amacıyla da hizmet eden kuruluşlar olarak nitelenebilirler.

Toplumumuzda boş zamanların kullanımına baktığımızda; yukarıda saydığımız türden örgütlenmelerin toplumsal yaşam üzerinde etkin olabilecek bir seviyede olmadığını söylemek olanaklı görülmektedir. Boş zamanların kullanımı genel olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflamaya göre serbest zamanın kullanımı, etkin-edilgen ya da sert-yumuşak şekilde tanımlanmaktadır(126). Bireyin katılarak bulunduğu serbest zaman etkinlikleri etkin/sert, izleyici durumunda katıldığı serbest zaman etkinlikleri ise edilgen/yumuşak etkinliklerdir. Toplumumuzda zamanın kullanılışının, yaşanılan yer ve cinsiyet özelliklerine göre farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur(127). Geleneksel çevre ve tarım kültürünün egemen olduğu bölgelerde bir zaman sınıflaması net olarak ortaya çıkmamıştır. İş zamanı ve boş zaman iç içe durumdadır. Ortaya çıkan boş zamanlar ise yoğun olarak edilgen biçimde kullanılmaktadır. Erkeklerin büyük bölümü boş zamanını kahvede geçirirken kadınlar komşu ziyaretleri, sohbet gibi yöntemlerle serbest zamanlarını kullanmaktadırlar. Büyük yerleşme merkezlerinde zorunlu kullanılan zamanlar ve boş zamanların

---

(126) Geniş bilgi için bkz. ÖZCAN KÖKNEK, İnsanı Anlamak, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1986, s.422
 NERMIN ABADAN, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, Ankara Üni. S.B.F.yay. No: 135-117, Ankara, 1961, s.23

(127) TEZCAN, s.177

ayrılması, kırsal alana göre daha belirgin durumdadır. Ancak zamanların kullanılması yönünden kırsal alanla önemli benzerlikler vardır. Kahveye gitmenin bir boş zaman değerlendirme etkinliği olarak kentsel bölgelerde de yaygın olduğu bilinmektedir. Öyleki, kentsel bölgelerde kahveye devam bakımından farklılaşmalar oluşmuş gençlerin yaşlıların ve meslek gruplarına göre kişilerin devam ettiği kahveler ortaya çıkmıştır(128). Kentsel bölgelerde kadınların zaman kullanımını da kırsal alanlardakinden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Kent bölgesi kadını çalışıp çalışmama, gelir ve kültür düzeyi farklılıklarına göre değişik etkinliklerde bulunabilmektedir. Kadınlar arasında yapılan toplantılar kabul günleri şeklinde düzenlenmekte; kent bölgesi kadını sinemaya, tiyatroya gidebilme seçeneklerine sahip bulunmakta, gönüllü kuruluş ve derneklere üye olarak, olanakları ölçüsünde sosyal etkinliklere katılabilmektedir(129). Boş zaman önemini yeterince kavranmadığı ve gerekli değerlendirme önlemlerinin alınmadığı toplumumuzda, boş zamanı değersiz ve zararlı uğraşlarla dolduran girişim ve örgütlenmelerin geliştiği görülmektedir. Özellikle arayışlar içindeki gençlik kesimi için bu durum üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Kentsel bölgelerde, iş ya da okuldan arta kalan zamanların gençliği çeken bilardo, bilgisayar oyun salonları gibi örgütlenmiş yapıların; gençliğin kimliğini bulmasında yararlı etkinliklerin düzenlenmesi ile etkilerinin en aza indirilmesi toplumun geleceği açısından önemlidir. Kahve, oyun salonları gibi organizasyonlar içinde bırakılan toplumumuz üyeleri olumlu toplumsal kişilik geliştirmede sorunlarla karşılaşmaktadır. Bir edilgen boş zaman etkinliği olan futbol maçlarındaki kötü tezahuratlar, çıkan kavgalar, gençlik kesiminde giderek yaygınlaşan sigara kullanma alışkanlığı gibi olumsuz toplumsal göstergeler, bu sorunu ortaya ko-

---

(128) A.g.k. s.180

(129) Geniş bilgi için bkz.: A.g.k., s.177-178

yan unsurlar olarak değerlendirilebilirler. Toplumumuzda yaygın bir boş zaman değerlendirme etkinliği olarak televizyon izlemenin de önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Televizyon yayınlarının toplumsal gereksinimler gözönüne alınarak düzenlenmesi durumunda, olumlu toplumsal kişilik geliştirme yönünde değerli katkıları olabilir. Ancak ülkemizde televizyon yayınlarının kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda bir eğitim aracı olarak beklenen düzeye henüz ulaşamadığı söylenebilir(130).

Genel olarak ortaya çıkan sonuç; toplumumuzda bağımlı zamanların toplumsal yapının gereklerine uygun olarak düzenlendiği, ancak boş zamanların gerekli önlemler alınmaması nedeniyle edilgen üstelik zararlı yönleri ağır basan bir toplumsal ortam içinde tüketildiği yönündedir. Boş zaman etkinlikleri ile ilgili kurumların yeterince güçlü olmaması, zamanın olumlu toplumsal kişilik oluşturmadaki öneminin toplumun geniş kesimlerince anlaşılmamış olması gibi sebepler, ortaya çıkan olumsuz tablonun belirleyici nedenleridir.

---

(130) NİHAT NİRUN (Editör), 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları, (ÖZKAN ÜNVER, BARIAS TOLAN, İŞİL BULUT, CAVIT DAĞDAŞ), M.E.G.S.B. Gençlik Hizmetleri ve Faaliyetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara: 1986, s.214

10- ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLİĞİ VE BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME

Üniversite ortamında öğrencilerin zaman kullanımı ve boş zamanları değerlendirmelerini, toplumun genel zaman kullanma eğilimleri ile birlikte ele almak, öğrencilerin zaman değerlendirme yönelimlerini nedenleriyle açıklamak açısından yararlı olacaktır. Kişilik oluşturma sürecinde ilk bilgi ve değerleri ailesinden alan çocuğun, aile üyelerinin boş zaman değerlendirme eğilimlerinden etkilenmesi ve benzer eğilimlere kişilik yapısında yer vermesi olağan sayılabilir. Aile ve yakın çevre ortamından sonra okul kurumuyla karşılaşan çocuğun zamanını pratik yaşamda kullanılabilecek biçimde değerlendirmesi için okulların, genel anlamda eğitimcilerin eline önemli bir fırsat geçmektedir. Ancak günümüz ilk ve orta öğretim basamaklarında bu olanaktan yararlanma eğilimlerini ya da çalışmalarını görmek pek olası değildir. Öncelikle orta öğrenimdeki yüklü müfredat programları öğrencilerin kendisine pek zaman bırakmamaktadır(131). Okullar "göstermelik" bazı çabalar dışında, boş zamanların değerlendirilmesi konusunda, gençlere çok az yardımcı olmakta, olanak tanımamaktadırlar(132). Ortaöğrenim dönemi gençliği boş zamanlarında sinemaya, maça, gezmeye gitmekte, mahalle arasında maç yapmakta, gazete kitap dergi okumakta, televizyon izlemekte, bu tür faaliyetlerin yanında kahveye, oyun salonlarına, büyük kentlerde diskoteklere gitmektedirler. Bilimsel ve ciddi nitelikli boş zaman etkinliklerinde bulunan gençlerin oranı % 10'u geçmemektedir(133). Daha önce sözünü ettiğimiz toplumun genel zaman kullanma eğilimlerini, toplumun bir üyesi olması sebebiyle benimseyen; öğrenim sürecinin ilk aşamalarında da en azından olumsuz zaman kullanma ya da zamanını bilinçsizce tüketme eğilimlerinden caydırıcı bir eğitim

---

(131) NİRÜN, s.242

(132) ÖZCAN KÖKNEL, Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Cem Yayınları, İstanbul, 1979, s.80

(133) A.g.k., s.168

yapısı ile karşılaşmayan öğrenci; üniversite ortamında da zamanını ağırlıklı olarak edilgen boş zaman etkinlikleri ile geçirmektedir. Üniversite öğrencilerinin % 70'den fazlası zamanını edilgen etkinliklerle tüketirken ancak % 30'luk bir kısmı aktif zaman kullanma etkinliklerine yönelmektedir(134).

Üniversite öğrencilerinin zamanlarını kullanma eğilimlerini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Boş zaman değerlendirme eğilimlerini belirleyen, yönlendiren önemli faktörlerden bir tanesi öğrencinin sahip olduğu ekonomik niteliklerdir. Bir araştırmaya göre yüksek öğrenim öğrencilerinin yaklaşık % 60'ının ailelerinin ekonomik düzeyi orta seviyededir ve öğrencilerin ancak % 5'i yılın büyük bir çoğunluğunda gelir sağlayan bir işte çalışmaktadır(135). Bu durumda gelir düzeyi ve edilgen boş zaman etkinliklerine yönelim arasında bir paralellik kurulabilir. Nitekim aynı araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin tercih ettikleri boş zaman etkinliklerinde diğer belirleyici unsurların yanı sıra, fazla harcama gerektirmemenin boş zaman etkinliklerine yönelmede rolünün olduğu vurgulanmıştır(136). Öte yandan boş zaman etkinliklerine yönelmede öğrenim düzeyinin de önemli rolü vardır. Çeşitli gençlik kesimleri üzerinde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; okuma, sanat ve kültür etkinliklerine katılma oranının en yüksek olduğu kesim yüksek öğrenim gençliğidir(137). Öğrencilerin serbest zaman etkinliklerini yönlendiren bir başka unsur da boş zamanlarını değerlendirebilecekleri kurum ve örgütlerin varlığı, çeşitliliği ve olanak sağlama kapasiteleridir. Daha önce de değinildiği gibi genel

---

(134) A.g.k.

(135) HÜLYA GÖKMEN, AYTAÇ AÇIKALIN, NUR KOYUNCU, ZUHAL SAYDAR, Yüksek Öğrenim Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinlikleri Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri, M.E.G.S.B. Yay., No: 456/34, Ankara, 1985, s.43

(136) A.g.k, s.52-53

(137) NİRÜN, s.218

toplumsal ortam içinde yararlı boş zaman etkinliklerine yönlendirecek kurum ve örgütlerin sayısı ve kapasiteleri pek fazla değildir. Genel toplumsal ortamdan farklı olarak üniversitelerde, bu alana biraz daha fazla önem verilmekte, kısıtlı olanakların zorlanması ile öğrencilerin çeşitli etkinliklere yönlendirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır, örneğin Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulan Halkbilim Merkezi aracılığıyla tiyatro, folklor gibi etkinliklere öğrencilerin yönlendirilmesine çalışılmış, bunların yanısıra sinema, fotoğrafçılık havacılık, doğa kulüpleri kurularak etkinlik türleri genişletilmiştir. Aynı şekilde İstanbul Üniversitesi Mediko-Sosyal merkezi aracılığı ile benzer sosyal kültürel etkinliklere öğrencilerin katılımı sağlamaya çalışılmıştır(138). Ancak bu tür girişimler sınırlı olanaklar nedeniyle çok sayıda öğrenciyi kapsayamamakta, yaygın ve işler bir düzenlemeye dönüşmeyip, sadece birer iyi niyet simgesi olarak kalmaktadır(139).

Üniversite öğrencilerinin sözünü ettiğimiz üniversite ortamı içinde katıldıkları serbest zaman etkinliklerinin türü daha çok edilgen boş zaman etkinlikleri türünde olmaktadır. Bir araştırmaya göre yükseköğrenim öğrencilerinin en fazla katıldıkları serbest zaman etkinlikleri müzik dinleme, arkadaş toplantıları, okuma, sinema, konuşma-sohbet, televizyon izleme, futbol, yürüme ve radyo dinleme olarak belirlenmiştir(140). Araştırmamızın konusu açısından sinema, televizyon izleme ve radyo dinleme etkinliklerinin yoğunluğu; kitle iletişim araçlarının boş zaman etkinliklerindeki önemli yerini, bu tür çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

---

(138) KÖKNEL, s.169

(139) A.g.k.

(140) GÖKMEEN ve diğerleri, s.45

Öğrencilerin boş zaman etkinliklerine ayırdıkları zaman aynı araştırmaya göre günde 70 dakika olarak saptanmıştır(141). Benzer konuda yapılan bir başka araştırmada boş zaman etkinliklerine ayrılan zaman yoğunluğu 1-2 saat arasında toplanmıştır(142). Öğrencilerin boş zamanlarında katılmak istedikleri etkinlik türleri soruşturulduğunda beklentilerin etkinlik türlerinin artması yönünde olduğu ve katılmak istenilen etkinliklerin, katılınan etkinliklerden farklı olduğu ortaya çıkmıştır(143). Bu değişim, katılınan etkinliklerin öğrencilerde doyum sağlamadığı biçiminde yorumlanabileceği gibi; öğrencilerin bazı etkinliklere alternatifleri olmadığı için katıldıkları ve koşulların değişmesi durumunda boş zaman etkinliklerine katılma eğilimlerini değiştirebilecekleri şekilde de yorumlanabilir.

Toplumun geleceğini belirlemede, tartışmasız söz sahibi olan gençlerin; çağa uygun ortamlar içinde bulundurulmaması, ya da bu ortamın onlara hazırlanmaması, olumlu toplumsal kişilikler geliştirme yönünde tek tek öğrencileri, genel boyutlarıyla toplumu olumsuz yönde etkileyebilecektir. Toplumsal kişilik geliştirme ortamında boş zamanları olumsuz yönde kullanmanın toplum üyelerine zararlı nitelikler kazandıracağı; bu durumun birey bazında içki, kumar, sigara v.b. olumsuz alışkanlıklar kazandıracağı, toplumda iletişimsizlik, toplumsal şiddet olayları, saldırganlık eğilimlerinin başgöstereceği iddia edilmektedir(144).

Kalkınmakta olan bir ülkenin insanların zamanların boşa harcamaları, özellikle yeni yetişen gençliğin bu tür eğilimlere yönelmesinin engellenmemesi, toplumsal kalkınma ve gelişme açısından önemli bir kayıp olarak nitelenmelidir.

---

(141) A.g.k, s.56

(142) DEMİRAY, s.40

(143) GÖKMEN ve diğerleri, s.61-62

(144) Geniş bilgi için bkz., ÖZCAN KÖKNEL, İnsanı Anlamak, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1986, s.421-433

Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını toplumsal kişilik geliştirme ve toplum amaçlarına hizmet edecek yetenekleri kazanmaları için olumlu etkinliklerle doldurmalarının büyük önemi vardır. Öğrencilerin bu şekilde yönlendirilebilmeleri için geniş kapsamda içinde buldukları toplumun zararlı zaman kullanma eğilim ve uygulamalarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Üniversite boyutunda ise öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri örgütlenmelere gidilmeli, var olanların kapasitelerini geliştirici önlemler alınmalıdır. Bu çabalar için üniversiteye düşen görevlerin yanısıra devlet politikalarının da oluşturulup uygulamaya konulması iktidarların üniversitelere destek ve kolaylıklar sağlaması gereklidir.

IV- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE ZAMANI DEĞERLENDİRME

11- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve TOPLUMSAL İŞLEVLERİ

Günümüz toplumlarında gelişmişlik ve kalkınma düzeyi-
ne paralel olarak yaygınlık ve önem kazanan kitle iletişim
araçlarının, toplum içinde yüklendiği işlevlerin yoğunluğu
ve nitelikleri, içinde bulunduğu toplumun özgün koşulları ve
toplumsal gereksinimleri ile belirlenmektedir. Ancak toplum
içindeki konumu ve işlevleri ne olursa olsun, kitle ileti-
şim araçların toplumsal yapı unsurları arasında birleştiri-
rici, bütünleştirici bir işlevinin olduğu ya da olabileceği,
ilgili çevrelerde yaygın bir kanı olarak yer edinmektedir.
Bir kitle iletişim araştırmacısı bu kanıyı şu şekilde ifa-
de etmektedir: Şimdiye değin hiç bir zaman, bütün sınıflar,
kümeler (ve çağlar) aynı kültürün ve aynı çerçevelerin bu
kadar büyük bir bölümünü paylaşmadılar(145).

Kitle iletişim araçları çoğunlukla gelişmiş ülkeler-
ce üretilen ve pek çok değişik işlev gören araçlardır. Bu
işlevler temel olarak bilgi verme, ikna etme, toplumsallaş-
tırma, eğlendirme ve malları tanıtmaya gibi başlıklar altında

---

(145) JAMES D.HALLORAN (Çev. RUŞEN KELEŞ), "Kitle İletişimi:
Şiddetin Belirtisi mi, Yoksa Nedeni mi?" İletişim ve
Toplum Sorunları, Türk Sosyal Bilimler Derneği yay.
1983, s.81

toplanabilir(146). Ancak bu tür toplumsal işlevlerin yerine getirilmesinde kitle iletişim araçlarını yönlendiren, yöneten, denetleyen, içinde buldukları toplumsal yapı ve onun kurumlarıdır. Kitle iletişim araçlarının üreticisi durumundaki gelişmiş kapitalist sistemlerde, bu araçlar özel kişi ve kurumlar elinde arz-talep sistemine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Başka deyişle kitle iletişim araçları ve ürettikleri, mal kapsamında değerlendirilmekte, alınıp satılmaktadır. Sosyalist yönetim sistemlerinin olduğu toplumlarda ise piyasa ekonomisi yoktur ve kitle iletişim araçlarının işlevleri arz-talep dengesiyle değil yönetim kademelerince belirlenmektedir(147). Bu sistemler dışında gelişmekte olan ülkelerde kitle iletişim araçları kalkınmada önemli bir güç olarak görüldüğünden devlet eliyle yada yoğun devlet denetiminde işletilmekte ve önemli toplumsal işlevleri yerine getirmekle görevlendirilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde, gerekli endüstrinin olmayışı nedeniyle, kendilerinden çok şeyler beklenen kitle iletişim araçlarının teknolojisi ve hatta ürünleri ithal yoluyla edinilmektedir.

Kitle iletişim araçlarının toplumda yüklendikleri işlevler iletişim kuramcıları tarafından çeşitli şekillerde ele alınarak incelenmiş ve uygulamada ortaya çıkan sorunlarla bu alandaki görüşler sürekli değişerek ve gelişerek günümüze değin gelmişlerdir. Bu konudaki kuramsal bir görüş "kültürün yansması" adıyla ortaya konmuş, kuramın genelliği sonucu "uyarı-tepki-etki" temeline dayanan ve kitle iletişim araçları karşısında "atomize" olmuş toplum üyelerinin

---

(146) OYA TOKGÖZ, "Türkiye'de Kitle Haberleşme Araçları ve Çöcuklar", Ank Ü./ S.B.F./ B.Y.Y.O Yıllık 1977-78, Ankara, 1979, s.186

(147) DANIEL LERNER (Çey. NABİ AVCI), "Çağdaşlaşma Sürecinde İletişimin İşlevi" KURGU, E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yay., No:3, Eskişehir, 1980, s.119.

ortaya çıktığını savunan kuram geliştirilmiştir(148). Daha sonra "iki aşamalı akış" adlı model geliştirilmiş ve "toplumsal denetim" görüşü ortaya atılmıştır(149). Kitle iletişim araçlarının işlevleri ile ilgili kuramsal gelişmeler sonucu, günümüzde kitle iletişim araçlarının işlevlerinin ortaya çıkardığı zararlı ve yararlı etkiler gibi genel bir sınıflama altında, araçlar ve etkileri incelenmektedir. Kitle iletişim araçlarının olanakları açısından olumlu yanlarını savunan iletişimciler, bu araçların işlevlerini şu şekilde sınıflamaktadırlar(150);

Kitle iletişim araçları,

- a) Toplumun ufkunu gözetler
- b) Dikkati odaklaştırır
- c) Halkın yenileşmeden yana yeni tutumlar kazanmasını sağlar.

Bazı iletişim kuramcıları ise kitle iletişim araçlarının etkilerinin sınırlı olduğunu, araçların tek başlarına değiştirici gücü olmadığını, aksine toplumsal ve ekonomik kurulu düzenin pekiştirilmesi, ya da güçlendirilmesi biçiminde etkilerinin olduğunu savunmaktadırlar(151).

---

(149) AYSEL AZİZ, Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim, Ankara Üni./ B.Y.Y.O. Yay. No:2, Ankara: 1982, s.49

(150) A.g.k.

(151) Kitle iletişim araçlarının işlev ve etkileri konusundaki farklı yaklaşımlar günümüzde de sürmektedir. Mazi iletişim bilimciler bir adım daha atarak iletişimi bir başka toplumsal kurum olarak nitelendirmektedirler. Bkz. DENİS MC QUAIL, "The influence and Effects of Mass Media" Mass Communication and Society, Editeu by: JAMES CURRAN, MICHAEL GURAVITCH, JANET WOOLACOTT. EDWARD ARNOLD (Publishers) Ltd. in association with the Open University Press. Great Britain: 1977, s.70-75, MARSHALL MC LUHAN, "İleti, İletişim Aracının Kendisidir" Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar. (Der. KORKMAZ ALEMDAR, RAŞİT KAYA) Savaş yay. Ankara: 1983, s.85-101.

Toplum açısından, kitle iletişim araçlarının yüklen-
dikleri işlevler ve bu işlevleri yerine getirirken iletişim
araçlarının yarattıkları olumlu, olumsuz etkilerinin ağırlık
yönünü belirleyen; toplumun özgün ortam ve koşullarıdır.
Gelişmiş ülkeler ve sosyalist grup içinde yer alan toplum-
larda kitle iletişim araçlarının işlevleri ve topluma etki-
leri oldukça açıktır. Gelişmiş ülkelere gerek kitle ileti-
şim aracının kendisi, gerek topluma yansıtılan iletiler, top-
lumun gereksinimlerine, ekonomik, kültürel, sosyal yapısına
uygun olarak biçimlendirilmektedir. Dolayısıyla kitle ile-
tişim araçlarının ürettikleri ve yansıttıkları, toplum için
ekonomik, kültürel, sosyal sorunlar çıkarma gibi olumsuz ni-
telikler taşımamaktadır. Sosyalist ülkelerde kitle iletişim
araçlarının işlevleri, kullanım biçim ve yoğunlukları yöne-
tim tarafından belirlendiğinden, yönetim politikaları ile
kitle iletişim araçlarının işlevleri çakışmaktadır. Toplu-
mun kitle iletişim araçlarını yönlendirme gibi bir şansı
yoktur.

Üçüncü grupta yer alan gelişmekte olan ülkelere, kit-
le iletişim araçlarının konumu gelişmiş ve sosyalist ülkelere
göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Gelişmekte olan ülke-
lerin hızlı kalkınma istekleri ve bu amaçla her olanaktan
olabildiğince fazla yararlanma eğilimleri, kitle iletişim
araçlarına olduğundan fazla önem vermeleri ve çeşitli iş-
levleri yerine getirmekle görevlendirmeleri sonucunu doğur-
maktadır. Gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinin kalkınma,
gelişme yolunda benzer sorunlarla karşılaştıkları bilinmek-
tedir. Gelişme hedeflerine önemli katkılar sağlayacağı inan-
cı ile büyük önem verdikleri kitle iletişim araçlarıyla il-
gili sorunlarının da ortak noktaları vardır.

Gelişmekte olan ülkeler, öncelikle kitle iletişim
araçlarını gelişmiş ülkelere ithal etmelerinin yarattığı
sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu araçları üretmek için ge-
rekli ekonomik niteliklerin, teknolojinin ve yetişmiş insan-
gücünün olmayışı, gelişmiş ülkelere bağımlılığın başlıca ne-
deni olmakta; ayrıca kitle iletişim araçları ile topluma su-

nulacak iletilerin üretilmesi ve yayılmasında da benzer sorunlarla karşılaşıldığından, ileti akımında da gelişmiş ülkelere bağımlılık sürmektedir. Gerek iletişim araçlarının kurulup örgütlenmesi, gerek iletilerin düzenlenmesinde gelişmiş ülkelere bağımlılık; ulusal ya da toplumsal gereksinimler doğrultusunda bağımsız olarak kitle iletişim araçlarının işlevlerini belirleme sınırlarını ortadan kaldırmaktadır. Böylece toplumun özgün kültürünü oluşturması ve geliştirmesi olanakları önemli ölçüde engellenmekte; yeni kültürel realiteleri belirleyenler ve toplumsal değişimi belli ölçüde kontrol altında tutanlar da dış güçler olmakta, böyle bir toplumsal değişim sürecinde, az gelişmiş ülkenin kültürü "ikinci derecede" bir faktör olmaktadır(152). Bu görüş açısına göre; kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevleri toplumsal gelişmeyi değil, fakat az gelişmiş ülkelerde bazı yenileşmeleri gerçekleştirmek; böylece, bu toplumlarla ileri sınırlı kapitalist ülkeler arasında daha etkin bağlantılar kurmak olduğu savunulmaktadır(153).

Kitle iletişim araçlarının uluslararası tek yönlü işleyişinin yarattığı kültür akışı, kimilerince kültür emperyalizmi olarak nitelenmekte, iletişim düzenindeki çarpıklıklar gelişmiş ülkelere olan Fransa'nın kültür bakanınca; "Bu kültürel emperyalizm, doğal olarak, ulusların topraklarını tehdit etmiyor. Ama bilinçlerini, düşünme, yaşama ve düşündüklerini uygulama biçimlerini tehdit ediyor" şeklinde ifade edilmektedir(154).

Gelişmekte olan ülkelere, uluslararası tek yönlü iletişim akışının yarattığı; kitle iletişim araçlarının işlevlerini belirleme sorunlarının yanında, toplumsal yapı-

---

(152) OSKAY, s.71

(153) A.g.k., s.70

(154) ZILLIOĞLU, s.42

nın gelişmemişliğinin ortaya çıkardığı sorunlar vardır. Gelişmekte olan ülkelerin sınırlı ekonomik koşulları, eğitimsizlik, hızlı nüfus artışı v.b. gibi olumsuz özellikleri, biraz da yukarıda açıklamaya çalıştığımız uluslararası iletişim akışının, topluma sunulan iletileri belirlenen işlevlerin sınırları dışına çıkarması gibi olumsuz gelişmeler, kitle iletişim araçlarından beklenenin aksine sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durumda kitle iletişim araçları şöyle ya da böyle, dünya nimetleri ve daha iyi yaşam konusunda halkı dürtülecek gibi bir işlev sahibi olabilmektedir. Toplumun kitle iletişim araçlarının etkisiyle artan gereksinimlerinin az gelişmişliğin kısıtlı olanakları ile karşılanamaması ve bu tür bir probleme karşı önlem alınamaması; toplumun elde edebileceğinden fazlasını istemesi, beklemesi ve özlemlerinin giderilememesiyle düş kırıklıklarına uğraması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun somut bir örneği az gelişmiş ülkeler grubundan Mısır da yaşanmış, çağdaş bir toplum yaratma çabasına giren Nasır, bu konuda radyodan umduğu büyük desteği sağlayamamıştır(155). Öte yandan az gelişmiş ülkelerde kitle iletişim araçlarına verilen büyük önem siyasi iktidarlarca araçların çeşitli yöntemlerle denetlenmesi sonucunu doğurmaktadır. İletişim araçlarının denetlenmesi ve zaman zaman müdahalelere uğraması, özgür iletişim ortamının doğmasını önlemekte, toplumun denetlenen ortamdaki kendisine iletilenlerle yetinmesi, şartlanması zorunluluklarını ortaya koymaktadır(156).

Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkemizde kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevlerine baktığımızda diğer gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan sorunla-

---

(155) Geniş bilgi için bkz.: LERNER, s.127-129.

(156) Bu konuda bilgi için bkz.: İNAL CEM AŞKUN, Uluslararası Anlayış ve Kitle İletişim Araçları (seminer tartışması) UNESCO, Hacettepe Üniversitesi, 1980, s.68-71.

rın toplumumuz için de varlığını sürdürdüğünü savunmak olanaklı görülmektedir. Toplumumuzdaki kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevlerine iki farklı noktadan yaklaşmak gereklidir. Bu iki farklı nokta:

- a) Kitle iletişim araçlarından beklenen ve yüklenmeleri istenilen toplumsal işlevler.
- b) Kitle iletişim araçlarının uygulamada izledikleri yol ve ortaya çıkan durum.

şeklinde belirlenebilir.

Ülkemizde kitle iletişim araçlarından beklenen toplumsal işlevler diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kalkınma araç ve hedeflerine hizmet etmek şeklinde özetlenebilir.

Ülkemizdeki kitle iletişim araçlarını sahiplik ve yönetim açısından iki grupta ele almak gerekmektedir. Basın, sinema, son yıllarda ortaya çıkan ve gelişen video gibi kitle iletişim araçlarının yönetimi, iletilerin hazırlanış ve sunuluşu, özel sektöre ait kişi ve kurumların elindedir. Basının toplumsal görevleri;

- a) Haber verme
- b) Denetim-eleştiri
- c) Kamuoyunu açıklama ve oluşturma, gibi üç temel başlık altında toplanmaktadır(157). Özel sektör elinde bulunan sinema, video gibi kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevleri ise daha çok kamu kuruluşları eliyle yapılan denetleme ve kontrol sistemlerinin ilkeleri ve sınırları içinde belirlenmektedir. Başka deyişle bu araçların çeşitli düzenler oluşturarak ortaya koydukları, belirgin görev ve işlev sınıflamaları olmayıp, sundukları iletilerin kamu yararı adına denetlenmesiyle belirlenen sınırları vardır. Bu araç-

---

(157) KAYIHAN İÇEL, "Günümüzde Basının Kamusal Görevleri", Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İstanbul: 1985, s.17-20

lar da bir kitle iletişim aracı olan basınla birlikte piyasa koşullarında arz-talep kuralı etkinlikte bulunmaktadır.

Radyo ve televizyon gibi, etkin iki kitle iletişim aracı ise TRT kurumu adı altında bir kamu kuruluşu olarak, devlet denetiminde etkinliklerini sürdürmektedirler. Bir kamu kuruluşu olması nedeniyle TRT'nin toplumsal işlevleri diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha biçimsel şekilde yasalarla düzenlenmiştir. Kuruluş aşamasından başlayarak radyo ve televizyonun yükleneceği toplumsal işlevler belirlenmiş ve kapsam oldukça geniş tutulmuştur(158). Amaç, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi radyo ve televizyondan toplumsallaşma etmeni olarak ve kalkınma yolunda en büyük faydayı sağlayabilmektir.

Günümüz toplumsal ortamında kitle iletişim araçlarının işleyiş biçiminin, ortaya koyduğu işlevlere bakıldığında hedeflenenlerden oldukça farklı bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Özel sektör elindeki kitle iletişim araçlarının işleyiş biçimleri kapitalist sistemlerdeki arz-talep temeline uygun olarak sürmektedir. Toplumun eğitim seviyesinin düşüklüğü ve ekonomik nedenler yüzünden gazeteler kamu yararından çok ticari hedeflerine ulaşmayı yeğlemişler ve basın, magazin yönü ağır basan bir yapıya kavuşmuştur. Gazete satışını artırabilmek için, kupon dağıtarak toplum üyelerine ev, araba, dayanıklı tüketim malları, tatiller turlar vaad edilmekte ve insanlar bu nedenlerle de gazete alabilmektedirler. Böylece basın küçümsemeyecek biçimde lotaryacılığı körüklemekte ve bu tür eğilimlerin insanların toplumsal kişiliklerinde "köşe dönücülük" anlayışı şeklinde yer edinmesini pekiştirmektedir. Basın lotaryacı yönelişini kurumsallaştırarak bu tür etkinliklerini, oluşturduğu pazarla-

---

(158) Geniş bilgi için bkz.: OSKAY, s.47-48

ma birimleri eliyle yürütmektedir. Ortaya çıkan durum, bazı kişilerce "piyango kültürü" olarak nitelenen bir oluşum yaratmıştır(159). Bu uygulamaların yanısıra gelir artırmak için büyük gazeteler yoğun bir reklam yayını politikasını da sürdürmektedirler. Gazetelerin ekonomik güçlerini sağlamada reklam gelirlerinin de önemli payının olduğu bilinmektedir(160).

Gazetelerin yayınlarına içerik olarak bakıldığında, ortaya şöyle bir görüntü çıkmaktadır. Ulusal nitelikli gazetelerimizin pek çoğu renkli olarak basılmakta ve görüntü unsuru oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır(161). Son yıllarda basınımızda yer alan bir önemli tirajlar sağlayan Tan ve Sabah gibi gazeteler bu görüşü destekleyen somut birer örnek olarak gösterilebilirler. Ayrıca yayınlanan haberlerin sansasyonel, haber niteliği düşük olaylar arasından seçilmesi magazin gazetecilik anlayışının giderek hakim olduğunun ve yayıldığıının kanıtı sayılabilir(162). Bu yönelişin itici güçlerinden bir tanesi, Türkiye'de televizyon yayınlarının başlaması olarak gösterilebilir. Televizyon yayınlarının sinema ve tiyatrodaki olduğu gibi basına olan ilgiyi de azaltıcı bir rol oynaması ve televizyonda reklam yayını yapılması; basın, reklam gelirlerinin büyük bir düşüş göstermesine; basının duygu, inanç seks sömürüsüne ve sansasyonel haberciliğe yönelmesine sebep olmuştur(163). Ülke-

-
- (159) Geniş bilgi için bkz.: İSMAİL CEM İPEKÇİ, Türkiye'de Geri kalmışlığın tarihi, Cem yayınevi, İstanbul:1979, s.482
- (160) YAZGÜLÜ ALDOĞAN, "Günümüz Türk Basını", Ankara Üniversitesi/ S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 yıllığı, Ankara:1979, s.8
- (161) YAZGÜLÜ ALDOĞAN, "Günümüz Türk Basını III" Ankara Ün./ S.B.F./ B.Y.Y.O. 1981 yıllığı, Ankara:1982, s.274
- (162) Magazin gazeteciliği hakkında geniş bilgi için bkz.: OYA TOKGÖZ, Temel Gazetecilik, Ankara Ün./S.B.F.yay. No:476, Ankara:1981, s.138-146
- (163) ÖZER OZANKAYA, "Türkiye'de Yığın İletişimin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki yeri ve önemi" Ankara Ün./ S.B.F. Dergisi. No:1-4. Ankara: 1980

mizde okuma yazma bilmesine rağmen ciddi, çağdaş metinleri değerlendirebilme düzeyinden yoksun bir kitlenin varlığı sözkonusudur(164). Bu kitlenin varlığı, basınımızın yukarıda sözünü ettiğimiz yönelişini destekleyen unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Gelenekçi toplum yapısı nedeniyle bugüne kadar gündeme gelmemiş, üstü kapalı kalmış sorunlar, okuyucu kitlesin de gazeteyi alarak desteklemesiyle günlük basın tarafından sömürülmeye başlanmıştır. Bol bol çıplak kadın fotoğrafları basan Tan gazetesi bir ara en fazla tiraj yapan gazete olmuştur. Günlük gazetelerin yanısıra haftalık çıkan Ayna, Haftanın sesi gibi gazeteler; Erkekçe, Kadınca, Playmen gibi aylık dergiler, halkın önceleri tartışılmayan seks sorunlarını alabildiğince sömürme, yayın hayatında yer tutabilme şansına sahip olmuşlardır.

Gazetelerin magazin haber anlayışına yönelmesindeki nedenleri şöylece ortaya koymak olasıdır: Bu yöneliş öncelikle ticari başarı sağlamıştır. Bir kamu kuruluşu olan televizyonun uzanamadığı alanlara el atılarak, televizyonla rekabetten kurtulunmuştur. Belli politik görüşleri yansıtan fikir gazetelerinin zaman zaman kapatıldığına tanık olunmaktadır(165). İzlenen magazin yayın politikası ile yürürlükteki yönetim politikaları ile çatışma, dolayısıyla kapatılma ya da soruşturmaya uğrama tehlikesi azaltılmıştır.

Gazete ve dergilerin dış dünyaya ilişkin haberlerine bakıldığında ise bu konuda bir politikalarının olmadığını söylemek olasıdır. Basınımız uluslararası alanda haber toplayabilecek, yada yayabilecek güce sahip olmadığından, dünya çapında haber tekeli ellerinde tutan A.P., U.P.I., A.F.P., Reuter gibi haber ajanslarına bağımlı olarak çalışmakta-

---

(164) A.g.k.,

(165) ALDOĞAN, s.270

dır(166). Bu durum toplumumuza ulusal çıkarlar doğrultusunda, doğru haberler ulaştırabilme olanağını engeller niteliktedir. Sonuç olarak basının "ülkenin toplumsal ve kültürel kalkınmasına yararlı olmaktan uzak" bir yapıya sahip olduğu savları bugünkü yayın uygulamalarına bakılarak haklı görülebilir(167).

Özel sektörün elinde etkinliğini sürdüren bir başka kitle iletişim aracı da sinemadır. Türk sinemasının toplumdaki işlevselliğini değerlendirebilmek için toplum içinde bulunduğu konuma ve tarihsel gelişim sürecine değinmek gereklidir. Türk sinema tarihi kapsamında bilinen ilk filmler, birinci dünya savaşı sırasında çekilen Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı (1914) adlı belgesel film ve sonraki yıllarda dramatize olarak çekilen, Pençe (1917), Casus (1917), Mürebbiye (1919), Binnaz (1919) gibi filmlerdir. Bu ilk girişimlerden sonra sinemada Muhsin Ertuğrul'la birlikte tiyatrocuların egemen olduğu uzunca bir dönem gelmektedir(168). Muhsin Ertuğrul'la birlikte sinemamıza, yabancı filmlerden uyarlama yoluyla film yapma uygulaması girmiştir(169). Tiyatrocuların sinema üzerindeki egemenliği son bulduktan sonra da Türk Sinemasında batı kopyacılığı sürmüş, Amerikan sinemacılığının yarattığı yıldızcılık sistemi sinemamıza aktarılmıştır. Kısaca sinemamız batı kopyacılığı biçiminde doğmuştur ve bu yapı yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür. Sinemamızın gelişmeye başladığı yıllarda ortaya çıkan sansür uygulaması da (1939), sinemamızın yönelişinde etkisini gös-

---

(166) HIFZI TOPUZ, Uluslararası İletişim, Anadolu Üni.Yay. No: 85, Eskişehir, 1985, s.191-213

(167) YAZGÜLÜ ALDOĞAN, "Günümüz Türk Basını" Ank. Ün./S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 Yıllığı, Ankara:1979, s.10

(168) NİJAT ÖZÖN, Türk Sineması Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1968, s.17

(169) A.g.k., s.18

teren önemli bir unsur olmuştur. 1960 yılından sonra gerçekleştirilen anayasanın tanıdığı geniş özgürlüklerin yanında, sansür kurumlaşmış olarak yerini korumuştur. 1948 yılında yerli filmleri korumak için çıkarılan rüsum indirimi kanunu ve 1950 yılın da Demokrat Partinin iktidara gelişiyle iç piyasada gelişen hareketlilik, sinemanın bir kaç merkezde süren etkinliklerini ülke düzeyine yaygınlaştırmasını sağlayan önemli etkenler olmuştur. Ancak sinemanın bu gelişimi ticari anlamda iyi bir yatırım alanı olarak görülmesine ve konuyla ilgili ilgisiz, parası olan bir çok kişinin bu alana el atmasına yol açmıştır(170). Böylece; bir senaryocunun aynı yıl üç düzine senaryo yazdığı, bir oyuncunun aynı yıl iki düzine filmde oynadığı, bir yönetmenin aynı yıl bir buçuk düzine film imzaladığı; klasiklerin, piyasa romanlarının, yabancı filmlerin, eskiden çevrilmiş yerli filmlerin yağmalandığı; din ve şehvet sömürçülüğünün alabildiğine hız ve cüret kazandığı, dolayısıyla bir zamanlar yerli filmlere kazanılmış seyircilerin yerli sinemadan itildiği, geniş seyirci yığınlarının ise korkunç bir "zevk tahribatı"na, sömürülmeye uğradığı bir ortam doğmuştur(171). "Kozmopolit" olarak adlandırılan bu sinemanın yanında, özgün Türk sinemasının oluşturulması içinde çeşitli çabaların harcandığı, özellikle yönetmenlerin dünya görüşleri doğrultusunda Türk toplum gerçeklerine yönelik filmler yaptıkları da gözlenmektedir(172). Ancak günümüzde sinemamızın 1970'li yıllardaki seks furmasına benzer biçimde şarkıçı türkücü yıldızlara dayalı arabesk kökenli filmlerin etkisinde kaldığı; son zamanlarda giderek artan nitelikli filmlerin yanı sıra bu tür filmlerin de yoğun olarak üretildiği görülmektedir(173).

---

(170) MESUT UÇAKAN, Türk Sinemasında İdeoloji, Düşünce Yay. No:2, İstanbul:1977, s.20.

(171) ÖZÖN, s.34.

(172) Geniş bilgi için bkz.: UÇAKAN, s.23-40-71-137.

(173) Geniş bilgi için bkz.: NESRİN TAN, Türk Sinemasında Arabesk, Yüksek Lisans Tezi, An.Ün.Sos.Bil.Ens.1987

Türk sinemasının tutarlı bir gelişim çizgisinin olmayışı, topluma olumlu katkılarda bulunmasını zorlaştırıcı bir etken olmaktadır. Toplumsal yarar sağlama açısından yetersiz olarak nitelenebilecek Türk sinemasının bu durumunda rol oynayan etkenler bir kaç başlık altında şöylece ortaya konulabilir(174).

Ekonomik yetersizliklerden dolayı Türk sineması bir endüstri haline gelememiş; yalnızca ticari başarıyı amaçlayan işletmecilerin baskısıyla içeriksiz, salt eğlendirme amacına yönelik bir sinema görünümü ağırlık kazanmıştır. Ekonomik yönüyle bölge sinema işletmecilerine bağımlılığının yanısıra diğer olumsuz etkiler nedeniyle sinema ayakta kalabilmek, finans sağlayabilmek için geçmişte pornografik; günümüzde arabeks içerikli film yapımına yönelmeyi bir çıkış noktası olarak görmüştür. Sinemanın ticari yönü bu alanda bilgisiz, eğitimsiz kişilerin film yapımına yönelmesine neden olmuş, bu durum niteliksiz sinema görünümünü güçlendirmiştir.

Batı kopyacılığı biçiminde gelişen sinema, gelişim süreci içinde özgün bir yapıya kavuşamamıştır. Gelişmiş ülkelerde bir endüstri haline gelmiş; güçlü ekonomik olanaklarla daha kaliteli filmler üreten yabancı sinemalar karşısında rekabet edemeyişi, sinemamızı iç piyasayı yabancı sinemalarla paylaşmak zorunda bırakmıştır.

1939'dan günümüze kadar varlığını sürdüren sansür, sinemanın toplumsal gerçeklere yönelmesini zorlaştırıcı bir rol oynamakta ve ticari amaçların da yönlendirmesiyle sinemamız içeriksiz zayıf komediler, macera, arabesk türü filmler üretmeye yönelmektedir.

---

(174) Geniş bilgi için bkz. MAHMUT TALİ ÖNGÖREN, "Türk Sinemasının Sorunları" *Kurgu*, E.İ.T.İ.A./T.Ö.E.F., sayı:1 Eskişehir: 1979, s.23-79

Sinemacılık konusunda yetişmiş eleman sorunu geçmişte olduğu gibi, günümüzde de sürmektedir. Uzman eleman yetiştirme amacıyla kurulmuş sinema okulları ile sinema piyasası arasında organik bağlar kurulamamaktadır. Okuldan yetişmiş elemanların sinema piyasasında yer almaları yine usta-çırak ilişkileri biçiminde sürmektedir. Ancak gerek okulluların sinema piyasasına girmeleri, gerek sinemanın gelişimini sürdürmesi, sinemada nitelikli eleman sayısının sürekli arttığı bir ortam yaratmaktadır. Bu durum Türk sinemasının geleceği açısından umut verici bir gelişme olarak görülebilir.

İlk çıkış yıllarında daha açık görülmele birlikte, televizyonun sinema seyircisini azaltma yönündeki olumsuz etkileri sinemanın gelişimini engelleyici bir unsur olmuştur. Sinemamızın seks ve arabesk tür filmlere yönelişinde diğer olumsuz nitelikler kadar televizyonun da katkısı olmuş; sinema,televizyonla rekabet edebilmek için televizyonun ulaşamadığı alanlara yönelmiştir.

Yukarıda sıralanan olumsuz koşullar altında günümüz Türk sinemasının toplumsal işlevinin ağırlıklı olarak eğlen-dirmek olduğu söylenilebilir. Her türlü olumsuz koşullara karşılık zaman zaman ortaya çıkan nitelikli ve özgün film-ler ise sinemamızın genel film üretim rakamları arasında fazla bir sayı tutmamakta, başarıları yurtdışında katıldıkları festival ve şenliklerde duyulmaktadır.

Ülkemizde özel sektör tarafından yönlendirilen en yeni kitle iletişim aracı video'dur. Video'nun toplumsal işlevleri konusunda veri sağlayacak yönde araştırmalar henüz yaygınlaşmamıştır. Bu konuda ileriye sürülen görüş ve düşünceler genel olarak gözlemlere dayanmaktadır. Video kullanımı konusunda yaygın kanı, bu aracın bir eğlence aracı olarak algılandığı ve kullanım amaçlarınının da bu kanı yönünde olduğudur. Video kaset dağıtımının yapıldığı video klüplerde daha çok konulu film ve benzeri, eğlenceye yönelik programların bulunması, aracın eğlence amacıyla kullanıldığı gö-

rüşünü desteklemektedir. Ayrıca Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi elemanlarınca, Eskişehir'de video ile ilgili olarak yapılan bir araştırmanın sonuçları da, video kullanım nedenleri arasında en önemli faktörleri; televizyon programlarının yetersiz bulunması (% 42.2), sinema, tiyatro, konser gibi etkinliklere yeterince gidilemeyişi (% 40.5), eğlendirme özelliği (% 38.8) olarak ortaya çıkarmıştır(175). Video cihazına sahip olanların büyük bir kısmının üst düzey gelir grubundan oldukları yine bu araştırmanın bulguları arasındadır(176). Kısaca toplumumuzda videonun yeterince yaygın olmadığı ve şimdilik kaydıyla kullanım amaçlarının, dolayısıyla işlevinin eğlendirme ile sınırlı olduğu söylenebilir.

Gerek ulaştıkları izleyici sayısı ve alan açısından, gerek az gelişmişlik nedeniyle eğitim düzeyinin, okuma yazma oranının düşüklüğünden dolayı, etkinliği diğer kitle iletişim araçlarına oranla çok daha fazla olan radyo ve televizyon, kamu kuruluşu olarak örgütlendirilmişlerdi. Toplumsal kalkınma ve gelişme yolunda önemli araçlar olarak görülen radyo ve televizyonun yayın amaç ve ilkeleri, bu görüş açısından hareketle kanunlar çerçevesinde düzenlenmiştir. Anayasanın 133'üncü maddesi ile radyo ve televizyon yayınlarının; devletin bağımsızlık ve bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı ve Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapacak, milli kültür ve eğitime yardımcı olacak şekilde düzenleneceği belirtilmiştir. Anayasanın ilgili hükümlerine dayanılarak çıkartılan 2954 sayılı Türkiye radyo-televizyon yasasına bakıldığında; Anayasa hükümlerine uy-

---

(175) MURAT BARKAN, AYŞE M. BAYRAKTAR, ABDÜLKADİR CANDEMİR, UÇUR DEMİRAY, NAZLI KIRMIZI, NAZMİ ULUTAK, Yeni Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Videonun Türk Toplumunda İnsan Hakları Açısından İncelenmesi, (Çoğalma) Eskişehir, 1985, s.76

(176) A.g.k., s.65

gun yayın amaç ve ilkelerinin belirlendiği görülmektedir(177).

Ancak radyo-televizyon yayınlarının yasalarla öngörülen amaçlara yönelik yayınlar yapmasında bir takım sorunlarla karşılaşmakta, uygulamada farklı sonuçların ortaya çıktığı gözlenmektedir. TRT kurumunun oluşturulmasından günümüze, konumunun ne olması gerektiği konusundaki tartışma ve uygulamalar bu sorunların temelini oluşturmaktadır. Özerk bir yapıda kurulan TRT'nin bu statüsü bilindiği gibi 1972 yılında anayasada yapılan bazı değişikliklerle tarafsızlık statüsüne dönüştürülmüştür(178). Tarafsızlık statüsü ortaya çıktığı günden bugüne kadar sürekli eleştirilere neden olmuştur. Radyo ve televizyonun, toplumun siyasal, ekonomik kültürel tutum ve beğenilerini etkileme gücünün çok yüksek olduğu görüldüğü için, siyasal değişikliklerin TRT yayınlarının içerik ve niteliğini önemli ölçüde değiştirebildiği; yayınların Anayasa ve Atatürk ilkelerine uygunluğunun, çoğunlukla yayınların bu ilkelere aykırı düşmemesine bakılarak sağlanmaya çalışıldığı; bu ilkelerin gerçekleşmesine olumlu katkı niteliğinde yayınlar yapılması yolunun kullanılmadığı; ilkelere aykırı sayılmamak koşulu ile ne olursa olsun yayınlandığı savunulmaktadır(179).

Yayın türlerinin dağılımına göre toplumun, radyo ve televizyonu algılayışı farklılık göstermektedir. Uzunca bir geçmişe sahip, kurumlaşmış yapısıyla, radyonun televizyona oranla daha ulusal bir görünüm içinde olduğu söylenebilir. Birkaç kanaldan uzun sürelerle yayın yapılabilen radyo, oldukça geniş ve değişik toplum kesimlerine seslenebilmekte,

---

(177) Geniş bilgi için bkz.: AYSEL AZİZ, 2954 Sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Yasası, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:17, Sayı 1 den ayrı bası, Ankara: 1984

(178) Geniş bilgi için bkz., OYA TOKGÖZ, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri, A.U./S.B.F. Yay.No:343, Ankara 1972, s.134

(179) OZANKAYA, s.165-166

toplumsal gereksinimlere daha fazla yönelebilmektedir(180). Yapılan bazı araştırmalar, özellikle kırsal kesimde radyonun, toplumun dışına açılmasında, yenilikleri öğrenmesinde, haber gereksinimlerinin karşılanmasında önemli yer tuttuğunu göstermiştir(181).

Televizyon yayınlarının türlerine göre dağılımına bakıldığında, yoğunluğun film, dizi film, sinema, müzik program türlerinin genel yayın süresi içinde geniş bir yer kapladıkları görülmektedir(182). Programların yapımlarındaki özellikleri incelendiğinde, dış kaynaklı program oranının % 50-60 gibi rakamlara ulaştığı anlaşılmaktadır(183). Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkemizde, kendisinden kalkınma hedefleri doğrultusunda çok şeyler beklenen televizyonun bu durumu, genel yayın hedeflerinden sapma olarak değerlendirilebilir. Eğlendirme amacı, televizyonun yayın amaçlarından yalnızca bir tanesidir. Bu amacın yanısıra, bilgilendirme, eğitme, toplumsallaştırma, kamuoyunun oluşturulması gibi işlevlerin yerine getirilmesine yeterli zaman ayrılması; televizyonun toplumsal işlevlerini dengeli biçimde yerine getiremediği inancını pekiştirmektedir. Televizyon yayınlarının topluma ne kazandırdığı şeklindeki bir soruyu, eski TRT spikerlerinden biri şöyle yanıtlayarak bu dengesizliği ortaya koymaktadır: "Televizyon, pek çok yabancı dizi getirdi, pek çok deterjan getirdi, pek çok margarin getirdi, pek çok şampuan getirdi, pek çok kolonya, bisküvi, meşrubat, pek çok

---

(180) TOKGÖZ, s.111

(181) AYSEL AZİZ, "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1974-1976 Yıllığı, Ankara: 1977, s.295

(182) AYSEL AZİZ, Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, T.O.D.A.I.E. yay.No:148, Ankara:1975, s.55, Tablo V

(183) METİN İNCEOĞLU, "İdeolojik Bir Aygıt Olarak Televizyon" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 Yıllığı, Ankara: 1979, s.62

reklam çocuğu getirdi....."(184).

Televizyon yayınlarının toplumsal işlevlerini yerine getirebilmesinde ortaya çıkan önemli bir sorun da, dış kaynaklı programlardan kaynaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkelere satılmak amacıyla yapılan ve televizyonumuzda % 50-60 oranında yer tutan bu programların ulusal kültür üzerinde yapacağı varsayılan olumsuz etkiler önemli bir tartışma konusudur. Bazı çevrelerce "kültür emperyalizmi" olarak adlandırılan tek yönlü iletişim akımının, toplumumuzun kültürel değerleri üzerinde olumsuz etki yapması beklenen bir sonuç olarak nitelendirilebilir. Nitekim bu sorun, Türkiye'nin de temsil edildiği, bir Avrupa Konseyi Bakanlar Komisyonunda gündeme getirilmiş; ABD ve Japon kültürüne karşı Avrupa kültürünü korumak için Avrupa televizyonlarının ortak yapımlarının çoğaltılmasına karar verilmiştir(185). Ancak benzeri gelişmelerin, özgün kültürümüzü korumak için ülkemizde gerçekleştirildiği pek görülememektedir. Aksine televizyon kanal ve yayın saatlerinin artışı; bu artışın yerli yapımlarla karşılanamaması, televizyonumuzdaki yabancı program sayı ve sürelerini giderek artırmaktadır. Öte yandan alınan yabancı programların seçiminde de belirli bir politikanın izlenmediği görüşü savunulmaktadır. Yayınlanacak yabancı kaynaklı programlar görevli birkaç kişi eliyle seçilmekte, bu konuda kamuoyunun görüşlerine başvurulmamaktadır(186). Televizyonda dış kaynaklı program yayını, her ülke televizyonunun uyguladığı bir yöntemdir. Gerek program çeşitliliği ve zenginliği, gerek kültürel zenginlik sağlamak ve toplumun dünya görüşü ufuklarını genişletmek için gerekli bir uygulamadır. Ancak dış kaynaklı programların seçiminde ve yayın-

---

(184) JÜLİDE GÜLİZAR, "Televizyon Üzerine Bir Söyleşi" Türkiye Yazıları, Televizyon Özel Sayısı, Aylık Dergi, Sayı: 32, Ankara: 1979, s.14

(185) "ABD ve Japon Kültürüne karşı Avrupa Kültürü" Cumhuriyet 25 Aralık 1986, Sayı: 22390, s.4

(186) ERMAN ŞENER, "Televizyon Dizileri", Milliyet, 13 Şubat 1981, Sayı: 11957, s.8

lanmasında, toplumsal yarar ilkesine uygun bir politikanın benimsenmesi, program içerik ve yayın sürelerinin belirlenmesinde bu ilkenin dikkate alınması zorunludur.

Televizyonun, diğer bir toplumsal işlevi olan eğitime yönelişi ise gerçekten gereksinimleri karşılamaya yönelik ve araştırma sonucu değil, gereksiz bir atış biçiminde yapılmaktadır(187). Bu tür programlar genel yayın süresi içinde az bir yer tutmakta, sürekli olamamakta, hepsinden önemlisi gereksinimler belirlenmeden, uygulanıp uygulanamayacağı araştırılmadan yayınlanmaktadır. Oysa, eğitilmek istenen kitlenin olanaklarının, zamanının ve diğer koşullarının verilmek istenen eğitimin gerektirdiği koşullara uygun olması gereklidir(188). Örneğin Açıköğretim Fakültesi uygulamasıyla önemli bir toplumsal gereksinimi karşılayan televizyonla öğretim, yayın saatlerinin uygunsuzluğu gibi bir sorunla karşılaşmakta, sabahın erken saatlerinde, ya da öğrencilerin çalışan kesimden olmasına rağmen zorunluluk nedeniyle, çalışma saatlerinde yayınlanmakta böylece girişimin başarıya ulaşmasında engelleyici sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kitle iletişim araçları, özetlemeye çalıştığımız yayın politika ve içeriği ile topluma katkılarda bulunmaktadır. Türü olumsuz koşullar, toplumsal yarar ilkesini ikinci, hatta üçüncü sıradaki amaçlar konumuna düşüren yayın ve yayım uygulamalarına rağmen toplumun kitle iletişim araçlarından, gelişen, çağdaş bir dünyadan haberdar olma gibi, sağladığı yararlar vardır. Tartışılması gereken kitle iletişim araçlarının kullanım amaç ve yöntemlerinin ne olması gerektiği sorunudur. Toplum, magazin, basın uygulamasında da, eğlence yönü ağır basan televizyonda da, sinemada da kendini geliştirebilecek,

---

(187) AYSEL AZİZ, "Televizyon ve Eğitim İşlevi" Milliyet, 1 Şubat 1981, Sayı 11946, s.2

(188) Geniş bilgi için bkz.: OSKAY, s.79

yarar sağlayabilecek unsurları bulmakta ve almaktadır. Ancak halkın kültür düzeyine uygun basın budur, televizyon halkın isteklerine göre yönlendirilmektedir, burada sinema için de aynı şeyler sözkonusudur gibi savunmaların doğruluğu ve geçerliliği şüpheyle karşılanmalı, geçerlilik ve doğruluk dereceleri araştırılmalıdır.

"Kitle iletişim araçları kendi pazarlarını kendileri yaratmaktadırlar. Daha sonra da bu pazarın isteklerine karşılık vermek durumundadırlar. Dolayısıyla kendi pazarını kendisi için yaratmış olup "sözde" bu pazarın isteğine uymaktadırlar. Bu uyum sonunda da demokratik sürecin önemli bir aşaması ya da gereği yine "sözde" yerine getirilmiş olmaktadır. Yığınlar öyle oluşturulmuştur ki, bu pazarın isteği ile kitle iletişim araçlarının ürettikleri arasında büyük bir uyum vardır"(189).

---

(189) Geniş bilgi için bkz.: METİN KAZANCI, "İletişimde İdeolojik Yönlendirme" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1981 Yıllığı, Atatürk'e armağan dizisi: 28. Ankara: 1982, s.423-426

12- ZAMANI DEĞERLENDİRME KARŞISINDA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Bireylerin kitle iletişim araçlarına ayırdıkları zaman ve kitle iletişim araçlarını kullanma nedenleri araştırılırken, toplumun diğer zaman kullanım özelliklerini; zamanı değerlendirme konusundaki gelenek ve eğilimlerini dikkate almak gereklidir. Başka deyişle toplumun boş zamanlarını değerlendirmek için, ne gibi alternatiflere sahip olduğu ve bu alternatifler içinde kitle iletişim araçlarının hangi yere sahip bulunduğu öncelikle ele alınması gerekli sorundur. Kitle iletişim araçlarının zamanı değerlendirme karşısındaki konum ve işlevlerinin içeriği, bu yerin saptanmasından sonra ele alınmalıdır. Daha önce ilgili bölümlerde değinildiği gibi, toplumumuzda bilinçli bir boş zaman değerlendirme anlayışının olmadığı, ya da bu anlayışın yerleştirilmediği; gerekli ortam ve eğitimin sağlanamadığı hatırlanacak olursa, kitle iletişim araçlarının boş zaman değerlendirmede kullanılış biçimlerinin nedenleriyle anlaşılması daha kolay olacaktır.

Ülkemizde toplumun geniş bir kesimine ulaşabilen en az bir kitle iletişim aracının olduğu, etkin bir iletişim ağının varlığı söz konusudur. Başka deyişle, toplumumuzun büyük bir kesimi şöyle ya da böyle bir kitle iletişim aracı ile ilişki kurabilme şansına sahiptir. Bu durum aynı zamanda, kitle iletişim araçlarının ve iletilerinin toplum tarafından istendiğini ve tüketildiğini; kitle iletişim araçlarının gelişiminde bu istem ve tüketimin de bir etken olduğunu göstermektedir.

Toplumumuzda yaygın olarak etkinliğini sürdüren kitle iletişim araçlarının kullanım amaç ve özelliklerine bakıldığında, birtakım unsurların ileti tüketiminde yönlendirici işlevlere sahip oldukları görülmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarla üzerinde durulan bu etmenleri kabaca, bölgesel nitelikler, eğitim durumu, ekonomik nitelikler, cinsiyet, yaş gibi başlıklar altında toplamak olasıdır. Toplumun çeşitli

katmanları arasında, bu niteliklerin iletişim araçlarına yönelik ve iletilerin tüketimindeki işlevselliği, kitle iletişim araçlarınının tek tek ele alınması ile daha açık ortaya çıkabilecektir.

Toplumumuzda gazete-dergi gibi basılı iletilerin tüketiminin genel nüfusa oranla oldukça düşük düzeyde olduğu ve basında magazin yayın politikasının ağırlıklı olduğu bilinmektedir. İletilerin içeriği, yayın politika ve hedefleri tartışılabilir. Ancak günümüz toplumsal ortamında gazete-dergi gibi basılı iletişim araçlarınının, toplumun haber gereksinimini karşılamaya yönelik bir çaba içinde olduğunu; radyo-televizyon gibi elektronik ve daha da önemlisi devlet tekelindeki kitle iletişim araçlarına karşı alternatif haber kaynakları olduğunu; kamuoyu oluşturma, toplum üyelerinin dünya görüşü oluşturmalarına katkıda bulunma gibi işlevleri ile toplumsal denetim ve demokratik toplum gereği olarak yönetime katılma etkinliklerine yardımcı olduğunu ileri sürmek olanaklıdır.

Ülkemizde, gazete-dergi gibi basılı iletilere olan talep daha çok kentsel bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Kırsal alanda basılı ileti tüketiminin kent bölgelerine oranla daha az oluşunda, eğitim düzeyinin düşüklüğü, bağlı olarak okuma alışkanlığının olmayışı ve gazete-dergi gibi iletilerin yeterince ulaşamaması gibi nedenlerin önemli payı vardır. Kır-kent bölgeleri arasındaki basılı ileti tüketiminin farklılığı bölgeler arasında da görülmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, en fazla gazete okunan bölge metropolitan şehirlerin yer aldığı batı Anadolu bölgesi; en az gazete okunan bölge Doğu Anadolu bölgesidir(190). Aynı araştırmanın sonuçlarına göre eğitim durumu, cinsiyet gibi özellikler gazete okuma ve okuma

---

(190) CAHİT ALICAN, "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve Halk Eğitimi" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1973 Yıllığı, Ankara: 1974, s.230

sıklığı üzerinde belirleyici etkenler olmaktadır(191). Gazete-dergi gibi basılı iletişim araçları, diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak bireyin yalnız katıldığı etkinlik türlerindedir. Kişinin okumayı istemesi, gazete veya dergiyi elde etmesi gerekmektedir. Bilinçli bir yönelişin oluşundan kaynaklanarak; yapılan bir araştırmada okuma eylemi, aktif etkinlikler sınıfında kabul edilmiştir(192). Nitekim eğitim düzeyinin gazete-dergi okumada belirleyici bir etmen olması bu görüşü destekler gibi görülmektedir. Ülke genelinde basılı ileti tüketimi düşük görülürken, üniversite öğrencilerine uygulanan bazı araştırmalar, gazete-dergi gibi kitle iletişim araçlarına toplumun genel basılı ileti tüketiminden daha fazla ilgi ve tüketim eğiliminin duyulduğunu göstermektedir. Açıköğretim Fakültesi yaygın bölüm öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin % 60'ı hergün, % 28'i haftada birkaç gün gazete okumaktadırlar(193).

Ege üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan benzeri bir araştırmada hergün gazete okuyanların oranı % 95 olarak belirlenmiştir(194). Gazete okuma nedenlerinin de soruşturulduğu aynı araştırmada, öğrencilerin % 55.7'sinin haberleri için, % 28.6'sının kültürü artırmak için gazete okudukları saptanmıştır(195).

Toplumsal yaşamda uzun bir geçmişe sahip olan radyonun oldukça geniş bir dinleyici kitlesi vardır. Televizyon yayınlarının başlamasından önce, özellikle kırsal alanda radyo, yararlanılan tek kitle iletişim kaynağı gibidir. Televiz-

---

(191) Geniş bilgi için A.g.k. s.226-236

(192) ABADAN, s.26

(193) DEMİRAY, s.76

(194) OKAY GÖNENSİN, "Gençler Şaşkırtması" Cumhuriyet, 15 Aralık 1986, S. 22380, s.2

(195) A.g.k.

yon yayınlarının kırsal alanda henüz çok yaygınlaşmadığı 1975 yılında yapılan bir araştırmada, radyo dinleme oranının % 78.3 olduğunu ortaya çıkarmıştır(196). Televizyon yayınlarının ülke düzeyinde yaygınlaşmasından sonra, radyonun toplumsal işlevlerinden ikisi, eğlendirme ve haber verme işlevleri ağırlık kazanmıştır. Eğlence programları türünde sayılabilecek müzik, programlarda en fazla yer alan tür olmuştur. 1980 yılı radyo programlarında müzik, birinci kanalda % 46, ikinci kanalda %70 oranında, oldukça geniş yer tutmaktadır(197). Radyo yayınlarının ağırlık noktasının dinleyicilere de paralel biçimde yansıdığı görülmektedir. Günümüzde tüm coğrafi bölgelerde, en çok dinlenen radyo programları "müzik" ve "haberler"dir(198). TRT tarafından 1976 yılında yapılan bir araştırmaya göre radyo dinleme nedenleri; % 37 eğlendirip-eğittiği için, % 21 eğlendirdiği için, % 19 haber verdiği için, % 12 vakit geçirmek için, şeklinde belirlenmiştir(199). Yüksek öğrenim öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda da radyo kullanımına ilişkin benzer bulgular elde edilmiştir. Açıköğretim fakültesi yaygın bölüm öğrencilerinin radyoda dinledikleri program türlerinin başında % 53 ile müzik dinlemek gelmekte; program ayırımı yapmayanlar % 24, haber programları dinleyenler % 11'lik bir kesimi oluşturmaktadırlar(200). Radyo dinleme sıklığının soruşturulması sonucu % 57'lik bir kesimin 1-2 saat, % 19'unun 3-4 saat,

-
- (196) AYSEL AZİZ, "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1974-1976 Yıllığı, Ankara:1977, s.294
- (197) AYSEL AZİZ, Radyo ve Televizyonla Eğitim, A.Ü.Eğitim Fak. Efam Yay. No: 2, Ankara: 1982, s.93
- (198) MAHMUT TEZCAN, Boş Zamanlar Sosyolojisi, Ankara;1977, s132
- (199) AYSEL AZİZ, "Kadınların TRT Radyolarından Yararlanmaları" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 Yıllığı, Ankara: 1979, s.50
- (200) DEMİRAY, s.75

% 12'sinin hiç radyo dinlemediği saptanmıştır(201). Yapılan benzer bir araştırmada yalnız katılınılan etkinlik türleri içinde radyo dinlemek % 83 oranında yer tutmakta; müzik dinlemek % 45'lik bir öğrenci kesiminin en fazla katıldıkları etkinlik türlerine girmektedir(202). Müzik programlarına gösterilen yoğun ilginin yanısıra, haberlerin de önemli bir dinleyici kitlesi bulmasında radyonun, bireyleri okuma zahmetinden kurtarması, kırsal alanda basılı iletişim olanaklarının çok sınırlı oluşu ve devletin resmi iletişim organı oluşu nedeniyle inandırıcılık yönünün güçlü olması gibi etkenlerin rol oynadığı düşünülebilir.

Toplumumuzun gündelik yaşantısı içinde kuşkusuz en önemli yeri tutan kitle iletişim aracı televizyondur. Toplumun zaman değerlendirmede yoğun olarak kullandığı televizyon "halkın yegane boş zaman değerlendirme aracı" şeklinde nitelendirilmektedir(203). Televizyona olan yoğun ilginin nedeni, TRT tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre % 30.7 "ucuz eğlence" aracı olduğu, % 29.9 "ailenin istediği", % 21.1 "günlük kültürlerini artırma" şeklinde ortaya çıkmıştır(204). Bir başka araştırmada izleme nedenleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi saptanmıştır.

Tablo : 2

Yayınların İzlenme Nedenleri (205)

İzleme Nedeni	Kentte		Köyde	
	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>
Eğlenme, meşgul olma	% 43.5	% 31.3	% 22.4	% 12.6
Haber alma, öğrenme, eğitilme	11.8	17.0	29.0	40.0
Eğlenme, haber alma, öğrenme	39.9	46.5	33.0	56.1
Başka	3.5	4.5	5.0	-

(201) A.g.k.

(202) GÖKMEN ve diğerleri, s.54-56

(203) TEZCAN, s.127

(204) AZİZ, "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları", s.298

(205) AYSEL AZİZ, "Kadın Eğitiminde Televizyondan Yararlanma" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O.1979-1980 yıllığı, Ankara:1981,s.36

Görüldüğü gibi televizyonun eğlence amacı ile kullanılışı, kent bölgelerinde, kadınlarda yoğunlaşmakta, erkeklerde eğlencenin yanısıra haber alma ve öğrenme unsurları da önem kazanmaktadır. Kırsal alanda eğlenceden başka haber alma ve öğrenme kadın ve erkek için en önemli izleme nedeni olarak görülmektedir. Bu durumda, kent bölgesinde yaşayanların basılı iletişim araçlarıyla haber gereksinimlerinin bir kısmını karşıladıkları; kırsal alanda televizyonun diğer iletişim olanaklarının azlığından ya da yokluğundan dolayı, haber ve eğitim özelliklerinin, kent bölgelerine oranla daha da önem kazandığı savunulabilir.

Yayınlara izlenme sıklığının soruşturulması sonucu ortaya çıkan tablo ise, televizyonun toplumumuzda en önemli kitle iletişim aracı olarak görüldüğü ve kullanıldığı yolundaki görüşleri doğrulamaktadır.

Tablo : 3
Yayınlara İzlenme Sıklığı (206)

Sıklık	Kentte		Köyde	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Her gece	% 67.1	% 48.0	% 66	% 58.5
Haftada 3-4 gece	14.5	19.4	16	29.2
Haftada 1-2 gece	16.7	26.7	9	2.8
Daha seyrek	1.7	5.5	10	9.4

Tablodan görüldüğü gibi, toplumumuzun geniş bir kesimi gecelerini televizyon izleyerek değerlendirmektedirler. Televizyon izleme sıklığının kadınlarda erkeklere göre daha yoğun oluşu, kadının erkeğe oranla daha fazla eve bağımlılığıyla açıklanabilir. Kırsal alanda, kent bölgelerine göre daha yoğun görülen televizyon izleme etkinliği, diğer etkinlik türlerinin sınırlılığı ve basılı iletişim olanaklarının azlığı ile açıklanabilir.

Gençlik kesimi üzerinde yapılan bir araştırmada da, toplumun genel televizyon izleme eğilimlerine benzer bulgular elde edilmiştir. Öğrenim düzeyi, yaş, cinsiyet gibi niteliklerin televizyonda izlenen program türlerini etkilediği görülmekle birlikte, genel olarak televizyonun bir eğlence aracı olarak görüldüğü ve en fazla bu tür programların izlendiği belirlenmiştir(207). Yüksek öğrenim öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre televizyon izleme en fazla katılınılan etkinlik türlerindedir ve öğrencilerin etkinliklere katılma nedenlerinde ilk üç sırayı "eğlenceli ve zevkli buluyorum", "eğitici ve yararlı buluyorum", "yapabileceğim başka etkinlik yok" yanıtları almıştır(208). Televizyon izleme, aynı grup öğrencilerin en fazla katılmak istedikleri etkinlik türlerinin içinde yer almamaktadır(209). Öğrencilerin katılma nedenlerine verdikleri yanıtlara ve en fazla katılmak istedikleri etkinlik türleri içinde televizyon izlemenin yer almasına bakılarak, televizyon izleme yoğunluğunun alternatifsizlikten kaynaklandığı savunulabilir. Açıköğretim Fakültesi yaygın bölüm öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada; öğrencilerin % 35'inin film, dizi film, spor, eğlence ve magazin programları, % 18'inin belgesel ve dökümanter, % 14'ünün haber ve haber program, % 31'inin de her programı izledikleri anlaşılmıştır(210). Bu gruptaki öğrencilerin % 40'ının günde 1-2 saat, % 40'ının günde 3-4 saat televizyon izledikleri saptanmıştır(211).

---

(207) Geniş bilgi için bkz.: NİRUN, s.268-277

(208) GÖKMEN ve diğerleri, s.56-57

(209) A.g.k., s.61-62

(210) DEMİRAY, s.74

(211) A.g.k.

Toplumun çeşitli kesimlerinde farklı zamanlarda yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- a) Televizyon, toplumun zaman kullanımında önemli bir yere sahiptir.
- b) Televizyonun eğlence işlevinin yanısıra habercilik işlevine de toplumca önem verilmekte, kırsal alanda habercilik işlevine olan ilgi daha da artmaktadır.
- c) Televizyon izleme sıklığı ve eğlence türü programlara ilgi kadınlarda erkeklerden fazladır.
- d) Öğrenim düzeyi, yaş, cinsiyet gibi nitelikler televizyon izleme sıklığını ve program seçimini etkileyen unsurlar olmaktadır.

Toplum yaşamına en son giren kitle iletişim aracı olan video'nun kullanım amaçlarının ve yaygınlığının boyutlarını ortaya koyan geniş kapsamlı bir araştırmanın günümüze değin yapılmamış oluşundan dolayı; ülke düzeyinde video kullanımına ilişkin değerlendirme ve yargılara varılabilmemesi henüz olası görülmemektedir. Ancak, Eskişehir bölgesini kapsayan bir video araştırmasının ortaya koyduğu bulgular, video kullanımı konusunda fikir vermesi açısından yararlı olabilecektir.

Geçerli asgari ücret ve video cihazı fiyatları dikkate alınacak olursa, video'nun pahalı bir kitle iletişim aracı olduğu ve üst düzey gelir grubunda bulunan toplum tabakaları tarafından kullanıldığı savunulabilir(212). Ancak video cihazı üretici firmalar, video player (gösterici) üretimiyle video alım zorluklarını bir ölçüde gidererek video piyasasını genişletme çabalarını sürdürmektedirler. Günümüzde, videonun çok yaygın olmasa da toplumun küçümsenemeyecek

---

(212) BARKAN ve diğerleri, s.28

bir kesimine ulaştığı, bu alanda etkinlik gösteren video klüplerin ve üretici firmaların sayılarına bakılarak söylenebilir. Türkiye pazarına sokulan video'nun kullanım amaçlarına bakıldığında, daha çok eğlence amaçlı bir kullanımın olduğu, bireylerin video'da film, dizi film, müzik türü programlar izledikleri görülmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz video araştırmasının bulgularına göre video alım nedenleri; % 23.3 rahatça film izlemek için, % 15.0 televizyon yayınları yetersiz bulunduğu için, %15.5 ailenin arzusuyla, % 12,7 boş zamanları değerlendirmek için, % 12.2 eğlendirici olduğundan, % 11.1 gereksinim olduğundan şeklinde belirlenmiştir(213). Video kullanma olanağına sahip deneklerin, diğer kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkilerinde değişiklik olup olmadığının araştırılması sonucu, sinema hariç diğer kitle iletişim araçlarıyla ilişkilerinde önemli değişikliklerin olmadığı; ancak sinemaya gitme oranında % 41.2'lik bir azalmanın olduğu saptanmıştır(214). Görüldüğü gibi video, toplumumuza bir eğlence aracı olarak girmiş ve yoğunlukla evde film izlemeye yönelik bir araç durumuna gelmiştir. Video izleyen toplum katmanlarının bu yönelişinde, kendilerine sunulan programların türü ve yoğunluğunun da belirleyici olduğu söylenebilir.

Oldukça eski bir geçmişe sahip bulunan sinemanın toplumumuzdaki yeri, eğlence gereksiniminin karşılanması yönündedir. 1970'li yıllarda televizyonun ülke düzeyinde yaygınlaşması ile önemli ölçüde izleyici kaybına uğrayan ve bu yüzden ekonomik sıkıntılar yaşayan sinemanın günümüzdeki yeni rakibi olarak video görülmektedir. Ancak, kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevleri bölümünde değindiğimiz gibi; sinema her yeni gelişim karşısında kendisine bir çıkış yolu bularak varlığını sürdürmüştür. Günümüzde de video'nun rekabeti tehli-

---

(213) A.g.k., s.68

(214) Geniş bilgi için bkz., A.g.k., s.178-198

kesine karşı, sinema filmlerinin video bantlara aktarılarak pazarlanması gibi bir yöntemle sinema, video pazarını bir ölçüde kontrolüne almış, yeni bir gelir kaynağı durumuna getirmiştir. Bu durumun yanısıra görsel avantajları, bireylerin sinemaya gitme alışkanlıklarınının katkısı ve özgün yapısı ile sinema, diğer kitle iletişim araçlarının yanısıra varlığını sürdürmekte; toplumun ilişki kurduğu önemli bir kitle iletişim aracı olma özelliğini korumaktadır. Elde edilebilen son verilere göre; yılda altmış iki milyon beşyüzbin kişi, dokuz yüz otuz sekiz kapalı sinemaya giderek film izlemektedir(215). Kırsal alanda, gezici sinemalar aracılığıyla film izleyebilenler bu sayının dışındadır. .

---

(215) "Ulusal İstatistikler" Ana Britannica(ek), İstanbul, 1986, s.140-141.

V- AÖF ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMINDA KİTLE
İLETİŞİM ARAÇLARININ YERİNİN BULGULAR IŞIĞINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencilerine uygulanan sormacanın sonuçlarına ve değerlendirmelere yer verilmektedir. Yöneltilen sorular, öğrencilerin doğal, toplumsal ve ekonomik yapılarını ortaya koyucu, kitle iletişim araçlarıyla ilişkilerini belirleyici ve boş zaman etkinlikleri konusunda bilgi toplamaya yönelik olmak üzere üç bölümde toplanmıştır. Bulguların değerlendirilmesi aşamasında da, anılan gruplamaya paralel bir yöntem izlenecek, sözkonusu üç grubun verileri arasında bağlantı kurularak sonuçların değerlendirilmesine çalışılacaktır.

13- ÖĞRENCİLERİN DOĞAL, TOPLUMSAL ve EKONOMİK YAPILARI

Bu grupta yer alan sorular, öğrencilerin kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkilerinin ve boş zamanları konusunda uygulama ve beklentilerinin anlaşılmasına yardımcı olacağı varsayımıyla konulmuştur. Öğrencilerin doğal, toplumsal ve ekonomik nitelikleri başka bir yaklaşımla; onların toplumsal kişilik geliştirme ortamları hakkında fikir vermesi açısından da önemli görülmüştür.

Elde edilen verilere göre, sormaca uygulanan öğrencilerin % 41'i kız, % 58.9'u erkektir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir başka araştırmada da, bu oran kız

öğrenciler için % 40, erkek öğrenciler için % 60 olarak saptanmıştır(216). Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin ailelerinin buldukları yerleşim merkezleri araştırıldığında, büyük bir kesimin metropolitan iller (Ankara, İstanbul, İzmir) ve diğer il merkezlerinde yaşadıkları belirlenmiştir(Bkz.Tablo 4).

Tablo: 4

Öğrenci Ailelerinin Yerleşim Merkezlerine Göre Dağılımı

	Büyük İller Ank.İst.İzm.	İl Merkezi	İlçe Merkezi	Kasaba	Köy	Boş
Genel	% 28.7	53.4	12.8	0.4	4.4	-
Kız	% 22.8	66.2	7.2	1.2	2.4	-
Erkek	% 32.7	44.5	16.8	-	5.8	

Tabloda da görüldüğü gibi kız öğrencilerin aileleri il merkezlerinde yoğunlaşırken erkek öğrenci ailelerinin kız öğrenci ailelerinden daha fazla büyük il merkezlerinde yaşadıkları görülmektedir.

Öğrenim gördükleri ilde nerede kaldıklarına ilişkin bir soruya öğrencilerin verdikleri yanıtlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo: 5

Öğrencilerin Kaldıkları Yerler

	Ailemle	Devlet Yurdunda	Özel Yurtta	Bekar Evinde	Akrabaları- nın Yanında	Boş
Genel	% 37.6	10.8	4.4	38.1	7.9	0,9
Kız	% 48.1	16.8	6.0	15.6	10.8	2.4
Erkek	% 30.2	6.7	3.3	53.7	5.8	-

Tablo 4'teki dağılımla birlikte tablo 5 değerlendirildiğinde kız öğrencilerin önemli bir kesiminin Eskişehir'de yaşayan ailelerin çocukları olduğu ya da öğrenim için aileleriyle birlikte Eskişehir'e geldikleri veya akrabalarının yanında kaldıkları görülmektedir. Kız öğrencilerin akrabalarının da aile oldukları varsayılırsa, yaklaşık % 60' ı öğrenimlerini aile ortamında sürdürmektedirler. Buna karşılık erkek öğrencilerin kızlara oranla daha fazla Eskişehir dışındaki yerleşim merkezlerinden, yalnız geldikleri ve aile ortamından bağımsız yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin toplumsal kişilik geliştirmesinde ailenin önemli payı olduğu gözönüne alınarak, anne ve babanın öğrenim düzeyini belirlemeye yönelik sorulara ankette yer verilmiştir. Elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo : 6

AÖF Öğrencilerinin Anne ve Babalarının Öğrenim Düzeyi

	Okur-Yazar Değil		Okur-Yaz.veya İlkok.Mez.		Or.Ok. Mezunu		Lise veya Den.O.M		Yük.Ok. Mezunu		Boş	
	Anne-Baba	Anne Baba	Ann.Bab.	Ann.Bab.	Anne-Ba.	An.Ba.						
Genel	% 8.9	1.4	46.0	29.7	17.3	11.3	16.8	26.7	10.8	30.1	-	0.4
Kız	% 4.8	1.2	48.1	28.9	12.0	8.4	21.6	26.5	13.2	33.7	-	1.2
Erkek	% 11.7	1.6	44.5	30.2	21.0	13.4	13.4	26.8	9.2	27.7	-	-

Anne ve babaların eğitim düzeyi konusunda, erkeklerin daha yüksek eğitim gördükleri anlaşılmaktadır. Ülke genelindeki kadın-erkek eğitim eşitsizliğine benzer bir sonuç çıkmasına karşılık, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin anne ve babalarının eğitim düzeyi başka araştırmalarda elde edilen sonuçlardan daha yüksek görülmektedir(217). Öğrencilerin

(217) GÖKMEN ve diğerleri, s.38 ve
DEMİRAY, s.32

cinsiyeti açısından anne ve babaların öğrenim düzeyi karşılaştırıldığında, kız öğrencilerin anne ve babalarının, erkek öğrencilerin anne ve babalarından daha yüksek düzeyde eğitim gördükleri anlaşılmaktadır.

Bir işte çalışıp çalışmadıklarına ilişkin bir soruya kız öğrencilerin % 85.5'i, erkek öğrencilerin % 48.7'si "çalışmıyorum" şeklinde yanıt vermişlerdir. Erkek öğrencilerin % 31.9'u yaz tatillerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin yüksek öğrenimlerini sürdürmek için ekonomik yönden ailelerine bağımlı olduklarını göstermektedir. Ailelerin ekonomik yapıları konusunda bilgi edinmek için konulan sorulara verilen yanıtlardan anlaşıldığına göre; aileye gelir sağlayan kişi sayısı, % 56.9 bir kişi, % 32.1 iki kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir başka araştırmada saptanan, kent bölgesi ailelerinde gelir sağlayan bir kişi oranı (% 53.6) ile öğrencilerden edinilen, aileye gelir sağlayan kişi sayısı verileri birbirine oldukça yakındır(218). Daha önce ortaya konulduğu gibi, denek grubunun büyük bir kısmı kent kökenlidir. Öğrenci ailelerinin toplam aylık gelirlerini belirlemeye yönelik bir soruya verilen yanıtlara göre, ailelerin % 58.8'i orta düzey gelirlidir. Gelir durumu iyi olarak nitelenebilecek ailelerin oranı % 37.1 olarak görülmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin gelir durumları karşılaştırıldığında; orta düzey gelirli erkek öğrenci ailelerinin % 60.4, kız öğrenci ailelerinin % 56.5, gelir durumu iyi olarak nitelenebilecek erkek öğrenci ailelerinin oranı % 36.1, kız öğrenci ailelerinin oranı % 38.5, olarak ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi kız öğrenci ailelerinin ekonomik durumları, erkek öğrenci ailelerine oranla biraz daha iyidir.

Oturmakta olduğunuz konutta kendinize ait bir odanız varmı sorusuna erkek öğrenciler % 71.4, kız öğrenciler % 65.0 oranında "var" yanıtı vermişlerdir. Erkek öğrencilerin oranınının kızlara göre biraz daha yüksek oluşu, bekar evinde kalan erkeklerin kızlara oranla daha kabarık bir yüzdeye sahip olmalarıyla açıklanabilir.

Açıköğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencilerinin doğal, toplumsal ve ekonomik özelliklerinin toplu olarak değerlendirilmesi durumunda ortaya çıkan tablo şöylece özetlenebilir. Öğrencilerin önemli bir kısmı kent kökenlidir. Kız öğrenciler, erkek öğrencilere oranla daha denetimli ve koruyucu bir ortamda yüksek öğrenimlerini sürdürmektedir. Bu durum, toplumda kızların korunması ve gözetilmesi gibi yaygın bir inanış ve uygulamanın üniversite ortamındaki uzantısı olarak değerlendirilebilir. Öğrenciler ekonomik olanaklar açısından ailelerine bağımlıdırlar. Bu bağımlılık kız öğrencilerde daha yoğun olarak görülmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında; kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere oranla daha düşük ve bir kişinin gelir sağladığı aile türünün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Anne ve baba olarak tanımlanabilecek iki kişinin gelir sağladığı aile tipi, kız öğrencilerin ailelerinde, erkek öğrenci ailelerine oranla daha geniş yer tutmaktadır. Ayrıca gelir seviyesi ve eğitim düzeyi açısından kız öğrencilerin aileleri erkek öğrenci ailelerinden daha iyi durumdadırlar. Elde edilen veriler genel toplumsal aile yapılarına benzer niteliktedir. Ancak anne ve babaların eğitim düzeyleri genel toplumsal bulguların üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun, ailelerin önemli bir kısmının kent kökenli oluşundan kaynaklandığı düşünülebilir.

14- AÖF ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRMELERİ

Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme eğilimlerini, toplumun boş zaman değerlendirme eğilim ve alışkanlıkları ile birlikte ele almak gereklidir. Öğrencilerin, üniversite öğrenciliğinin yanı sıra toplumun bir üyesi olarak, genel boş zaman değerlendirme eğilimlerinden etkilenmeleri beklenilebilecek bir durumdur. Böyle bir yaklaşımla, boş zaman kullanımında toplum için geçerli olan zaman kullanma sınır ve olanaklarının öğrenciler için de geçerli olacağını ileri sürmek olasıdır.

Üniversite öğrencilerinin boş zaman kullanma biçimlerini belirleyen çeşitli unsurlar vardır. Öğrencilerin boş zaman kullanma biçimlerini değerlendirirken, konuya bu unsurların hazırladığı boş zaman kullanım ortamını da gözönüne alarak yaklaşılması, sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Söz konusu belirleyici unsurlar kabaca şu başlıklar altında toplanabilir.

- a) Öğrencilerin ekonomik olanakları.
- b) Öğrenim ve diğer zorunlu kullanılan zamanlardan artakalan zaman.
- c) İçinde buldukları çevrenin, boş zamanlarını değerlendirebilmek için öğrencilere sağladığı olanaklar
- d) Zaman kullanma konusunda, toplumsal çevreden öğrencilere yansıyan eğilimler

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin önemli bir kısmının orta düzey gelirli, yaklaşık 1/3'ünün ekonomik durumu iyi ailelerden geldiği; büyük bir kesiminin çalışmadığı, dolayısıyla ekonomik açıdan ailelerine bağımlı oldukları hatırlanacak olursa, boş zaman etkinliklerine katılmak için ekonomik sorunlarının varlığından söz edilebilir. Öğrencilerin önemli bir kısmının öğrenim için il dışından geldikleri; barınma, beslenme, öğrenim giderleri gibi har-

camaları ailelerinden elde ettikleri gelirle karşılamak zorunda oldukları da dikkate alınır, boş zaman etkinliklerinde karşılaştıkları ekonomik sınırlılıklar daha da iyi anlaşılabilir.

Öğrencilerin, öğrenim ve diğer zorunlu gereksinimleri için kullandıkları zamanlar, boş zaman etkinliklerini belirleyen önemli unsurlar arasında sayılabilir. Yapılan çeşitli araştırmalar, öğrencilerin zorunlu kullandıkları zamanlardan artakalan boş zamanlarının pek fazla olmadığını göstermektedir. Yüksek öğrenim öğrencileri üzerinde yapılan iki değişik araştırmada, öğrencilerin kendilerine ayırabildikleri ve özgürce kullanabildikleri zamanın 1-2 saat arasında değiştiği ortaya çıkarılmıştır(219). Açıkoğretim Fakültesi örgün bölüm öğrencilerine uyguladığımız sormacada "zorunlu uyku, temizlik, beslenme, iş ve ders çalışma saatleri dışında, günde ortalama kaç saat boş zamanınız kalmaktadır" sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 7

AÖF öğrencilerinin boş zamanları

		Boş zamanım yok	1-2 saat	1-3 saat	5-6 saat	7 saat ve daha faz.	Boş
Genel	%	12.3	42.5	33.1.	9.4	-	2.4
Kız	%	10.8	50.6	28.9	6.0	-	3.6
Erkek	%	13.4	36.9	36.1	11.7	-	1.6

Görüldüğü gibi öğrencilerin boş zamanları, diğer araştırmalarda ortaya çıkan bulgulara yakındır. Öğrencilerin boş zaman yoğunluğu 1-2 saat arasındadır. Öğrencilerin

(219) GÖKMEN ve diğerleri, s.56 ve DEMİRAY, s.42

üçte biri günde 3-4 saat arasında boş zamana sahiptir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla boş zamanları bulunmaktadır. Aradaki bu farklılık, kız öğrencilerin daha fazla aile ortamında yaşadıkları hatırlanacak olursa, kız öğrencilerin ev işlerine yardımcı olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme eğilimlerini saptamaya yönelik çeşitli araştırma ve incelemelerde; bulunulan serbest zaman etkinliklerinin pasif/yumuşak serbest zaman etkinlikleri olduğu ortaya çıkarılmıştır(220). Üniversite ortamındaki pasif boş zaman değerlendirme etkinliklerinin Açıköğretim Fakültesi öğrencileri için geçerlilik derecesini saptamaya yönelik "boş zamanınız olduğunda, arkadaş toplantılarına veya kahveye gitmek için zaman ayırırmısınız" sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 8

Kahve-Arkağaş Toplantılarına Ayrılan Zaman

	Hiç zaman ayırmam	Arada bir zaman ayırıyorum	Genellikle za. ayırıyorum	Zamanımı bu tür etkin. ayırmam	Boş
Genel %	7.9	59.9	23.7	5.9	2.4
Kız %	4.8	69.8	19.2	2.4	3.6
Erkek %	10.0	52.9	26.8	8.4	1.6

Görüldüğü gibi verilen yanıtlar, "arada bir" ve "genellikle" maddelerinde toplanmaktadır. Genellikle ve arada bir yanıtları arasındaki fark, deneklerin bu kavramları algılayışında görecelilik olabileceğinden, kesin sınırlar-

(220) GÖKMEN ve diğeri, s.45-46 ve

ÖZCAN KÖKNEK, Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Cem Yayınları, İstanbul: 1981, s.180

la belirlenememektedir. Ancak genel olarak, bu tür pasif zaman etkinliklerinin öğrenciler arasında yaygın olduğu ileri sürülebilir ve genellikle yanıtı verenlerin, arada bir yanıtı verenlerden daha fazla bu tür etkinliklerde buldukları söylenebilir. Öğrencilerin bu tür etkinliklere yönelmelerinde daha önce de belirttiğimiz ekonomik sınırlılıklar, başka etkinliklerde bulunabilme olanaklarının azlığı, alışkanlık gibi unsurlar etken olmaktadır. Cinsiyet açısından bu tür etkinliklerde bulunma eğilimlerine bakıldığında; kız öğrencilerin pasif etkinliklerde bulunma oranının erkek öğrencilere göre daha az oluşuna karşılık, süre olarak pasif etkinliklerde bulunma yoğunluğunun erkek öğrencilerde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla boş zamanlarının oluşu ve toplumsal ortam içinde, hareket özgürlüklerinin kız öğrencilere göre daha geniş oluşuyla açıklanabilir.

"Boş zamanınızda en fazla hangi tür etkinliklerde bulunmayı isterdiniz" şeklindeki bir soruyu, öğrenciler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yanıtlamışlardır.

Tablo: 9

Katılmak istenilen boş zaman etkinlikleri

	Kahve, arkadaş topl.	Spor etkinlikleri	Kitap Okuma	K.İ.A. ile ilgilenmeler	Kültürel etkinlikler	Boş
Genel %	8.4	16.3	24.2	17.3	29.7	3.9
Kız %	2.4	9.6	28.9	12.0	43.3	3.6
Erkek %	12.6	21.0	21.0	21.0	20.1	4.2

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin daha çok kültürel etkinliklere katılmak istedikleri görülmektedir. Kahve ve arkadaş toplantıları gibi etkinliklere katılma isteği, katılma oranının oldukça altındadır. Kız öğrencilerin yaklaşık altı katı fazla olan bu tür etkinliklere katılma

isteği, erkek öğrencilerin kahve olgusuna kız öğrencilerden çok daha fazla eğilimli olduklarını göstermektedir. Kız öğrencilerin katılmak istedikleri etkinlik türlerinin dağılımına bakıldığında, yaklaşık yarısının kültürel etkinliklere katılma isteğinde oldukları anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin diğer katılmak istedikleri etkinlik türü kitap okumaktır. Bu durum, yetiştirilme biçimlerinin, çevrelerinin kendilerine sundukları olanakların ve toplumca kabul görebilecek boş zaman etkinliği türlerinin, kız öğrencilerin katılma isteklerine yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sportif etkinliklere katılma isteğindeki kız-erkek öğrenci oranı farklılığının, cinsiyet ve bağlı olarak yetiştirilme biçimlerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Açıköğretim Fakültesi yaygın bölüm öğrencilerinin sportif boş zaman etkinliklerinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir(221). Ayrıca sportif etkinliklerde bulunabilmek için gerekli tesislerin sağlanması da, bu tür etkinliklere yönelişi etkileyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Boş zamanlarda kitle iletişim araçlarıyla ilgilenme isteği erkek öğrencilerde, kız öğrencilerden daha fazladır. Bir başka araştırmada, öğrencilerin en fazla katıldıkları etkinlik türleri içinde kitle iletişim araçlarıyla ilgilenmenin de olduğu saptanmış (okuma, televizyon izleme, radyo dinleme), ancak katılmak istenilen etkinliklerde, en çok katılmak istenilen etkinlik türlerine girmedikleri ortaya çıkarılmıştır(222). Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarıyla ilgilenme isteklerinin, iletişim alanında eğitim görmekte oluşlarıyla açıklanması olanaklıdır.

---

(221) DEMİRAY, s.47

(222) GÖKMEN ve diğerleri, s.45-60-61

Öğrencilere yöneltilen "Boş zamanlarınızı değerlendirebilmek için, kütüphane, spor ve kültürel etkinlik hizmetlerini yeterince bulabiliyormusunuz" şeklindeki bir soruya verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 10

Boş zaman etkinlik hizmetlerinin yeterliliği

	Evet	Hayır	Fikrim yok	Boş
Genel	% 25.7	63.3	7.9	2.9
Kız	% 26.5	59.0	8.4	6.0
Erkek	% 25.2	66.3	7.5	0.8

Görüldüğü gibi, öğrencilerin önemli bir kısmı boş zamanlarını değerlendirebilmek için kendilerine yeterli hizmetin sağlanmadığını düşünmektedirler. Bu tür hizmetlerin yeterince sağlanmadığı inancı, erkek öğrencilerde kız öğrencilerden daha fazladır. Kız öğrenciler, boş zamanları değerlendirme konusunda sağlanan hizmetleri erkek öğrencilere oranla daha yeterli bulurlarken, bu konuda fikri olmadığını belirtenlerin yüzdesi de, erkek öğrencilerin yüzdesinden fazladır.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin boş zaman değerlendirmeleri konusunda elde edilen bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir. Öğrencilerin kendilerine ayırabildikleri, özgürce kullanabildikleri zamanlar, kız öğrenciler için günde 1-2 saat, erkek öğrenciler için günde 1-4 saat ile sınırlıdır. Öğrencilerin boş zaman etkinliklerinde, kahve, arkadaş toplantıları gibi pasif boş zaman etkinlikleri önemli bir yer tutmaktadır. Katılmak istedikleri etkinlik türlerinde pasif etkinliklere, aktif etkinliklere verdiklerinden daha az yer vermeleri, öğrencilerin kahve, arkadaş toplantıları gibi etkinliklere isteyerek katılmadıklarını göstermektedir. Öğrenciler bu tür etkinliklere başka seçenekleri olmadığı için katılmaktadırlar. Bu durum, yapılan bir başka araştırmada da benzer şekilde or-

taya konmuştur(223). Boş zaman etkinliklerinde bulunabil-
mek için öğrencilere sağlanan olanaklar, öğrenciler tara-
fından yetersiz görülmektedir.

---

(223) NERMİN ABADAN, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Za-
man Faaliyetleri, A.Ü./S.B.F. yayınları, No: 135-117,
Ankara: 1961, s.80

15. AÖF ÖĞRENCİLERİNİN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLE ZAMANI DEĞERLENDİRMELERİ

Bu kısımda, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Öğrencilere, radyo, televizyon, video, sinema, gazete gibi kitle iletişim araçları ile ilgilerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur.

Öğrencilere yöneltilen "radyo dinliyormusunuz" sorusuna % 90 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Kız öğrencilerin % 90.3'ü erkek öğrencilerin % 89.9'u radyo dinlemektedirler. "Günde kaç saat radyo dinliyorsunuz" sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: 11

Radyo dinleme süreleri

	1 saatten az	1-2 saat	3-4 saat	5-6 saat	daha fazla
Genel	% 38.9	43.1	14.2	3.1	0.5
Kız	% 34.2	42.1	19.7	3.9	-
Erkek	% 42.1	43.8	10.5	2.6	0.8

Öğrencilerin radyo dinleme süreleri, bir saat'ten az ve bir iki saat dilimleri arasında toplanmaktadır. Kız öğrencilerin radyo dinleme sürelerinin erkek öğrencilere oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

"Radyoda en çok hangi programları dinlersiniz" şeklindeki bir soruyu, öğrenciler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yanıtlamışlardır.

Öğrencilerin en fazla dinledikleri program türü genel dağılımda spor, eğlence, magazin programlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak cinsiyet açısından program seçme eğilimlerinde önemli farklılıkların olduğu görülmektedir.

Tablo: 12

Radyo'da dinlenen program türleri

	Spor-eğlence, magazin	Tiyatro	Haber	Her türlü program	Eğitim
Genel %	41.7	4.7	14.2	38.6	0,5
Kız %	26.6	8.0	14.6	50.6	-
Erkek %	49.5	2.5	13.4	29.4	0,8

Kız öğrenciler, erkek öğrencilerden daha uzun süreli radyo dinlemekte, buna karşılık program seçiminde erkek öğrenciler kadar titiz davranmamaktadırlar. Radyonun, yasalarla belirlenen "eğitime yardımcı olma" işlevinin yerine getirilemediği, öğrencilerin eğitim programlarına gösterdikleri ilgisizliğe dayanılarak ileri sürülebilir. Öğrencilerin, eğlence, magazin türü programlara yönelmelerinde, müziğin bu tür programlarda yoğun olarak yer almasının payı olduğu savunulabilir. "Her türlü program dinliyorum" yanı-tındaki yoğunluğun, radyonun başka etkinliklerde bulunurken de dinlenilebilir bir kitle iletişim aracı oluşundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo : 13

Radyo dinleme nedenleri

	haber almak için	bilgi edinmek için	eğlenmek için	boş zaman dol. için	alışkanlıktan
Genel %	22.2	16.9	24.3	22.7	13.7
Kız %	18.9	21.6	20.2	22.9	16.2
Erkek %	24.3	13.9	26.9	22.6	12.1

Öğrencilerin radyo dinleme nedenlerine bakıldığında, radyonun birbirine yakın oranlarda çeşitli amaçlar için dinlendiği görülmektedir. Erkek öğrencilerin radyo dinleme nedenlerinin başında eğlence amacı gelirken, kız öğrencilerde boş zaman doldurmak için radyo dinleme eğilimi daha fazladır. Kız öğrencilerin boş zamanları doldurma ve alış-

kanlıktan dolayı radyo dinleme eğilimleri, erkeklere göre daha az program seçmelerini açıklayıcı olarak görülebilir. Ayrıca boş zamanlarını erkeklere oranla daha pasif olarak geçirdikleri, radyo dinleme süresine, dinlenen program türlerindeki seçiciliklerinin azlığına ve dinleme nedenlerine bakılarak söylenilebilir. Genel değerlendirme sonuçlarına bakılarak, radyoyu amaçsız dinledikleri söylenecek öğrenci oranı % 36.4'e ulaşmaktadır. Bu oran, genel yüzde içinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Yaklaşık 1/3 oranındaki öğrenci grubu, radyo dinlemeyi pasif boş zaman değerlendirme etkinliği olarak algılamakta ve değerlendirmektedir.

Öğrencilerin radyoyu nasıl dinlediklerine ilişkin bir soruya verdikleri yanıtlar tablo: 14'de gösterilmektedir.

Tablo:14
Radyo dinleme koşulları

	kendim açarak	radyo varsa ve açıksa	boş zamanlarımda	önemli olaylarda
Genel	% 49.4	28.9	13.1	8.4
Kız	% 43.4	39.4	11.8	5.2
Erkek	% 53.5	21.9	14.0	10.5

Öğrencilerin radyo dinleme etkinliklerinde yoğunluğun "ilgimi çeken programların yayın saatlerinde kendim açarak" maddesinde toplandığı görülmektedir. Rastlantısal olarak radyo dinleyen öğrencilerin, kız öğrenci grubunda daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kız öğrencilerin her programı dinleme eğilimleri ile uyumludur.

Radyo dinlememe nedenlerinin saptanmasına yönelik "Radyo dinlemiyorsanız sizce en önemli sebebi nedir" sorusunu, öğrencilerin % 31.6'sı yanıtlamıştır. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 15
Radyo dinlememe nedenleri

	yayın saatleri uygun değil	programları beğenmiyorum	zamanım yok	radyom yok	Başka etkinlikte bulunuyorum
Genel %	37.5	17.1.	6.2	9.3	29.6
Kız %	31.4	11.4	8.5	8.5	40.0
Erkek %	44.8	24.1	3.4	10.3	17.2

Radyo dinlememenin en önemli nedeni, öğrenciler tarafından yayın saatlerinin uygunsuzluğu olarak belirtilmiştir. Birkaç kanal üzerinden yayın yapmasına karşılık radyonun, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin önemli bir kesiminin beklentilerine uygun bir program düzenlemesinin olmadığı görülmektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinin beklentilerini karşılamak durumunda bulunan radyonun, bu tür sorunlarla karşılaşması doğaldır. En azından örneklem grubuna dahil öğrencilerin sayısı, program düzenlenmesinde sorunlar olduğu şeklindeki bir yargıya ulaşılmasını olanaksız kılacak kadar küçüktür.

Diğer dinlememe nedenleri yoğunluk sırasına göre, başka etkinliklerde bulunmayı tercih etme, programları beğenmeme, radyonun bulunmayışı ve zaman yokluğu olarak belirtilmiştir. Programları beğenmeme, erkek öğrenciler için önemli bir dinlememe nedeni olarak görülmektedir. Kız öğrencilerin en önemli dinlememe nedeni "başka etkinliklerde bulunmayı tercih etme" olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek dinlememe nedenleri, gerek dinlenen program türleri ve dinleme nedenlerinden çıkarılabilecek ortak bir sonuç; kız öğrencilerin, erkek öğrencilerden daha pasif olarak radyo dinleme etkinliklerine katıldıkları biçiminde özetlenebilir.

Öğrencilerin, bir başka elektronik kitle iletişim aracı olan televizyona gösterdikleri ilgi, genel toplumsal eğilimlere paralel olarak oldukça yüksek görülmektedir.

Öğrencilerin % 91.5'i televizyon izliyormusunuz sorusuna "evet" yanıtı vermişlerdir. Televizyon izlediğini belirten erkek öğrenci oranı % 93.2, kız öğrenci oranı % 89.1'dir. Günde kaç saat televizyon izlediklerine ilişkin bir soruya, öğrenciler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yanıtlamışlardır.

Tablo: 16
Televizyon izleme sıklığı

	1 saatten az	1-2 saat	3-4 saat	başından sonuna kadar
Genel %	12.3	50.8	35.8	1.0
Kız %	10.5	52.6	34.2	2.6
Erkek %	13.5	49.5	36.9	--

Öğrencilerin televizyon izleme sıklığı 1-2 saat arasında yoğunlaşmaktadır. Öğrencilerin % 36'sının da 3-4 saat süreyle televizyon izlediklerine dikkat edilirse öğrencilerin çok büyük bir bölümünün günlük yaşamında televizyonun oldukça önemli yer tuttuğu görülmektedir. Televizyon programları ağırlıklı olarak geceleri yayınlanmaktadır. Öğrencilerin gündüzleri öğrenim etkinliklerinde buldukları, diğer boş zaman etkinliklerini gündüzleri gerçekleştirdikleri (özellikle kız öğrenciler için bu durum erkek öğrenciler için olduğundan daha geçerlidir) düşünülürse, yarısının gece boş zamanlarının önemli bir kısmını, 1/3'ünün de gece boş zamanlarının hemen tümünü televizyon karşısında geçirdikleri söylenebilir. Cinsiyet açısından televizyon izleme süreleri arasında önemli bir farklılık yoktur.

Öğrencilerin, televizyon izleme nedenlerinin saptanmasına yönelik "neden televizyon izliyorsunuz" sorusuna verdikleri yanıtlar tablo: 17'de gösterilmektedir.

Tablo: 17

Televizyon izleme nedenleri

	Haber için	bilgi için	eğlence için	alışkanlık tan dolayı	boş zamanları doldurmak için
Genel	% 20.7	34.5	10.1	20.2	14.3
Kız	% 14.2	33.7	6.4	29.8	15.5
Erkek	% 25.2	35.1	12.6	13.5	13.5

Öğrencilerin televizyon izleme nedenlerinde "bilgi için" izleme, diğer izleme nedenlerine göre daha fazladır. Erkek öğrenciler için, haber gereksinimlerinin karşılanmasında televizyonun önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kız öğrencilerin izleme nedenlerinde, "alışkanlıktan dolayı" ve "boş zamanları doldurmak için" izleme oranları toplamı % 45.3 olmakta, bu oran erkek öğrencilerde % 27'ye ulaşmaktadır. Bu durumda öğrencilerin önemli bir kesiminin başka etkinlikte bulunma olanaklarının sınırlılığı nedeniyle televizyon izleme etkinliğine yöneldikleri söylenebilir.

Öğrencilerin televizyonda hangi tür programları izlediklerine ilişkin soruya verdikleri yanıtlar aşağıdaki tablodadır.

Tablo: 18

İzlenen program türleri

	film dizi-film	spor, eğlence magazin	belgesel dökümanter	haber eğitim	her türlü program
Genel %	14.7	10.0	17.3	16.8	41.0
Kız %	17.7	5.0	7.5	20.2	49.3
Erkek %	12.6	13.5	24.3	14.4	35.1

Öğrencilerin izleme için program seçme eğilimlerinin yoğun olmadığı görülmektedir. İzleme için program seçimi yapan öğrenciler, yoğunluk sırasına göre, belgesel-dökümanter, haber, eğitim ve film-dizi film izlediklerini belirtmektedirler. Kız öğrencilerin izledikleri program türlerinde ha-

ber, eğitim, film-dizi film türü programlar daha fazla yer tutarken, erkek öğrencilerin belgesel-dökümanter türde programları daha çok izledikleri görülmektedir.

Televizyon izlememe nedenlerinin araştırılmasına yönelik bir soruya öğrencilerin % 27.7'si yanıt vermiştir.

Tablo: 19

Televizyon izlememe nedenleri

	programları beğenmiyorum	yayın saatleri uygun değil	boş zamanım yok	televiz- yonum yok
Genel %	57.1	10.7	10.7	21.4
Kız %	56.5	13.0	13.0	24.2
Erkek %				

Öğrenciler, en önemli izlememe nedeni olarak televizyon programlarını beğenmediklerini belirtmektedirler. Diğer izlememe nedeni olarak, televizyonlarının olmadığını belirten öğrenciler % 21.4'lük bir kesimi oluşturmaktadırlar. Bu oranın önemli bir izlememe nedeni olarak ortaya çıkışı, diğer yerleşim merkezlerinden gelen öğrencilerin televizyonu olmayan ortamlarda barınmalarından kaynaklanmaktadır denilebilir. Hatırlanacak olursa, erkek öğrencilerin yarısından fazlası bekar evinde kalmaktadır.

Öğrencilerin televizyondan etkilenip etkilenmediklerini belirlemek amacıyla sorulan "televizyon programları hayatınızın çeşitli alanlarını düzenlemenizde etkili oluyor mu" sorusuna verilen yanıtların dağılımı tablo:20'de gösterilmektedir.

Tablo: 20

Televizyondan etkilenme durumu

	Evet	Hayır	Düşünmedim
Genel %	25.5	39.2	35.2
Kız %	24.6	39.5	35.8
Erkek %	26.0	39.1	34.7

Öğrencilerin, günlük yaşamlarında oldukça önemli yer tutan televizyondan etkilendiklerini; televizyonun, hayatlarını düzenlemelerinde yönlendirici bir işlevi olduğunu düşünenlerinin oranı toplam denek grubu içinde % 25 lik bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Televizyon izleyen öğrencilerin yaklaşık % 40'ı, televizyonun hayatlarını düzenlemede etkisinin olmadığı görüşündedirler. Bu konuda fikrinin olmadığını belirten öğrenci oranı yaklaşık 1/3'tür. Dikkat edilirse, izleme nedenleri ve izlenen program türlerinde ayırım yapmayanların oranı da % 30-%40 arasında değişmektedir. Program seçiminde, izleme nedeni belirtmede, kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla daha pasif bir tutum içinde bulunmaktadırlar. Televizyonla ilgili olarak yöneltilen çeşitli sorularla elde edilen bulgulara dayanılarak, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin önemli bir kesiminin, bilinçsiz ve dolayısıyla televizyon karşısında savunmasız, çeşitli etkilere açık bir izleyici kitlesi oluşturduklarını ileri sürmek olanaklıdır.

Toplumun günlük hayatında önemli bir yere sahip olduğu çeşitli araştırma ve incelemelerle ortaya konulmuş bulunan televizyon, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin günlük yaşamlarında da önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin televizyon izlemeyle ilgili sorulara verdikleri yanıtlardan, televizyon izleme etkinliklerini, pasif zaman değerlendirme etkinliği biçiminde algıladıkları sonucunu çıkarmak olasıdır. Öğrencilerin, iletişim alanında eğitim görmekte oluşları nedeniyle, televizyona daha bilinçli bir yaklaşımlarının olması gerektiği düşünülebilir. Televizyonla ilgili sorulara verilen yanıtlara bakılarak, öğrencilerin aldıkları iletişim eğitimini günlük yaşamlarına yeterince yansıtamadıkları gibi bir yargıya varılması olası görülmektedir. Ancak, öğrencilerin televizyona yaklaşım biçimlerinde; televizyonun yayın politikalarının, yayınlanan programların tür ve niteliklerinin de etkileyici unsurlar olabileceğini gözönüne almak gerekir. Başka tür etkinliklerde bulunma olanaklarının sınırlılığı nedeniyle

le, öğrencilerin akşamları televizyon izlemeye yöneldikleri, dolayısıyla televizyonu pasif boş zaman değerlendirme aracı olarak gördükleri düşünülebilir.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin video ile ilişkilerinin saptanmasına yönelik sorulara verilen yanıtlardan, öğrencilerin % 7.9'unun video cihazına sahip oldukları ya da kendilerinin kullanabilecekleri bir video cihazının var olduğu anlaşılmıştır. Toplumun kullanımına sunulan en son kitle iletişim aracı olan video'nun, yukarıdaki sonuca bakılarak öğrenciler arasında yaygın olmadığı söylenebilir. Video kullanma olanağına sahip öğrencilerin yanıtları ile öğrencinin yaşamında video'nun yeri ve kullanım özelliklerine ilişkin bulgular aşağıda incelenmektedir.

Tablo: 21
Video izleme süresi (haftada)

	2-5 saat	6-10 saat	11-15 saat	16-20 saat	21-25 saat
Genel %	66.6	24.0	6.0	3.0	-
Kız %	66.6	22.2	11.1	-	-
Erkek %	66.6	26.6	-	6.6	-

Öğrencilerin 2/3'lük bir kısmı video izleme etkinliğine haftada beş saatten fazla zaman ayırmamakta, yaklaşık 1/4'lük bir kısmı 6-10 saat arasında video izlemekte, daha uzun süre video izleyen öğrenciler yaklaşık 1/10'lük bir kesimi oluşturmaktadırlar. Öğrencilerin bu sürelerde izledikleri video program türlerinin dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 22
Video'da izlenen program türleri

	yerli film	yabancı film	dini program	belgesel dökümanterce	müzik, eğlence çizgi f.
Genel %	2.9	91.1	-	5.8	-
Kız %	6.6	80.0	-	13.3	-
Erkek %		100.0			

Öğrencilerin video'da izledikleri program türlerinin dağılımı, video'nun toplumdaki kullanım biçimlerine ve video piyasasındaki program türlerinin dağılımına uyum göstermektedir. Video klüpler, program türlerinin yoğunluğu açısından birer film kaseti dağıtım merkezi gibi çalışmaktadırlar. Bu durumun öğrencilere yansımaları da videoda film izlemek şeklinde olmaktadır. Öğrencilerin video klüplerde istedikleri türde programları bulup-bulamadıklarının soruşturulması sonucu, % 50'sinin istedikleri türde programları bulabildiği, % 50'sinin bulamadığı sonucuna ulaşılmıştır. İstedikleri türde programları bulduklarını belirten kız öğrencilerin oranı % 60, erkek öğrencilerin oranı % 42.8'dir. İstedikleri türde programları bulamadığını belirten kız öğrenciler % 40, erkek öğrenciler % 57.1 olarak belirlenmiştir. Bu durumda, video'da çok yüksek oranda film ve dizi film izleyen öğrencilerin önemli bir kısmının, başka seçenekleri olmadığı için film dizi film izledikleri; başka tür programlar bulabilmeleri durumunda film-dizi film izlemenin yanısıra, buldukları değişik programları da izleyecekleri şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Öğrencilerin izledikleri program türlerine, istedikleri programları bulup-bulamama durumlarına bakılarak, izlenen program türlerini piyasaya program arzını gerçekleştiren üretici firmaların sağladığı; izleyici öğrencilerin taleplerinin arza göre belirlendiği, en azından program taleplerinin sınırlı türdeki program arzına uymaya zorlandığı ileri sürülebilir. Kısaca, teknolojisi halka yaygınlaştırılan video'nun, program hazırlama ve sunma olanakları geliştirilmeden hizmete sokulduğu; ticari hedeflere ulaşabilmek için, kısa sürede gerçekleştirilmesi gereken programlara kaynak olarak, sinema filmlerinin video kasetlere çekilerek dağıtılmasına yönelindiği savunulabilir.

Bir başka görsel nitelikli kitle iletişim aracı olan sinemanın, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin yaşamındaki yerini belirlemeye yönelik sorulara verilen yanıtlar

aşağıda ele alınmaktadır.

Tablo: 23

Sinemaya gitme sıklığı

	hiç gitmem	haftada bir kez	haftada iki kez	ayda bir kez	daha az	boş
Genel %	0,9	52.9	7.9	23.7	13.8	0.4
Kız %	2.4	40.9	8.4	19.2	28.9	-
Erkek %	-	61.3	7.5	26.8	3.3	0.8

Tabloda görüldüğü gibi sinemaya gitmeme oranı % 1'den azdır. Bu durum, diğer kitle iletişim araçlarının yanı sıra sinemanın da öğrencilerin yaşamında önemli bir kitle iletişim aracı konumunda bulunduğunu göstermektedir. Öğrencilerin yarıdan fazlası haftada bir kez sinemaya gitmektedir. Cinsiyet farklılığı açısından sinemaya gitme sıklığına bakıldığında, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha az sinemaya gittikleri anlaşılmaktadır.

Tablo: 24

Film izlemeyi etkileyen unsurlar

	basın ve çevre tav.	başrol oyuncular	yönetmen	konusu	bu nitelikler beni etkilemez	boş
Genel %	43.5	4.4	13.5	29.7	3.4	3.4
Kız %	55.4	3.6	12.0	24.0	3.6	1.2
Erkek %	35.2	5.0	17.6	33.6	3.3	5.0

Öğrencilerin izleyecekleri filmleri seçmelerinde etken olan unsurların belirlenmesine yönelik "sinemaya gidiyorsanız, aşağıdakilerden hangisi filmi izlemeniz için sizi daha fazla etkiler" sorusuna verilen yanıtlar tablo:24'de gösterilmiştir. Öğrencilerin film izlemelerinde, basın ve çevrede filmin sözünün edilmesi ve tavsiyelerin etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yoğun etkileme nedeni olarak gösterilen filmin konusunun öğrenilmesinde de, basın ve yakın çevrenin etkilerinin olacağı gözönüne alınırsa, öğrencilerin basın ve yakın çevreden film

izleme konusunda yoğun olarak etkilendiği ileri sürülebilir. Öğrencilerin başrol oyuncularını dikkate alarak film izlemeye yönelmelerinin azlığına bakılarak, bu durumdan Türk Sineması için birtakım sonuçlar çıkarmak olasıdır. Bilindiği gibi, Amerikan Sinemasının bir yansıması olarak Türk Sinemasına uzunca bir süre hakim olan ve günümüzde de varlığını sürdüren "yıldız oyuncu" sistemi en azından Açıkoğretim Fakültesi öğrencilerinin sinema beklentilerine uymamaktadır. Buna karşılık, filmin yönetmeninin film izlemeye yönelmede başrol oyuncularından daha fazla belirleyici oluşu, öğrencilerin başarılı yönetmenlerin nitelikli filmlerini izleme eğiliminde oldukları biçiminde yorumlanabilir. Sinemaya herhangi bir bilgi ve eğilimden uzak, rastgele giden öğrencilerin oranı % 3.4 gibi düşük bir orandadır. Öğrencilere yöneltilen "sinemaya yeterince gitmiyorsanız sizce sebep nedir" sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 25

Yeterince film izleyememe nedenleri

	kaliteli film gelmiyor	sinema salonları yetersiz	boş zaman yok	ekonomik nedenlerden
Genel %	56.7	6.7	32.4	4.0
Kız %	45.4	3.0	50.0	1.5
Erkek %	65.8	9.7	18.2	6.0

Yeterli film izleyemediklerini düşünerek gerekçelerini tablo: 25'teki gibi açıklayan öğrencilerin genel yüzde içindeki oranı % 73.2'dir. Sinemaya hiç gitmeyen öğrenci oranının % 1'in altında olduğu hatırlanırsa, öğrencilerin çok büyük bir oranının çeşitli nedenlerle yeterli film izleyemedikleri; film izlemeyi engelleyen sorunların ortadan kalkması durumunda sinemaya çok daha fazla gidecekleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin yeterince film izleyememe nedenlerinin başında kaliteli film bulunamaması gelmektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinin gereksinimlerini yanıtlayan sinema salonlarında gösterime sokulan filmlerin nitelikle-

ri, Açıköğretim Fakültesi öğrencileri tarafından düşük olarak görülmektedir. Diğer izlememe nedenleri içinde, boş zaman bulunamayışının yeterince film izleyememe nedeni olarak gösterilmesi yaklaşık 1/3 olarak ortaya çıkmaktadır. Radyo dinlememe/dinleyememe, televizyon izlememe/izleyememe nedenlerinde zaman yokluğu, film izleyememe nedenleri içinde yer aldığı kadar yüksek değildir. Bu durum, sinema salonlarında film izlemek için bilinçli bir zaman ayırımının söz konusu olmasına karşılık, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının günlük yaşam içinde izleyicinin ek çabasına gerek duyulmadan yer alabilen araçlar olmasıyla açıklanabilir.

Cinsiyet açısından yeterince film izleyememe nedenleri karşılaştırıldığında, kız öğrenciler için en önemli izleyememe nedeni olarak boş zaman yokluğunun, erkek öğrenciler için kaliteli filmlerin gelmeyişiğinin gerekçe gösterildiği görülmektedir. Öğrencilerin yerli-yabancı film ayırımlarına bakıldığında, % 53.9'luk bir öğrenci kesiminin film ayırımı yapmadığı, % 42.0 oranındaki öğrencilerin yabancı film izlemeyi tercih ettikleri görülmüştür.

Öğrencilerin basılı kitle iletişim aracı olan gazete ile ilgilerinin belirlenmesine yönelik sorulara verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular aşağıda değerlendirilmektedir.

Tablo: 26

Gazete okuma sıklığı

	hiç okumam	çok seyrek okurum	haftada bir gün	haftada birkaç gün	her gün	boş
Genel %	-	4.9	1.4	33.1	58.9	1.4
Kız %	-	7.2	1.2	40.9	49.3	1.2
Erkek %	-	3.3	1.6	27.7	65.5	1.6

Görüldüğü gibi Açıköğretim Fakültesi öğrencileri için gazete oldukça önemli bir kitle iletişim aracıdır. Öğrencilerin, toplumda gazeteye karşı olan ilgiden çok daha yüksek sayılabilecek gazete okuma eğilimleri, eğitim düzeylerinin yüksekliği, önemli bir kesiminin kent kökenli oluşu, anne ve babalarının eğitim düzeylerinin genel toplumsal verilerin üzerinde oluşu gibi nedenlere dayandırılabilir. Öğrencilerin gazeteyi hangi olanaklarla okuduklarını belirlemek için sorulan bir soruya verdikleri yanıtların dağılımı, gazete okuma sıklık ve eğilimlerine ışık tutması bakımından önemli olabilir.

Tablo : 27

Gazete okuma olanakları

	kendim alırım	eve gelen gazeteyi okurum	arkadaşları- nın gazetesini okurum	Rastlantısal okurum	bayi önünde göz gezdi.	boş
Genel %	45.5	35.1	9.4	7.9	-	1.9
Kız %	32.5	46.9	9.6	9.6	-	1.2
Erkek %	54.6	26.8	9.2	6.7	-	2.5

Görüldüğü gibi öğrencilerin büyük kısmı gazeteyi para ödeyerek almakta ve okumaktadırlar. Kız öğrencilerin daha çok eve gelen gazeteyi okumaları, erkek öğrencilerden daha fazla ev ortamında yaşamalarından ve eve gazete girdiği için ayrıca gazete alma gereği duymamalarından kaynaklanıyor olabilir. Erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre aile ortamından daha bağımsız yaşamaktadırlar. Bu yüzden gazeteyi kız öğrencilerden daha çok kendilerinin almaları doğal bir sonuç olarak karşılanmalıdır. Ayrıca ailelerin yanında kalan öğrenci oranı ile eve giren gazeteyi okuyan öğrenci oranı arasındaki paralellik, öğrencilerin çoğunun ailelerinin gazete okudukları şeklinde yorumlanabilir. Arkadaşlarının gazetelerini okuyan ya da gazeteyi rastlantılara bağlı okuyan öğrenciler genel yüzde içinde düşük bir orana sahiptirler. Bu öğrencilerin gazete okuma olanaklarını ekonomik nedenlerin sınırladığı

ğı düşünölebileceği gibi, olanak bulduklarında bir zaman değerlendirme aracı olarak yararlandıkları olasılığı da gözönünde tutulmalıdır. Öğrencilerin gazete okuma nedenlerini belirlemek için sorulan bir soruya alınan yanıtların dağılımları tablo: 28'de verilmektedir.

Tablo: 28

Gazete okuma nedenleri

	haberleri için	bilgi için	yorumları için	kupon ve ekleri için	zaman geçirmek için	boş
Genel	% 42.5	34.6	20.7	-	-	1.9
Kız	% 33.7	37.3	27.7	-	-	1.2
Erkek	% 48.7	32.7	15.9	-	-	2.5

Öğrencilerin gazete okuma nedenlerinde haber alma işlevinin oldukça önemli bir yer tuttuğu görölmektedir. Gazetenin haberleri oldukça geniş verebilme olanakları, tekrar okunabilmesi nedeniyle bir süre sınırının olmayışı gibi üstünlüklerinin öğrenciler için çekici olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca verilen haberlere ilişkin görüş ve yorumların gazete de yer alması, öğrencilerin gazete okuma nedenlerinde önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin bilgi edinmek için gazete okuma gerekçeleri, ikinci derecede önemli okuma nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, gazetelerde yer alan röportaj, araştırma, inceleme gibi yayın türlerinin gazete okumayı önemli oranda teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Radyo dinleme ve televizyon izleme nedenlerinde ortaya çıkan, zaman geçirmek için kitle iletişim aracından yararlanma eğilimi gazetede görölmemektedir. Bu durumda gazete okuma eyleminin diğer kitle iletişim araçları ile kurulan ilişkiden daha bilinçli olduğu ve ilişki kurma amacının daha net belirlediği savunulabilir. Öğrencilerden edinilen verilere göre, günlük basında önemli bir yere sahip bulunan lotaryacılık, pazarlama gibi girişimler, Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin gazete okuma eğilimini hiç etkilememektedir.

Öğrencilerin "gazetede en çok hangi bölümü okuduk-
ları" sorusuna verdikleri yanıtlar, aşağıdaki tabloda de-
ğerlendirilmektedir.

Tablo: 29

Gazetede en çok okunan bölümler

	haber	spor	makale	röportaj inceleme	farketmez	boş
Genel %	25.2	6.9	23.2	18.3	23.7	2.4
Kız %	15.6	3.6	25.3	27.7	25.3	2.4
Erkek %	31.9	9.2	21.8	11.7	22.6	2.5

Gazeteyi haber almak amacıyla okuyan erkek öğrenci-
ler kız öğrencilerden daha fazladır. Spor bölümünü okuma
eğilimleri erkek öğrencilerde, kız öğrencilerden yoğundur.
Kız öğrencilerin röportaj-inceleme gibi yazı türlerine erkek
öğrencilerden daha fazla önem vermeleri, gazete okuma ne-
denlerinde ortaya çıkan, bilgi ve yorumlar için gazete oku-
ma eğilimleriyle uyum göstermektedir. Gazetede herhangi bir
bölümü okumaya öncelik vermeyen öğrenciler, denek grubunun
yaklaşık 1/4 ünü oluşturmaktadırlar. Bu durum radyo ve te-
levizyonda program seçmeme eğilimleri kadar yüksek olmamak-
la birlikte önemli bir oran olarak değerlendirilebilir.
Öğrencilerin, ilişkilerinin araştırıldığı tüm kitle ileti-
şim araçlarıyla ilişki kurmada, yaklaşık 1/3 oranında bilinç-
siz ve rastlantısal ilişkiler kurdukları gözlenmektedir. İle-
tişim alanında eğitim gören öğrenciler olmaları nedeniyle
bu oran yüksek sayılabilir.

Öğrencilerin, kitle iletişim araçlarına verdikleri
önem konusundaki düşünce ve inançlarının, hangi kitle ile-
tişim aracını daha etkili gördüklerinin saptanması amacı-
yla "en etkili kitle iletişim aracının hangisi" olduğu so-
rulmuştur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar
tablo: 30'da gösterilmektedir.

Tablo: 30
En etkili kitle iletişim aracı

	Televizyon	radyo	sinema	gazete	video	boş
Genel %	82.1	2.4	-	12.8	0.4	1.9
Kız %	78.3	2.4	-	16.8	-	2.4
Erkek %	84.8	2.5	-	10.0	0.8	1.6

Öğrencilerin herhangi bir kitle iletişim aracını en etkili araç olarak göstermelerinde, söz konusu kitle iletişim aracıyla kendilerinin kurduğu ilişki kadar, kamuoyundan kendilerine yansıyan görüş ve tutumların etkileri de değerlendirilmelidir. Günümüz toplumsal ortamında en aktüel kitle iletişim aracınının televizyon olduğu bilinmektedir. Gerek ulaştığı kitlenin büyüklüğü, gerek sahip olduğu teknik olanaklar ve diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha kolay, daha anlaşılabilir ilişki kurulabilmesi gibi nitelikleri gözönüne alındığında, bu aktüelliğin ve dolayısıyla etkililiğinin nedenleri ortaya çıkmaktadır. Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin en etkili buldukları kitle iletişim aracı televizyon olarak görülmektedir. Öğrencilerin bu aracı en etkili bulmalarında, çeşitli gereksinimlerine yanıt verebilen bir iletişim aracı olmasının önemli payı vardır. Televizyon haber gereksinimlerini karşılamakta, eğlenme olanağı sağlamakta, boş zaman geçirmede yararlanılmakta olan bir kitle iletişim aracıdır.

Öğrencilerin etkili buldukları diğer kitle iletişim aracı olarak gazete görülmektedir. Bu etkililik öğrencilerin gazete ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların değerlendirilmesinde yer alan okuma için süre sınırının olmayışı, çok çeşitli konularda ayrıntılı bilgi ve haber verebiliyor olması, makale, yorum gibi öğrencilerin aradıkları yazı türlerinin oluşu gibi medenlerden kaynaklanıyor olabilir. Elektronik bir kitle iletişim aracı olan radyonun etkili bulunmayışında televizyonun oldukça önemli rolünün yanında,

öğrencilerin daha çok eğlence-magazin türü programlar dinlemelerinin de rol oynadığı; radyonun bir eğlence ve boş zaman geçirme aracı olarak algılanmasının etkili olduğu düşünülebilir. Öğrenciler, daha çok birer eğlence aracı olarak yararlanan video ve sinemayı etkili bulmamaktadırlar.

Öğrencilerin etkili buldukları televizyon ve gazetenin etkililik nedenleri, öğrencilere yöneltilen "haber ve eğlence gereksinimlerinizi en fazla hangi kitle iletişim aracının karşıladığı" sorularına verilen yanıtlarla daha iyi anlaşılmaktadır. "Haber gereksinimizi en fazla hangi kitle iletişim aracı karşılıyor" sorusuna verilen yanıtların dağılımı tablo: 31'de gösterilmektedir.

Tablo: 31

En fazla haber alınan kitle iletişim aracı

	Televizyon	radyo	gazete	boş
Genel	% 36.1	4.4	57.9	1.4
Kız	% 39.7	2.4	56.6	1.2
Erkek	% 33.6	5.8	58.8	1.6

Öğrencilerin haber gereksinimini en fazla karşılayan kitle iletişim aracı, gazete olarak ortaya çıkmaktadır. Televizyon, kız öğrencilerde daha fazla olmak üzere, yaklaşık 1/3 oranında öğrencinin haber kaynağı olarak görülmektedir. Radyo, önemli bir haber kaynağı olmamakla birlikte, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla haber aldıkları bir kitle iletişim aracı konumundadır. Görüldüğü gibi gazete habercilik işlevinde diğer kitle iletişim araçlarından daha etkin bir görünümündedir. Bu durumda, gazetenin etkili bir kitle iletişim aracı olarak görülmesinin temelinde habercilik özelliğinin bulunduğu söylenebilir.

"Eğlence gereksinimizi en fazla hangi kitle iletişim aracı karşılıyor?" sorusuna verilen yanıtlar tablo:32'de değerlendirilmektedir.

Tablo: 32

Eğlence gereksinimini en fazla karşılayan k.i.a

	televizyon	radyo	sinema	gazete	video	boş
Genel %	55.4	7.4	19.8	4.4	10.3	2.4
Kız %	55.4	8.4	19.2	3.6	12.0	1.2
Erkek %	55.4	6.7	20.1	5.0	9.2	3.3

Öğrencilerin eğlence gereksinimini en fazla karşılayan kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkan araç, televizyondur. Gerek haber, gerek eğlence gereksinimlerini karşılama açısından önemli bir işlev görmesi, televizyonun en etkili kitle iletişim aracı olarak algılanmasını açıklayıcı nitelikte görülmektedir. Etkili görülen diğer kitle iletişim aracı olan gazetenin öğrencilerin büyük bir bölümünce eğlence aracı olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin eğlence gereksinimini karşılayan diğer kitle iletişim araçları, sinema ve video olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin yaklaşık % 10'unun görüntü kayıt (video) cihazı kullanma olanakları olduğu hatırlanırsa, video kullanımında eğlence amacının neredeyse tek amaç olarak ortaya çıktığı savunulabilir.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkilerini araştıran sorulardan elde edilen verilere dayanılarak; öğrencilerin kitle iletişim araçları ile yoğun ilişki içinde oldukları söylenebilir. Radyo, televizyonun etkisiyle önemini bir hayli yitirmiş, eğlence (büyük bir olasılıkla müzik dinleme) ve boş zaman geçirme aracı olarak kullanılan bir kitle iletişim aracı konumuna gelmiştir. Televizyon, öğrencilerin en fazla ilişki kurdukları ve diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha çeşitli gereksinimlerini karşıladıkları bir kitle iletişim aracıdır. Sinema, öğrencilerin hemen hepsinin ilişki kurdukları, eğlence gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir kitle iletişim aracı görünümündedir. Gazete, öğrencilerin

önemli oranda ilişki kurdukları ve daha çok haber gereksinimlerini karşılayan bir kitle iletişim aracı olarak algılanmaktadır. Video, öğrenciler arasında henüz çok yaygın olmamakla birlikte, eğlence gereksinimini karşılayan ve evde film izlemeye yarayan bir kitle iletişim aracı olarak tanımlanabilir.

VI - SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan araştırma kapsamına alınarak incelenen konular, ilk bakışta oldukça geniş ve herbiri diğerlerinden bağımsız pek çok araştırmanın yapılmasına olanak sağlayacak kadar çeşitli görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin kitle iletişim araçlarıyla ilişkilerinin belirlenmesine yönelik bu çalışmada, kapsamın daha dar tutulması gerektiği düşünülebilir. Ancak ele alınan konuların tamamı, öğrencilerin kitle iletişim araçları ile ilişkilerini belirleyebilecek durumdadır. Bu yüzden öğrencilerin toplumca gözlenebilecek tutum ve davranışlarını yönlendiren, biçimlendiren unsurların incelenmesine yer verilmesi zorunlu görülmüştür. Başka deyişle, öğrencilerin toplumsal kişilik geliştirmelerinde rol oynayan unsurlar, öğrencilerin kitle iletişim araçlarıyla ilişkilerini de belirleyici olduğundan çalışma kapsamına alınmışlardır.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin toplumsal kişilik geliştirmelerinde en önemli yere sahip ailelerinin toplumsal ve ekonomik yapıları, bilinen aile yapılarıyla büyük bir benzerlik içindedir. Öğrencilerin önemli bir kısmı gelişmiş, kent kökenli ailelerin çocuklarıdır. Ailenin geliri daha çok baba tarafından sağlanmakta, öğrenciler öğrenim için gerekli masrafları ailelerinden karşılamaktadır. Ailelerin ekonomik durumları araştırıldığında 2/3'ünün orta düzey gelirli ailelerden geldikleri görülmüştür. Anne ve babalarının eğitim düzeyleri, toplumdaki kadın-

erkek eğitim düzeyleriyle benzer niteliktedir. Erkekler kadınlara oranla daha iyi eğitim görmüşlerdir.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin, zorunlu kullanılan zamanlar dışında kendilerine ayırabildikleri boş zamanlar 1-2 saat arasındadır. Erkek öğrencilerin boş zamanları kız öğrencilere göre biraz daha fazladır. Öğrencilerin kitle iletişim araçlarına ayırdıkları zamanlara bakıldığında; televizyon izleme, radyo dinleme, gazete okuma gibi etkinliklere ayırdıkları süreler, belirttikleri boş zaman sürelerini dolduracak kadar uzundur. Başka boş zaman etkinliklerine ayrılan süreler de dikkate alınırsa, öğrencilerin boş zamanları konusunda yeterli bilince sahip olmadıkları sonucuna varılabilir. Bu durum boş zaman kavramının öneminin yeterince anlaşılammış olması, dolayısıyla toplumda bu yönde çalışma ve örgütlenmelerin olmayışından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, boş zaman üzerinde önemle durulmakta, toplum üyelerinin zamanlarını gerek kendileri, gerek toplum yararı açısından olumlu uğraşlarla geçirmeleri için çeşitli çalışma ve örgütlenmeler gerçekleştirilmektedir. Bu tür çalışma ve örgütlenmelerin olmayışı, toplumumuzun boş zamanlar konusunda bilinçsiz kalması ve zamanlarını pasif, işe yaramayan etkinliklerle tüketmeleri sonucunu doğurmaktadır. Boş zamanların değerlendirilmesi konusundaki bilinçsizlik ve olanaksızlıklar Açıköğretim Fakültesi öğrencilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Kahvehane ve arkadaş toplantıları gibi etkinlikler öğrencilerin günlük yaşamında önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin 2/3'ü Üniversitenin sağladığı olanakların, gereksinimlerinin karşılanmasında yetersiz kaldığını düşünmektedirler.

Öğrencilerin boş zamanlarını bilinçli ve işe yarar biçimde geçirmeleri için alınması gerekli önlemler, öğrencilerin kendi olanakları ile etkinliklerde bulunabilme çabalarından çok daha geniş kapsamlı düşünülmelidir. Toplumun öğrencileri sürekli etkilediği göz önüne alınarak en geniş kapsamıyla bu önlemler, toplumun boş zaman değerlendir-

me konusunda bilinçlendirilmesi ve olanak sağlanması biçiminde planlanmalı ve uygulanmalıdır. Öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme bilinç ve olanaklarına kavuşturulmasında üniversiteye de önemli görevler düşmektedir. Öncelikle öğrencilerin yararlı boş zaman etkinliklerinde bulunabilecekleri örgüt ve hizmetlerin genişletilmesi, üzerinde önemle durulması gereken önlemlerdir. Böylece öğrencilerin üniversite ile derslere gelip gitme şeklindeki ilişkilerinin sınırları daha da genişletilecek; gerek öğrencilere olanak sağlama, gerek boş zaman konusunda bilinçlendirilebilmeleri gibi sorunu çözücü önlemler gerçekleştirilebilecektir. Üniversitenin bu tür hizmetleri gereğince yerine getirebilmesi için gerekli finans ve diğer destekleyici unsurlar devlet yönetimince karşılanmalı, böylece alınacak önlemlerin gerçekten sorunu çözmeye yönelik ve sürekli olması sağlanmalıdır.

Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarıyla kurdukları ilişkilerin sıklığına, türlerine ve öğrencilerin bu araçlardan sağladıkları yararları bakıldığında, ortaya çıkan sonuçlar şöyle değerlendirilebilir.

Öğrencilerin kitle iletişim araçları ile yoğun ilişkileri vardır. Yaklaşık % 90 oranında öğrenci radyo dinlediğini, televizyon izlediğini belirtmektedir. Sinemaya gitmediğini belirten öğrenci oranı % 1'in altındadır. Gazete okuma oranı % 59 her gün, % 33 haftada birkaç gün şeklinde belirlenmiştir. Toplumumuzun televizyona ve radyoya olan yoğun ilgileri, öğrencilerde de benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. Video'nun toplumumuzda olduğu gibi öğrenciler arasında da henüz yaygınlık kazanamamış bir kitle iletişim aracı olduğu eldeki verilerden anlaşılmaktadır. Öğrencilerin yarısından fazlası haftada bir sinemaya gitmektedir. Oldukça önemli bir kısmı (% 173) yeterince sinemaya gidemedikleri görüşündedirler. Bu durumda öğrencilerin sinemaya gitme eğilimlerinin belirlenenden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Yeterince film izleyememe gerekçesi olarak gös-

Gazete, öğrencilerin diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha bilinçli ilişki kurdukları bir kitle iletişim aracı konumundadır. Öğrenciler radyo ve televizyona oranla daha az, boş zaman doldurmak için ya da alışkanlıktan dolayı gazete okumaktadırlar. Dördüncü kuvvet olarak adlandırılan basının işlevlerinin daha belirgin olarak ortaya çıktığı ve okuyucu kitlesince bu işlevlerin algılanarak amacına ulaştığı, elde edilen bulgulara dayanılarak savunulabilir. Basının eleştirilen yönleri olan lotaryacılık, pazarlama gibi etkinliklerinin öğrencileri etkilemediği bulgulardan anlaşılmaktadır.

Kuruluş aşamasından başlayarak bir takım toplumsal işlevleri karşılama amacıyla toplum hayatında yer alan kitle iletişim araçlarının, savundukları işlevleri ne ölçüde yerine getirebildikleri, izleyicilerin bu araçları kullanma biçim ve eğilimlerine bakılarak araştırılmalıdır. Böylece kitle iletişim araçlarının yayın amaç ve politikalarının gözden geçirilmesi ve gerektiğinde yeni düzenlemelere gidilebilmesi için hedef kitleler hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olabilecektir. Bu tür araştırmaların çok daha fazla sayıda, geniş kapsamlı ve toplumun çeşitli katmanlarını içine alacak biçimde gerçekleştirilmesi, sağlıklı bir iletişim ortamının oluşturulmasında geri besleme (feed-back) işlevini yerine getirecektir.

VII- E K

1. Bölümünüz nedir?
  - A) Sinema-Televizyon
  - B) Basın-Yayın
  - C) İletişim Sanatları
  - D) Eğitim İletişimi ve Plan.

2. Cinsiyetiniz nedir?
  - A) Kadın
  - B) Erkek

3. Ailenizin bulunduğu yerin niteliği nedir?
  - A) Büyük il merkezi (Ankara, İstanbul, İzmir)
  - B) İl merkezi
  - C) İlçe merkezi
  - D) Kasaba
  - E) Köy

4. Bir işte çalışıyor musunuz?
  - A) Çalışmıyorum
  - B) Yaz tatilinde çalışıyorum
  - C) Hafta sonu veya yarım gün çalışıyorum
  - D) Kısmen kendi işimde çalışıyorum
  - E) Tam gün çalışıyorum

5. Öğrenim gördüğümüz ilde nerede kalıyorsunuz?
  - A) Ailemle
  - B) Devlet yurdunda
  - C) Özel yurttta
  - D) Bekar evinde
  - E) Akrabalarımın yanında

6. Annenizin öğrenim durumu nedir?
  - A) Okur-yazar değil
  - B) Okur-yazar veya ilkokul mezunu
  - C) Ortaokul mezunu
  - D) Lise veya dengi okul mezunu
  - E) Yüksekokul mezunu

7. Babanızın öğrenim durumu nedir?
  - A) Okur-yazar değil
  - B) Okur-yazar veya ilkokul mezunu
  - C) Ortaokul mezunu

- D) Lise veya dengi okul mezunu
E) Yüksekokul mezunu
8. Aileniz kaç kişiden oluşuyor?
A) 3 B) 4 C) 5 D) Daha fazla
9. Ailenize gelir sağlayan kaç kişidir?
A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5 ve daha fazla
10. Ailenizin toplam aylık geliri hangi dilim içindedir?
A) 30.000 TL.den az B) 30.000-60.000 TL.
C) 60.001-120.000 TL D) 120.001-230.000 TL
E) 230.000 TL den fazla
11. Eskişehir'de oturmakta olduğunuz mekanda kendinize ait bir odanız var mı?
A) Evet B) Hayır
12. Radyo dinliyor musunuz?
A) Evet B) Hayır
13. Günde kaç saat radyo dinliyorsunuz?
A) 1 saatten az B) 1-2 saat C) 3-4 saat
D) 5-6 saat E) 6 saatten fazla
14. Radyoda en çok hangi tür programları dinlersiniz?
A) Spor-eğlence-magazin B) Tiyatro C) Haber
D) Her tür programı dinlerim E) Eğitim
15. Radyoyu hangi koşullarda dinliyorsunuz?
A) İlgimi çeken programların yayın saatlerinde kendim
açarak
B) Bulduğum ortamda radyo varsa ve açıksa
C) Boş zamanlarımda
D) Önemli olaylar olduğu zaman

16. Neden radyo dinliyorsunuz?
- A) Haber almak için   B) Bilgi edinmek için
C) Eğlenmek için   D) Boş zamanlarımı doldurmak için
E) Alışkanlıktan dolayı
17. Radyo dinlemiyorsanız sizce en önemli sebebi nedir?
- A) İlgimi çeken programların yayın saatleri benim için uygun değil
B) Programları beğenmiyorum
C) Boş zamanım yok
D) Radyom yok
E) Başka etkinliklerde bulunmayı tercih ediyorum.
18. Televizyon izliyor musunuz?
- A) Evet   B) Hayır
19. Günde kaç saat televizyon izliyorsunuz?
- A) 1 saatten az   B) 1-2 saat
C) 3-4 saat   D) Başlangıcından sonuna kadar
20. Neden televizyon izliyorsunuz?
- A) Haber almak için
B) Bilgi edinmek için
C) Eğlenmek için
D) Alışkanlıktan dolayı
E) Boş zamanlarımı doldurmak için
21. Televizyonda en çok hangi tür programları izlersiniz?
- A) Film-dizi film   B) Spor-eğlence-magazin
C) Belgesel ve dökümanter   D) Haber, eğitim
E) Her tür programı izlerim
22. Televizyon izlemiyorsanız sizce en önemli izlememe nedeni nedir?
- A) Programları beğenmiyorum.
B) Yayın saatleri benim için uygun değil

- C) Boş zaman bulamıyorum
D) Televizyonum yok
23. Televizyon programları hayatınızın çeşitli alanlarını düzenlemenizde etkili oluyor mu?
A) Evet B) Hayır C) Düşünmedim
24. Eskişehir'de oturmakta olduğunuz mekanda sizin kullanabileceğiniz video var mı?
A) Evet B) Hayır
25. Videonuz varsa haftada ortalama kaç saatinizi video izlemekle geçirirsiniz?
A) 2-5 saat B) 6-10 saat C) 11-15 saat
D) 16-20 saat E) 21-25 saat
26. Videonuz varsa en çok ne tür programlar izlersiniz?
A) Yerli film B) Yabancı film C) Dini programlar
D) Belgesel-dokümanter E) Müzik-eğlence-çizgi film
27. Video klüplerinde istediğiniz türde programlar bulabiliyor musunuz?
A) Evet B) Hayır
28. Hangi sıklıkta sinemaya gidiyorsunuz.
A) Hiç gitmiyorum B) Haftada bir kez
C) Haftada iki kez D) Ayda bir kez E) Daha az
29. Sinemaya gidiyorsanız, aşağıdakilerden hangisi filmi izlemeniz için sizi daha fazla etkiler?
A) Basında çok sözünün edilmesi ve çevremdekilerin tavsiyesi
B) Başrol oyuncularını C) Yönetmeni
D) Konusu E) Bu nitelikler beni etkilemez

30. Sinemaya yeterince gidemiyorsanız sizce sebep nedir?
A) Kaliteli filmler gelmiyor
B) Sinema salonları yetersiz
C) Boş zaman bulamıyorum
D) Ekonomik koşullarım elvermiyor
31. Hangi tür yapımları tercih edersiniz?
A) Yerli yapımlar B) Yabancı yapımlar C) Ayırmam
32. Hangi tür filmleri daha çok izlersiniz?
A) Macera B) Komedi C) Sosyal içerikli
D) Korku E) Psikolojik nitelikle
33. Hangi sıklıkta gazete okuyorsunuz?
A) Hiç okumuyorum B) Çok seyrek okuyorum
C) Haftada bir gün D) Haftada birkaç gün e) Hergün
34. Gazeteyi hangi imkanlarla okuyorsunuz?
A) Kendim alıyorum B) Eve gelen gazeteyi okuyorum
C) Arkadaşlarımdan gazetelerini okuyorum
D) Raslantıya bağlı okuyorum
E) Bayi önünde göz gezdiriyorum
35. Niçin gazete okuyorsunuz?
A) Haber almak için B) Bilgi edinmek için
C) Yorumları için D) Kuponları ve ekleri için
E) Zaman geçirmek için
36. Gazete en çok hangi bölümü okumaya zaman ayırırsınız?
A) Haber B) Spor C) Makale D) Röportaj-İnceleme
E) Farketmez
37. Sizce en etkili kitle iletişim aracı hangisidir?
A) Televizyon B) Radyo C) Sinema D) Gazete-Dergi
E) Video

38. Haber gereksinimizi en fazla hangi kitle iletişim aracı karşılıyor?
A) Televizyon B) Radyo C) Gazete-Dergi
39. Eğlence gereksiniminizi en fazla hangi kitle iletişim aracı karşılıyor?
A) Televizyon B) Radyo C) Sinema D) Gazete-Dergi
E) Video
40. Zorunlu uyku, temizlik, beslenme, iş ve ders çalışma saatleri dışında, günde ortalama kaç saat boş zamanınız kalmaktadır?
A) Hiç boş zaman kalmıyor B) 1-2 saat C) 3-4 saat
D) 5-6 saat E) 7 saat ve daha fazla
41. Boş zamanımız olduğunda arkadaş toplantılarına veya kahveye gitmek için zaman ayırır mısınız?
A) Hiç zaman ayırmam B) Arada bir zaman ayırırım
C) Genellikle zaman ayırırım
D) Boş zamanlarımı bu tür faaliyetlerle geçiririm
42. Boş zamanlarınızda en fazla hangi tür faaliyetlerde bulunmayı isterdiniz?
A) Kahve, arkadaş toplantıları gibi faaliyetler
B) Spor faaliyetleri C) Kitap okumak
D) Kitle iletişim araçlarıyla ilgilenmek
E) Kültürel faaliyetlerde bulunmak (Tiyatro, folklor vb.)
43. Boş zamanlarınızı değerlendirebilmek için kütüphane, spor alanları, kültürel etkinlikler gibi hizmetleri yeterince bulabiliyor musunuz?
A) Evet B) Hayır C) Fikrim yok

ÖZGEÇMİŞ

19.7.1959 tarihinde Sivrihisar'da doğdum. İlkokulu 1970 yılında Bursa'nın İnegöl ilçesinde, ortaokulu 1973 yılında Eskişehir Osmangazi Ortaokulunda bitirdim. 1976 yılında Eskişehir Ahmet Kanatlı Lisesinden mezun oldum ve aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesinde okumaya hak kazandım. 1976-1977 öğretim yılında bu üniversitede İngilizce hazırlık öğrenimi gördüm. 1977 yılında E.İ.T.İ.A. bünyesinde açılan Sinema Televizyon Yüksek Okulunu kazandım. Daha sonra İletişim Bilimleri Fakültesine dönüşen bu okuldan 1981 yılında mezun oldum. 1982/1983 yıllarında yedeksubay olarak Burdur'da askerlik görevimi tamamladım. 1984 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün açtığı Sinema-Televizyon Yüksek Lisans programına girmeye hak kazandım. Aynı yıl Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Radyo ve Televizyon Programları Yapım Merkezinde Sinema-Televizyon uygulayıcısı kadrosunda göreve başladım. Halen Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrenciyim ve Açıköğretim Fakültesindeki görevimi sürdürmekteyim.

VIII - KAYNAKLAR

- ABADAN, NERMİN : Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, A.Ü./S.B.F.yayınları No:135/117, Ankara:1961
- : "A.B.D. ve Japon Kültürüne Karşı Avrupa Kültürü" Cumhuriyet, S.22390, 25.12.1986. s.4
- ALDOĞAN, YAZGÜLÜ : "Günümüz Türk Basını" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 Yıllığı, Ankara:1979, s.1-33
- _____ : "Günümüz Türk Basını II" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1981 Yıllığı, Ankara:1982, s.269-281.
- ALEMDAR, KORKMAZ : Haberleşme Tarihi Ders Notları, A.İ.T.İ.A./G.H.İ.Y.O. (Teksir) Ankara:1980
- _____ : Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, A.İ.T.İ.A. yayını No:165, Ankara:1981
- ALİCAN, CAHİT. : "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve Halk Eğitimi" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1973 yılı, Ankara:1974, s.213-244
- ANA BRİTANNİCA : Karşılaştırmalı Ulusal İstatistikler, (Ek) İstanbul:1986
- AŞKUN, İNAL CEM : "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema Televizyon Yüksek Okulu" Kurgu, E.İ.T.İ.A./T.Ö.E.F. yayın no:1, Eskişehir:1979, s.1-22
- _____ : "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz" Türk Devrim Tarihi, Seçme Yazılar, (Teksir) E.İ.T.İ.A./Kütahya Yönetim Bilimleri F., 1980, s.193-218
- _____ : "Atatürk'ün İletişim Devrimi" Yeni İş Dünyası, Sayı:37, İstanbul:1982, s.69-72

_____ : "Yönetici Kişiliğın Atatürk İlkelerine Göre Geliştirilmesi" ESADER, cilt:XVI, sayı:1, Eskişehir:1980, s.1-37

_____ : Uluslararası Anlayış ve Kitle İletişim Araçları, (Seminer Tartışması) UNESCO/H.Ü., 1980, s. 68-71

AZİZ, AYSEL : Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, T.O.D.A.İ.E. yayın no:148, Ankara:1975

_____ : "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1974-1976 yıllığı, Ankara; 1977, s.253-300

_____ : "Kadınların TRT Radyolarından Yararlanmaları" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O.1977-1978 yıllığı, Ankara: 1979, s.35-58

_____ : "Kadın Eğitiminde Televizyondan Yararlanma" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1979-1980 yıllığı, Ankara:1981, s.25-46

_____ : "Televizyon ve Eğitim İşlevi" Milliyet, Sayı:11946, 1.2.1981, s.2

_____ : Radyo ve Televizyonla Eğitim, A.Ü.Eğitim F. yayın no:2, Ankara:1982

_____ : Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim, A.Ü./B.Y.Y.O. yayın no:2, Ankara:1982

_____ : 2954 Sayılı TRT yasası, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1'den ayrı bası, Ankara:1984

- BARKAN, MURAT- BAYRAKTAR, AYŞE M. - CANDEMİR, ABDÜLKADİR-DEMİRAY, UĞUR - KIRMIZI, NAZLI - ULUTAK, NAZMİ.
Yeni Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Videonun Türk Toplumunda İnsan Hakları Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Araştırma) Eskişehir:1985
- BAŞARAN, İBRAHİM E. Eğitim Psikolojisi, Ankara: 1974
- BAYMUR, FERİHA : Genel Psikoloji, İnkilap ve Aka Kitabevi, İstanbul: 1983
- ÇEÇEN, ANIL : Kültür ve Politika, İdil yayınevi, İstanbul: 1984
- ÇİLENTİ, KAMURAN : "Çocuk ve Kitle İletişim Araçları" Çocuk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Bilim Dizisi, No:3, Ankara:1980, s.45-95
- DEMİRAY, UĞUR : Açıköğretim Fakültesi Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Eğilimleri, Anadolu Ü./AÖF. yayın no:121, Eskişehir:1987
- DPT : Kalkınma Planı (IV Beş Yıllık) yayın no:1664, Ankara :1979
- DPT : Kalkınma Planı (V Beş Yıllık) yayın no:1974 Ankara:1985
- EKŞİ, AYSEL : Gençlerimiz ve Sorunları, İ.Ü.yayın no:2790 İstanbul:1982
- GERAY, CEVAT : Halk Eğitimi, A.Ü.Eğitim F.yayın No:73 Ankara: 1978
- GÖKMEN, HÜLYA - AÇIKALIN, AYTAÇ - KOYUNCU NUR - SAYDAR ZUHAL.
Yükseköğretim Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinlikleri Kendilerini gerçekleştirme Düzeyleri, M.E.G.S.B. yayın no: 456/34, Ankara:1985

- GÖNENSİN, OKAY : "Gençler Şaşkırtması" Cumhuriyet, Sayı: 22380, 15.12.1986, s.2
- GÜLİZAR, JULİDE : "Televizyon Üzerine Bir Söyleşi" Türkiye Yazıları, Sayı:32, Ankara:1979, s.14-15
- GÜREL, SEVAL : "Kitle İletiminde Sosyal Psikolojinin Önemi" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1974-1976 yıllığı, Ankara:1977, s.327-334
- GÜVENÇ, BOZKURT : İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul:1979
- HALLORAN, JAMES D. (Çev RÜŞEN KELEŞ) "Kitle İletişimi: Şiddetin Belirtisi mi, yoksa nedeni mi?" İletişim ve Toplum Sorunları, UNESCO/Türk Sosyal Bilimler Derneği yayını, Ankara:1983, s.62-84
- İÇEL, KAYIHAN : "Günümüzde Basının Kamusal Görevleri" Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti yayını, İstanbul:1985
- İNAN, AFET : Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Türk Tarih Kurumu yayını XVI, Dizi Sayısı:34, Ankara; 1977
- İNAN, M.RAUF : Orta Avrupa'da Gelişmenin ve Demokrasi- nin Temeli Eğitim, İş Bankası Kültür yayınları No:9 Ankara
- İNCEOĞLU, METİN : "İdeolojik Bir Aygıt Olarak Televizyon" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1977-1978 yıllığı, Ankara:1979, s.59-65
- İPEKÇİ, İSMAİL CEM Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul:1979

- İZVEREN, ADİL : Toplumsal Törebilim, A.İ.T.İ.A. yayın no: 130 Ankara: 1980
- JANNE, HENRİ. (Çev. BEDRİ KARAFAKİOĞLU) Üniversite ve Çağdas Toplumun İhtiyaçları, Uluslararası Üniversiteler Birliği Yayınları No:10, İstanbul:1973
- JERSİLD, ARTHUR T. (Çev. GÜLSEREN GÜNÇE) Çocuk Psikolojisi, A.Ü. Eğitim F.yayın no:4, Ankara:1983
- KAŞITÇIBAŞI, ÇİĞDEM Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-5, Ankara:1972
- Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür, Kültür ve Turizm B.Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara: 1982
- KANDİYOTİ, DENİZ : "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara:1984, s.15-33
- KAZANCI, METİN : "İletişimde İdeolojik Yönlendirme" A.Ü./S.B.F./B.Y.Y.O. 1981 Yıllığı, Atatürk'e Armağan Dizisi: 28, Ankara: 1982, s.415-436
- KIRAY, MÜBECCEL : Ereğli: Aşır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, DPT. yayını, Ankara:1964
- KOÇER, H.ALİ : "Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme" Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu, A.Ü.Eğitim F.yayın no:80, Ankara: 1979
- KONGAR, EMRE : Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul:1981
- _____ : Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul:1981

- _____ : Kültür Üzerine, Çağdaş Yayınları, İstanbul; 1984
- KÖKNEL, ÖZCAN : Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Cem yayınevi, İstanbul:1979
- _____ : Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul:1982
- _____ : İnsanı Anlamak, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul:1986
- LERNER, DANIEL. (Çev.NABİ AVCI) "Çağdaşlaşma Sürecinde İletişimin İşlevi" Kurgu, E.İ.T.İ.A./İ.B.F. yayın no:3 Eskişehir:1980, s.109-134
- MCLUHAN, MARSHALL, "İleti, İletişim Aracının Kendisidir" Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Derleyen KORKMAZ ALEMDAR-RAŞİT KAYA, Savaş Yayınevi, Ankara:1983, s.85-103
- MC QUAIL, DENIS : "The Influence and Effects of Mass Media" Mass Communication and Society, Edited by:JAMES CURRAN-MICHAEL GUREVITCH-JANET WOOLLACOTT. Edward Arnold (publishers) Ltd. in association with the Open University Press, Great Britain:1977, s.70-95
- MUMCU, AHMET : Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul:1982
- NİRÜN, NİHAT - ÜNVER, ÖZKAN - TOLAN, BARLAS - AKBULUT, İŞİL - DAĞDAŞ, CAVİT. 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo - Ekonomik Sorunları, M.E.G.S.B. Gençlik Hizmetleri ve Faaliyetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara:1986
- ORTAYLI, İLBER : Gelenekten Geleceğe, Hil yayın, İstanbul: 1982

- OSKAY, ÜNSAL : Toplumsal Gelişmede Radyo-Televizyon, S.B.F. Yayın no:410, Ankara:1978
- OZANKAYA, ÖZER : "Türkiye'de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi" A.Ü./S.B.F. Dergisi, Cilt:XXXV, No:1-4, Ankara:1980, s.157-166
- ÖNGÖREN, MAHMUT T. "Türk Sinemasının Sorunları" Kurgu, E.İ. T.İ.A./T.Ö.E.F. Sayı:1, Eskişehir:1979, s.23-79
- ÖZBAY, FERHUNDE : "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları" Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara:1984, s.35-68
- ÖZÖN, NİJAT : Türk Sineması Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara:1968
- ÖZTABAĞ, LÜTFİ : Psikolojide İlk Adım, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul:1983
- ÖZTÜRK, HÜSEYİN : Eğitim Sosyolojisi, Utku Yayınevi, Ankara: 1983
- ŞENER, ERMAN : "Televizyon Dizileri" Milliyet, Sayı: 11957, 13.2.1981, s.8
- TAN, NESRİN : Türk Sinemasında Arabesk, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1987
- TEZCAN, MAHMUT : Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri, A.Ü.Eğitim F.Yayın no:44, Ankara:1974
- _____ : Boş Zamanlar Sosyolojisi, Ankara:1977
- TİMUR, SERİM : Türkiye'de Aile Yapısı, H.Ü.Yayın no:D-15 Ankara:1973

YÜKSEL, A.HALUK : Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir:1986

ZILLIOĞLU, MERİH : Sinematografik Bilim Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşününün Oluşumu Üzerindeki Etkileri, Anadolu Ü.yayın no: 159, Eskişehir:1986